

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER FAKÜLTESİ**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**MİTOLOJİ VE METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İBN
ABRAHAM KARİTSKİ'NİN KİTABI MİRACNAME'Sİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyma ERSOY BAŞ

Dr. Öğretim Üyesi Kağan GARİPER

KONYA 2025

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şeyma ERSOY BAŞ		
	Numarası	22810701010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Yüksek Lisans		
Tezin Adı	MİTOLOJİ VE METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İBN ABRAHAM KARİTSKİ'NİN KİTABI MİRACNAME'Sİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Şeyma ERSOY BAŞ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şeyma ERSOY BAŞ		
	Numarası	22810701010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Kağan GARİPER		
Tezin Adı	MİTOLOJİ VE METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İBN ABRAHAM KARİTSKİ'NİN KİTABI MİRACNAME'Sİ			

Bu çalışma, İbn Abraham Karitski'ye atfedilen *Miraçname*'yi edebi, dini, mitolojik ve kültürel boyutlarıyla incelemektedir. Miraçname türü, İslam edebiyatında Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizesini konu alan, tasavvufî, ahlaki ve sembolik öğeler içeren önemli bir türdür. İbn Abraham Karitski'nin eseri, Litvanya Tatarları arasında korunmuş olmasıyla farklı coğrafyalardaki dinî metin üretimini anlamak açısından değerli bir örnektir. Çalışmada, eser tarihsel ve edebi bağlamında ele alınmış, diğer miraçname türleri ve farklı kültürlerdeki göğe yükseliş anlatılarıyla karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın amacı, Miraçname türünün dinler tarihi ve mitoloji açısından evrensel bir anlatı formu taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktır. Bulgular, göğe yükseliş motifinin yalnızca İslam kültürüne özgü olmadığını; Hristiyanlık, Yahudilik, Antik Yunan, Hindu ve Zerdüş mitolojileri gibi geleneklerde benzer unsurların bulunduğunu göstermektedir. Burak figürü ile Pegasus, Garuda ve diğer kutsal varlıklar arasında işlevsel benzerlikler saptanmıştır. Melekler, gök katmanları ve ilahi ışık metaforu, farklı din ve mitolojilerdeki kutsal yolculuk anlatılarıyla paralellik göstermektedir.

Metin, Campbell'in Kahramanın Yolculuğu kuramıyla da uyumludur; Hz. Muhammed'in yolculuğu ilahi bilgiye erişme ve bunu topluma aktarma sürecini yansıtmaktadır. Eserdeki mistik öğeler, tasavvufta nefsin arınması ve ruhsal yükseliş temalarıyla ilişkilidir. Halk edebiyatında ise miraç anlatılarının destansı bir üslup ve sözlü gelenek aracılığıyla aktarıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde miraciye türü, Miraç olayını hem sanatsal hem de dinî yönleriyle işleyen önemli bir edebi form olarak öne çıkmıştır.

ANAHTAR KELİME: Mitoloji, Miraçname, Metinler Arasılık, Göstergeler, Kutsal Anlatılar.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Şeyma ERSOY BAŞ		
	Student Number	22810701010		
	Department	Turkish language and literature		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Lecturer Kağan GARİPER		
Title of the Thesis/Dissertation	İBN ABRAHAM KARİTSKİ'S KİTABI MİRACNAME İN THE CONTEXT OF MYTHOLOGY AND INTERTEXTUAL RELATIONS			

This study examines the Miracname, attributed to Ibn Abraham Karitski, in its literary, religious, mythological, and cultural dimensions. The Miracname genre is a significant genre in Islamic literature, depicting the miracles of the Prophet Muhammad's journey to Isra and Mirac, encompassing Sufi, moral, and symbolic elements. Ibn Abraham Karitski's work, preserved among the Lithuanian Tatars, is a valuable example for understanding the production of religious texts across different geographies. This study examines the work within its historical and literary context and compares it with other Miracname genres and ascension narratives from various cultures.

The aim of the study is to reveal whether the Miracname genre represents a universal narrative form in terms of religious history and mythology. The findings demonstrate that the Ascension motif is not unique to Islamic culture; similar elements are found in traditions such as Christianity, Judaism, Ancient Greece, Hinduism, and Zoroastrian mythology. Functional similarities have been identified between the Buraq figure and Pegasus, Garuda, and other sacred beings. The metaphor of angels, celestial spheres, and divine light parallels sacred journey narratives in various religions and mythologies.

The text is also consistent with Campbell's theory of the Hero's Journey; the Prophet Muhammad's journey reflects the process of attaining divine knowledge and imparting it to society. The mystical elements in the work are related to Sufi themes of self-purification and spiritual ascension. In folk literature, miraculous narratives are transmitted through an epic style and oral tradition. During the Ottoman period, the miraciye genre emerged as a significant literary form that explored the miraculous event in both artistic and religious aspects.

KEY WORDS: Mythology, Miraçname, Intertextuality, Signifiers, Sacred Narratives.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
ÖN SÖZ	x
1. GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	9
II. Araştırmanın Konusu ile İlgili Kuramsal Çerçeve	10
III. Araştırmanın Amacı	10
IV. Araştırmanın Önemi	11
V. Araştırmanın Yöntemi	12
VI. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	12
2. İBN ABRAHAM KARİTSKİ KİTABI MİRACNAME'Sİ VE METİNLERARASI İNCELEME	14
2.1. İbn Abraham Karitski ve Litvanya Tatarları	14
2.1.1. Litvanya Tatarlarının Tarihsel Serüveni.....	16
2.1.2. Litvanya Tatarlarının Kültürel ve Dinî Yapısı	19
2.1.3. İbn Abraham Karitski'nin Hayatı ve Eserleri.....	21
2.2. İbn Abraham Karitski'nin Miracnamesi.....	24
2.2.1. Miracname Metninin Fiziksel ve İçeriksel Özellikleri	28
2.2.2. Eserde Kullanılan Dil ve Üslup Özellikleri.....	31
3. METİNLERARASI GÖSTERGELER AÇISINDAN MİRACNAME	35
3.1. Dinsel Unsurların Mitolojik Yansımaları.....	37
3.1.1. Miracname İçinde Geçen Mitolojik ve Sembolizm Unsurları	39
3.1.2. Tasavvufi ve Folklorik Unsurlar	42
3.2. İbn Abraham Karitski'nin Miracnamesinin Mitolojik Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi.....	45
3.2.1. Göğe Yükseliş Mitleri ile İlişkisi	48
3.2.2. Kahramanın Yolculuğu ve Arketipsel Bağlantılar	50
3.2.3. Doğaüstü Varlıklar ve Ruhsal Rehberler.....	52
3.2.4. Aydınlanma ve Dönüşüm Temaları.....	55
3.3. Miracname ve Diğer Kültürel Metinler	58
3.3.1. İslam Kültüründeki Diğer Miracnamelerle Karşılaştırma.....	60

3.3.2.	Batı ve Doğu Mitolojisindeki Miraçname Benzeri Anlatılar	62
3.3.3.	Eserdeki Sembollerin Farklı Kültürlerdeki Yansımaları	65
4.	MİRACIN MİTOLOJİK BAĞLAMı.....	67
4.1.	Miraç Kavramı ve Tarihsel Arka Planı.....	67
4.1.1.	Miraç Olayının Dinî Kaynaklardaki Yeri.....	69
4.1.2.	Miraç ile İlgili Anlatılar ve Bu Anlatılarının Çeşitli Kültürlerdeki Yeri. 72	
4.1.3.	Yahudi, Hristiyan, İslam ve Türk Kültüründe Göğe Yükselme Motifi... 75	
4.2.	Bir Edebi Tür Olarak Miraçname.....	79
4.2.1.	Miraçnamelerin Ortaya Çıkışı	81
4.2.2.	İlk Miraçname Metinleri ve Erken Dönem Örnekleri	84
4.2.3.	Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Miraçnameler	87
4.2.4.	Osmanlı Dönemi Miraçnameleri ve İçerik Analizi	89
4.3.	Miraçnamelerin Edebiyat, Sanat ve Kültür Üzerindeki Etkisi.....	92
4.3.1.	Miraçın Minyatür, Hat ve Kitap Sanatındaki Temsilleri.....	95
4.3.2.	Türk Mitolojisinde ve Edebiyatında Miraç ve Miraçname Geleneği	98
4.3.3.	Divan Edebiyatında Miraç.....	100
4.3.4.	Müzikolojide Miraç Konulu Eserler ve İlahiler	101
4.4.	Miraçnamelerin Mitolojik Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi.....	104
4.4.1.	Göğe Yükselme	107
4.4.1.1.	Metafizik Yolculuk.....	111
4.4.2.	Gök Yolculuğu, Kahramanlık ve Kutsal Mekân Teması	111
4.4.2.1.	Göğe Çıkma (Huruç ve Zuhur Etme)	114
4.4.3.	Ruhsal Arınma ve Öteki Dünya Algısı.....	115
4.4.4.	Miraç Motifinin Mitoloji İçindeki Yeri.....	117
4.4.5.	Kutsal Ağaç Motifi	120
4.4.6.	Metafizik Yolculuğun Kökeni.....	127
4.5.	Türk Edebiyatında Miraçname Geleneği.....	131

4.5.1. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış Miraçnameler ve Edebi Özellikleri	133
4.5.2. Divan Edebiyatında Miraçname	136
4.6. Göksel Taşıyıcı Hayvan Motifleri ve Evrensel İzahları: Burak, Pegasus, Garuda	139
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	151
EKLER	156
İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi'nden 13 Beyit.....	156

ÖZET

MİTOLOJİ VE METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA İBN ABRAHAM

KARİTSKİ'NİN KİTABI MİRACNAME'Sİ

ERSOY BAŞ, Şeyma

YÜKSEK LİSANS TEZİ, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Kağan GARİPER

Temmuz 2025, 157 sayfa

Bu çalışma, İbn Abraham Karitski'ye atfedilen *Miraçname*'yi edebi, dini, mitolojik ve kültürel boyutlarıyla incelemektedir. Miraçname türü, İslam edebiyatında Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizesini konu alan, tasavvufî, ahlaki ve sembolik öğeler içeren önemli bir türdür. İbn Abraham Karitski'nin eseri, Litvanya Tatarları arasında korunmuş olmasıyla farklı coğrafyalardaki dinî metin üretimini anlamak açısından değerli bir örnektir. Çalışmada, eser tarihsel ve edebi bağlamında ele alınmış, diğer miraçname türleri ve farklı kültürlerdeki göğe yükseliş anlatılarıyla karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın amacı, Miraçname türünün dinler tarihi ve mitoloji açısından evrensel bir anlatı formu taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktır. Bulgular, göğe yükseliş motifinin yalnızca İslam kültürüne özgü olmadığını; Hristiyanlık, Yahudilik, Antik Yunan, Hindu ve Zerdüş mitolojileri gibi geleneklerde benzer unsurların bulunduğunu göstermektedir. Burak figürü ile Pegasus, Garuda ve diğer kutsal varlıklar arasında işlevsel benzerlikler saptanmıştır. Melekler, gök katmanları ve ilahi ışık metaforu, farklı din ve mitolojilerdeki kutsal yolculuk anlatılarıyla paralellik göstermektedir.

Metin, Campbell'ın Kahramanın Yolculuğu kuramıyla da uyumludur; Hz. Muhammed'in yolculuğu ilahi bilgiye erişme ve bunu topluma aktarma sürecini yansıtmaktadır. Eserdeki mistik öğeler, tasavvufta nefsin arınması ve ruhsal yükseliş temalarıyla ilişkilidir. Halk edebiyatında ise miraç anlatılarının destansı bir üslup ve sözlü gelenek aracılığıyla aktarıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde miraciye türü, Miraç olayını hem sanatsal hem de dinî yönleriyle işleyen önemli bir edebi form olarak öne çıkmıştır.

ANAHTAR KELİME: Mitoloji, Miraçname, Metinler Arasılık, Göstergeler, Kutsal Anlatılar.

ABSTRACT

İBN ABRAHAM KARİTSKİ'S KİTABI MİRACNAME İN THE CONTEXT OF MYTHOLOGY AND INTERTEXTUAL RELATIONS

ERSOY BAŞ, Şeyma

MASTER'S THESIS, DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND
LITERATURE

Thesis Advisor: Prof. Dr. Lecturer Kağan GARİPER

July 2025, 157 pages

This study examines the Miracname, attributed to Ibn Abraham Karitski, in its literary, religious, mythological, and cultural dimensions. The Miracname genre is a significant genre in Islamic literature, depicting the miracles of the Prophet Muhammad's journey to Isra and Mirac, encompassing Sufi, moral, and symbolic elements. Ibn Abraham Karitski's work, preserved among the Lithuanian Tatars, is a valuable example for understanding the production of religious texts across different geographies. This study examines the work within its historical and literary context and compares it with other Miracname genres and ascension narratives from various cultures.

The aim of the study is to reveal whether the Miracname genre represents a universal narrative form in terms of religious history and mythology. The findings demonstrate that the Ascension motif is not unique to Islamic culture; similar elements are found in traditions such as Christianity, Judaism, Ancient Greece, Hinduism, and Zoroastrian mythology. Functional similarities have been identified between the Buraq figure and Pegasus, Garuda, and other sacred beings. The metaphor of angels, celestial spheres, and divine light parallels sacred journey narratives in various religions and mythologies.

The text is also consistent with Campbell's theory of the Hero's Journey; the Prophet Muhammad's journey reflects the process of attaining divine knowledge and imparting it to society. The mystical elements in the work are related to Sufi themes of self-purification and spiritual ascension. In folk literature, miraculous narratives are transmitted through an epic style and oral tradition. During the Ottoman period, the miraciye genre emerged as a significant literary form that explored the miraculous event in both artistic and religious aspects.

KEY WORDS: Mythology, Miracname, Intertextuality, Signifiers, Sacred Narratives.

ÖN SÖZ

Miraç kelimesi, sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamındaki “urûc” kökünden türemiş ve “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Muhammed’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir. Hadise, Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya mucizevî yolculuğu ve oradan da göğe yükselmesi şeklinde yorumlanmasından dolayı kaynaklarda daha çok “İsrâ ve Mi’rac” olarak karşımıza çıkmaktadır. Mi’rac hadisesi iki safhadan meydana gelmiştir. Hz. Muhammed’in bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya yaptığı yolculuğa isrâ, oradan göklere yükselmesine mi’rac denilmiştir.

Miraç anlatıları, edebiyat, sanat ve kültürel miras açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Özellikle Osmanlı, Selçuklu ve Abbâsî dönemlerinde yazılmış Miraçnameler, hem nesir hem de nazım formunda ele alınmış, halk arasında bu anlatılar geniş bir kabul görmüştür. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yazılmış Miraçname metinleri, Hz. Muhammed’in göğe yükselişini anlatan ve bu esnada gördüklerini detaylandıran eserlerdir. Bu eserler genellikle mesnevi, kaside veya manzum eserler şeklinde kaleme alınmış ve içerdikleri dini, ahlaki ve edebi unsurlar ile toplumlara rehberlik etmiştir. İbn Abbas, Ka’b el-Ahbâr, Ahmed Yesevî, Süleyman Çelebi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi birçok âlim ve şair, Miraç olayını farklı perspektiflerden ele alarak eserlerinde işlemişlerdir.

Mitoloji kelimesi, Yunanca “masal” anlamına gelen “mythos/mitos” ve “söz” anlamına gelen “logos” kelimelerinden türemiştir. Mitoloji; insanlık tarihi boyunca ulusların inandıkları tanrıların, kahramanların, devlerin ve perilerin hayat ve serüvenlerinden bahseden hikâyelerdir. Her toplumun kendine özgü bir mitoloji maceraları vardır. Mitolojik bu anlatılar, ortaya çıktığı toplumların aynası gibidir. Mitolojiler toplumdan topluma farklılık gösterebilir de birçok ortak yanları da bulunmaktadır.

Bu tez, miraçname ve mitoloji arasındaki derin ilişkiyi incelemektedir. Miraç motifinin metinlerarası bağlamda ele alınması, onun Yahudi, Hristiyan ve antik mitolojilerdeki göğe yükseliş anlatılarıyla olan benzerliklerini ortaya çıkarmaktadır. Miraçname metinleri, mitolojik bağlamda kahramanın yolculuğu, ilahi bilgiyi edinme ve kutsal olanla iletişim kurma gibi evrensel anlatı kalıpları içerisinde değerlendirilmelidir.

Bu çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım giriş kısmı olup çalışmanın konusu ve problemi, kuramsal çerçeve, çalışmanın amacı ve önemi, çalışmada kullanılan yöntem ve verilerin toplanması değerlendirilmesi hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İkinci kısım İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi ve metinlerarası bağlamında inceleme bölümü olup İbn Abraham Karitski'nin mensup olduğu Litvanya Tatarları hakkında bilgiler, Litvanya Tatarlarının kültürel ve dini yapısı İbn Abraham Karitski'nin hayatı hakkında bilgiler içerir. Üçüncü kısım metinlerarası göstergeler bağlamı kuramı çerçevesinde olup dinsel unsurların mitolojik yansımaları, Batı ve Doğu mitolojilerindeki Miraçname benzeri anlatılar, eserdeki sembollerin farklı kültürlerdeki yansımaları bulunmaktadır.

Dördüncü kısımda ise miracın mitolojik bağlamı içerisinde miraç kavramı ve tarihsel arka planı, miraçnamelerin ortaya çıkması, farklı kültürlerdeki miraçnameler miraç olayının dini kavramlardaki yeri ve miraçnamelerin mitolojideki yansımalarının derinlemesine incelemesiyle oluşturulmuştur.

Tez sürecinde yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Kağan GARİPER'e, bana olan inancı ve güveniyle her daim yanımda duran, hiçbir zorlukta pes etmemem gerektiğini gösteren, canımdan çok sevdiğim eşim Mehmet Tugay BAŞ'a, bu yaşıma kadar beni getiren, her yaşında maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen annem Satı ERSOY ve babam Bilal ERSOY'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazma dönemimde hayatımıza giren minik kızım Sahra BAŞ'a ithafen...

Şeyma ERSOY BAŞ

KONYA,2025

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde göğe yükseliş, kutsal yolculuk ve ilahi temas gibi kavramlar önemli bir yer tutmuştur. Bu kavramların, özellikle mitolojik ve dinî anlatılar bağlamında değerlendirilmesi, insan zihninin ve toplumsal hafızanın evrimini anlamak açısından büyük bir önem arz etmektedir. ¹ Bu bağlamda, el yazmaları ve eski metinler, geçmişteki toplumların inanışlarını, kültürel yapılarını ve dinî pratiklerini anlamamız için kritik birer kaynak niteliği taşımaktadır. Türk edebiyatı ve İslam düşüncesi açısından oldukça kıymetli bir tür olan Miraçname, İslam kültüründeki kutsal anlatılar içerisinde önemli bir yer tutar. İslamiyet'in erken dönemlerinden itibaren yazıya geçirilmiş olan miraç anlatıları, yalnızca dinî bir olayın tasviri olmakla kalmayıp, aynı zamanda geniş bir edebi, sanatsal ve kültürel çerçevede değerlendirilmesi gereken metinlerdir. Miraçname türü, mitolojik unsurlar ve edebi anlatım teknikleri bakımından zengin bir içeriğe sahiptir ve bu yönüyle İslam mitolojisinin ve edebi geleneğinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. ²

Miraçname metinleri, edebi bakımdan incelendiğinde, hem İslam kültürüne özgü dinî anlatılarla hem de evrensel mitolojik öğelerle büyük bir benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda, araştırma, Miraçname türünün içerdiği mitolojik motifleri belirleyerek, bu motiflerin diğer kutsal metinlerdeki karşılıklarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle göğe yükseliş, kahramanın ruhsal dönüşümü ve ilahi mesaj temaları açısından değerlendirildiğinde, Miraçname anlatılarının mitolojik kökenleri ve dinî anlatılarla etkileşimi ortaya çıkarılmıştır.

Bunun yanı sıra, araştırmanın bir diğer önemli yönü, metinler arası ilişkiler kuramı çerçevesinde eserin nasıl bir bağlamda değerlendirilebileceğini ortaya koymaktır. Metinlerarası ilişkiler, bir metnin başka metinlerden nasıl etkilendiğini ve onlarla nasıl bir anlam ilişkisi kurduğunu ortaya koyan önemli bir yöntemdir. İbn Abraham Karitski'nin eseri, hem klasik Miraçname metinleriyle hem de farklı kültürlerdeki yükseliş anlatılarıyla ilişkilendirilerek, metnin içerdiği dinî ve mitolojik unsurlar çok katmanlı bir analizle değerlendirilmiştir. Bu bakımdan, bu araştırmanın temel önemi, İbn Abraham Karitski'nin eserini edebi, dinî ve mitolojik unsurlar açısından kapsamlı bir şekilde ele alarak, Türkoloji, edebiyat ve dinler tarihi açısından önemli bir çalışma ortaya koymaktır. Bu tür eserler, yalnızca birer dinî anlatı olmanın ötesinde, tarihsel süreçte şekillenen edebi türler olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Türk edebiyatında Miraçname türünün gelişimi, farklı metinlerle kurduğu ilişkiler ve mitolojik

¹ Tolga Karahan, "Hilmi Yavuz'un Söylen Şiirlerinde Mitoloji," *Edebi Eleştiri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1 (2020): 120

² Bilal Patacı, "Psikoloji, Mitoloji ve Din," *Milel ve Nihal*, Cilt 16, Sayı 1 (2019): 235

boyutu açısından incelenmesi, edebiyat araştırmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Çalışmanın, İşlam mitolojisi, edebi metinler, kültürel miras ve metinler arası ilişkiler açısından bilim dünyasına önemli katkılar sağlaması hedeflenmektedir.

Miraçname türü, İşlamiyet'in erken dönemlerinden itibaren çeşitli kültürel ve edebi bağlamalarda şekillenmiş olup, Arap, Fars ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Türk edebiyatında da XIV. yüzyıldan itibaren sıklıkla karşımıza çıkan Miraçname metinleri, İşlam dünyasında büyük ilgi görmüş ve edebi formların çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi, bu geleneğin bir parçası olarak değerlendirilmeli ve içerdiği mitolojik ve din unsurlar açısından ayrıntılı bir biçimde ele alınmalıdır.³

Araştırmanın konusunu belirlerken, Miraçname türünün sadece din bir anlatı olarak değil, aynı zamanda edebi ve kültürel bir olgu olarak ele alınması gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Çünkü Miraçname metinleri, yalnızca İşlam peygamberinin göğe yükselişini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin din anlayışlarını, fizik ötesi görüşlerini ve halkın kutsal olanla kurduğu ilişkiyi de yansıtır. Bu yönüyle Miraçnameler, hem edebi hem de din metinler arasında özel bir yere sahiptir.

İbn Abraham Karitski'nin eseri, Türkoloji açısından büyük bir önem taşımaktadır. Litvanya Tatarları gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğrudan bir parçası olmayan ancak tarihsel süreçte Türk kültürü ile derin ilişkiler kurmuş bir topluluğa ait bir metin olması, eseri daha da önemli kılmaktadır. Çünkü bu metin, yalnızca bir din anlatı değil, aynı zamanda Litvanya Tatarlarının kültürel ve din kimliğini koruma çabalarının bir yansımasıdır. Yüzyıllar boyunca çeşitli etnik gruplarla i içe yaşayan Litvanya Tatarları, Arap harfleriyle yazılmış bu gibi din metinler aracılığıyla kimliklerini ve inançlarını koruma yoluna gitmişlerdir. Eserin adlandırılması konusunda kaynaklarda bazı karışıklıklar görülmektedir. Bazı kayıt ve atıflarda "Besin" ismi geçmekle birlikte, yapılan metin incelemesi ve mevcut nüsha kayıtları, söz konusu eserin aslında "Kitabı Miraçname" adıyla bilindiğini göstermektedir. Bu durum, hem eserin içerdiği konular hem de metin içinde yer alan başlık, dua ve hitap bölümlerinde açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, "Besin" ismi muhtemelen istinsah sürecindeki bir yanlış anlamadan veya farklı bir nüsha adlandırmasından kaynaklanmış olmalıdır. Çalışmada, bu karışıklığın önüne geçmek amacıyla eserin adı "Kitabı Miraçname" olarak esas alınmıştır.

³ Güler Merikan Güleç, "Mitoloji zerine Bir Kitap," *eşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1 (2023): 127

Bu noktada, araştırmanın konusu, İbn Abraham Karitski'nin eserini mitolojik, dinî ve edebi bağlamda incelemek ve metnin içerdiği unsurların hem İslam dünyası hem de genel mitoloji literatürü içerisindeki yerini belirlemektir. Çalışma kapsamında, Miraçname türünün mitolojik boyutu ele alınacak ve eserin diğer Miraçname metinleriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları detaylı bir biçimde incelenmiştir. Ayrıca, metinde geçen dinsel unsurların mitolojiyle olan ilişkisi ortaya konulacak ve metnin taşıdığı semboller, kutsal imgeler ve dinî motifler analiz edilmiştir.

Metinlerarası ilişkiler açısından bakıldığında, bu eser, yalnızca İslam edebiyatındaki Miraçnameler ile değil, aynı zamanda farklı kültürlerdeki yükseliş anlatıları ile de karşılaştırılmıştır. Zira göğe yükseliş miti, yalnızca İslam'a özgü bir anlatı değildir. Eski Mısır, Mezopotamya, Yunan ve Hint mitolojilerinde de benzer motifler mevcuttur. Örneğin, Sümer mitolojisinde Gilgamiş Destanı'nda yer alan göğe yükseliş sahneleri veya Eski Yunan'da Orpheus'un yeraltı yolculuğu, Miraç anlatıları ile ortak unsurlar içermektedir. Dolayısıyla, araştırma konusu belirlenirken, Miraçname türünün bu geniş mitolojik çerçeve içinde nasıl konumlandığı da ele alınmıştır.

Araştırmanın temel problemi, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'nin bugüne kadar kapsamlı bir akademik incelemeye tabi tutulmamış olması ve özellikle mitolojik unsurlar açısından yeterince analiz edilmemiş olmasıdır. Türkoloji ve edebiyat araştırmalarında Miraçnameler üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla Osmanlı dönemi metinlerine odaklanmıştır. Ancak, Litvanya Tatarlarına ait bu gibi el yazmaları, Türk kültürünün sınırları dışında kalan topluluklar arasında dinî kimliğin nasıl korunduğunu ve hangi edebi araçlarla ifade edildiğini anlamak açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın temel problemi, bu metnin içeriğindeki mitolojik unsurların neler olduğu ve bu unsurların İslam düşüncesi ve edebiyatı içerisindeki konumunun nasıl değerlendirilebileceğidir. Eserde yer alan dinî anlatılar ile mitolojik motiflerin nasıl bir bağ kurduğu ve metnin hangi kültürel ve tarihi koşullar içerisinde üretildiği araştırmanın temel sorularından biridir.

Bu çerçevede şu alt problemler ele alınmıştır:

- İbn Abraham Karitski'nin eserinde kullanılan dinî unsurlar nelerdir?
- Eserde kullanılan mitolojik unsurlar nelerdir?
- Metinde geçen mitolojik unsurların dinî anlamları nelerdir?

- Eserde yer alan kutsal semboller hangi anlamlara sahiptir?
- Metinler arası ilişkiler bağlamında, eser hangi dinî ve mitolojik metinlerle ilişkilendirilmektedir?
- Eser, Litvanya Tatarlarının dinî ve kültürel kimliğini nasıl yansıtmaktadır?

Araştırmanın temel problemi, İbn Abraham Karitski'nin eseri üzerinden Miraçname türünün nasıl şekillendiğini ve bu türdeki eserlerin mitoloji ile olan ilişkisini anlamaktır. Göğe yükseliş mitleri, birçok kültürde farklı versiyonları ile karşımıza çıkmaktadır ve İslam kültürü içinde Miraçname türü de bu büyük anlatı geleneğinin bir parçası olarak görülmelidir.

Bir diğer problem, eserin Türkoloji açısından nasıl değerlendirileceğidir. Litvanya Tatarları gibi görece küçük bir topluluğa ait bir metnin Türk edebiyatı içindeki yeri tam olarak belirlenmemiştir. Dolayısıyla, bu araştırma, hem metnin dinî ve mitolojik boyutlarını ele alacak hem de eserin edebi açıdan Türkoloji içindeki konumunu belirlemeye yönelik katkılar sunmuştur.

Bilimsel bir çalışmanın sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi, konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmaların kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesiyle mümkündür. Bu bağlamda, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturan en önemli unsurlar, mitoloji ve metinler arası ilişkiler bağlamında Miraçname türünün incelenmesi, Miraçname metninin literatürdeki yeri ve İbn Abraham Karitski'nin eserinin Türkoloji açısından önemi başlıkları altında ele alınmıştır. Her bir başlık, konunun tarihsel gelişimini, akademik literatürdeki konumunu ve bilimsel bağlamdaki önemini kapsamlı bir şekilde tartışarak, araştırmanın dayandığı temel ilkeleri ortaya koymuştur.⁴ Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi, mitolojik unsurların edebi metinlerdeki işlevi, Miraçname türünün dinî ve kültürel bağlamdaki rolü, metinler arası ilişkiler bağlamında eserin diğer dinî ve mitolojik metinlerle olan bağlantıları ve İbn Abraham Karitski'nin eserinin edebi, kültürel ve tarihi açıdan Türkoloji içindeki yeri gibi temel noktalara dayanmaktadır. Akademik çalışmaların büyük çoğunluğu, Miraçname türünü sadece dinî bir anlatı olarak ele almakta, ancak bu anlatının mitolojik temelleri ve metinler arası ilişkiler bağlamındaki konumu üzerine yapılan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda, yapılan incelemeler, Miraçname türünün yalnızca İslam kültürü ile sınırlı kalmayıp, farklı dinler ve kültürlerde de benzer anlatı formlarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı

⁴ Gizem Kunduracı, "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Murathan Mungan'ın Kırk Oda Dizisi Hikâyelerinde 'Oidipus Mitosu'," *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi*, Sayı 7 (2022): 89.

zamanda, bu metinlerin sadece dinî bağlamda değil, edebi ve sanatsal anlamda da büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar, metinler arası ilişkiler kuramı açısından Miraçname türünün nasıl yorumlanabileceğini, diğer dinî ve mitolojik metinlerle olan etkileşimlerini ve bu türün edebi miras içindeki yerini analiz etmeye odaklanmaktadır.⁵

Mitoloji, insanlık tarihinin en eski anlatılarından biridir ve toplumların dünya görüşlerini, inanç sistemlerini, doğa olaylarına verdikleri anlamları ve kutsal olanla kurdukları ilişkiyi ifade eden anlatılar bütünüdür. Mitolojiler, farklı kültürlerde benzer temalar üzerine inşa edilmiş olup, toplumların ortak bilinçaltını yansıtan güçlü semboller içermektedir.⁶

Mitolojinin edebiyatla ilişkisi, onun hikâye anlatıcılığı ve kolektif hafıza üzerindeki etkisi üzerinden değerlendirilmelidir. Mitolojik anlatılar, yalnızca sözlü kültüre dayalı halk hikâyeleri değil, aynı zamanda yazılı kültür içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Antik Yunan, Mezopotamya, Hint, Mısır ve İskandinav mitolojileri gibi farklı kültürlerde üretilen mitler, farklı anlatı biçimleriyle günümüze kadar gelmiştir. Çağdaş edebiyat, mitolojiden beslenerek yeni anlatılar oluşturmuş, klasik mitleri yeniden yorumlamış ve farklı bağlamlara uyarlamıştır. Bu bağlamda, metinler arası ilişkiler kuramı, mitolojinin edebi metinlerle olan etkileşimini anlamak açısından oldukça önemlidir.⁷

Metinler arası ilişkiler, bir metnin başka metinlerden etkilenmesi, önceki anlatılara göndermede bulunması veya onları yeniden kurgulaması sürecini ifade etmektedir. Genette'nin "hipermetin" ve "hipoteks" kavramları çerçevesinde, Miraçname metinleri de önceki dinî ve mitolojik anlatılardan beslenerek şekillenmiş bir tür olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, Miraç anlatısının sadece İslam kültürü içinde değil, farklı kültürel bağlamlarda da var olan bir anlatı türü olduğu görülmektedir.⁸

Miraç motifinin metinler arası bağlamda ele alınması, onun Yahudi, Hristiyan ve antik mitolojilerdeki göğe yükseliş anlatılarıyla olan benzerliklerini ortaya çıkarmaktadır. Yahudi geleneğinde Hz. İdris, Hz. Musa ve Hz. İlyas gibi peygamberlerin göğe yükselişleri, Hristiyan geleneğinde ise Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra göğe yükselmesi anlatısı, Miraç motifi ile doğrudan ilişkilidir. Bunun yanı sıra, Mezopotamya mitolojisinde Gılgamış Destanı'nda

⁵ Gizem Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname (Metin-Gramer-Dizin) / Miracname Written in Old Anatolian Turkish (Text-Grammar-Index)*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2013), 45.

⁶ Melike Türkdöğen, "Rasim Özdenören'in 'Kuyu' Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 35 (2007): 170.

⁷ Abdullah Mert, *Uygur Harfli Mi'rac-Name*, (İstanbul: Palet Yayınları, 2023), 92.

⁸ Cemile Kaptan Bazyar, "Mitoloji ve Çağdaş Sanat," *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 0, Sayı 18 (2016): 115.

kahramanın tanrılarla buluşmak için yaptığı yolculuk, Eski Yunan mitolojisinde Orpheus'un yeraltı yolculuğu gibi anlatılar da Miraç motifine benzer özellikler taşımaktadır.⁹

Bu anlatılar, Miraçname metinlerinin yalnızca İslami bir anlatıdan ibaret olmadığını, evrensel bir mitolojik anlatı biçimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Miraçname metinleri, mitolojik bağlamda kahramanın yolculuğu, ilahi bilgiyi edinme ve kutsal olanla iletişim kurma gibi evrensel anlatı kalıpları içerisinde değerlendirilmelidir.

Miraçname türü, İslam edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahiptir ve tarihsel süreçte farklı şekillerde yorumlanarak edebi bir gelenek oluşturmuştur. Osmanlı, Selçuklu ve daha önceki İslam toplumlarında, Miraçname metinleri hem nesir hem de nazım formunda kaleme alınmış, zamanla dinî anlatılar içerisinde yer edinmiştir.¹⁰

Literatürdeki çalışmalar, Miraçname metinlerinin genellikle dinî metinler olarak ele alındığını, ancak bu metinlerin edebi ve mitolojik bağlamda da incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Durgut'un İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi üzerine yaptığı çalışmada, bu metnin dini, edebi ve mitolojik unsurlar açısından ne gibi özellikler taşıdığına dair detaylı bir inceleme yapılmıştır. Ayrıca, Uluscu'nun Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Miraçname metni üzerine yaptığı inceleme, bu türdeki eserlerin dilbilimsel ve edebi özelliklerini ortaya koymasından oldukça değerlidir. Türk edebiyatında Miraçname türü üzerine yapılan diğer çalışmalar, özellikle Osmanlı dönemi metinleri üzerine yoğunlaşmıştır ve Litvanya Tatarlarına ait bir Miraçname üzerinde yapılan araştırmalar sınırlıdır.

Bu bağlamda, bu araştırmanın önemi, İbn Abraham Karitski'nin eserinin Türk edebiyatı içerisindeki yerini belirleyerek, Miraçname türünün edebi ve mitolojik açılarından nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymaktır.¹¹

İbn Abraham Karitski'nin eseri, Türkoloji açısından özel bir yere sahiptir, çünkü Litvanya Tatarlarına ait olan bu metin, Türk kültürünün Osmanlı toprakları dışındaki yansımalarını anlamak açısından oldukça değerlidir. Osmanlı Devleti sınırlarının dışında yaşayan Türk toplulukları, dinî ve kültürel kimliklerini Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinler aracılığıyla korumuşlardır.

Bu çalışma, yalnızca bir dinî metin incelemesi değil, aynı zamanda Türkolojinin sınırlarını genişleten bir akademik araştırma olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu tür

⁹ Nimet Yıldırım, "Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji," *Doğu Araştırmaları*, Sayı 7 (2011): 50.

¹⁰ Emine Erdoğan, "Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açısından İncelenmesi," *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (2020): 58.

¹¹ Elif Loğoğlu, "Mitoloji ve Kadın," *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Cilt 7, Sayı 39 (2016): 107.

metinlerin incelenmesi, Türk kültür tarihinin farklı coğrafyalardaki etkilerini ve yayılmasını anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Bilimsel araştırmalar, belirli bir konuya dair bilgi üretmeyi, var olan bilgileri geliştirmeyi ve bilim dünyasına katkı sunmayı amaçlayan sistematik süreçlerdir. Bu süreçlerin sağlıklı ve güvenilir sonuçlar üretmesi, kullanılan yöntemin doğruluğu ve uygunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, herhangi bir akademik çalışmanın temel yapı taşlarından biri, kullanılan araştırma yönteminin açık, tutarlı ve sistematik bir biçimde ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda, bu araştırmada, betimsel nitel araştırma modeli benimsenmiş olup, içerik analizi ve metinler arası ilişkiler bağlamında karşılaştırmalı analiz gibi yöntemler uygulanmıştır.

İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'ni temel alan bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde şekillendirilmiş olup, eserin dini, mitolojik ve edebi unsurlar açısından sistematik bir biçimde değerlendirilmesini hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, eserin tarihsel bağlamı, kültürel özellikleri, edebi yapısı ve mitolojik anlatılar içindeki konumu derinlemesine incelenecek, farklı metinlerle karşılaştırmalı analizler yapılarak, metnin içeriğindeki dinî ve mitolojik unsurların nasıl şekillendiği ortaya konulmuştur.

Nitel araştırmalar, olguların, olayların ve metinlerin doğrudan gözlemlenmesi, yorumlanması ve betimlenmesi üzerine kurulu olan araştırma türleridir. Bu tür araştırmalar, özellikle metin analizlerinde ve edebi eserlerin içeriksel bağlamlarının incelenmesinde sıkça kullanılmaktadır. Çalışmamızda da, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi üzerinde detaylı bir içerik analizi yapılarak, eserin dinsel ve mitolojik boyutları ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda, metin içindeki semboller, anlatım biçimleri, edebi motifler ve metinler arası göstergeler incelenecek, bu unsurların İslam kültürü, Türk edebiyatı ve genel mitoloji literatürü içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, çalışmada tarihsel analiz yöntemi de benimsenmiştir. Çünkü Miraçname türü, İslam dünyasında belirli bir tarihsel bağlam içerisinde gelişmiş ve bu süreçte farklı kültürel unsurlarla etkileşim içerisinde olmuştur. Dolayısıyla, İbn Abraham Karitski'nin eseri incelenirken, metnin üretildiği tarihsel bağlam, eserin yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel yapısı göz önünde bulundurulmuştur.

Bu araştırmada, betimsel nitel araştırma yöntemi temel alınmıştır. Betimsel araştırmalar, belirli bir olgunun ya da olayın sistematik olarak analiz edilmesini ve mevcut durumun ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmasını amaçlayan araştırma türleridir. Nitel araştırma yöntemleri

çerçevesinde, çalışmada doküman analizi, içerik analizi ve metinler arası ilişkiler bağlamında karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırmada temel veri kaynağı olarak kullanılan yazılı metinlerin sistematik bir şekilde incelenmesini ve bu metinlerden anlamlı sonuçlar çıkarılmasını sağlayan bir yöntemdir. Bu çalışmada, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi temel veri kaynağı olarak ele alınacak, metin içerisindeki dinî ve mitolojik unsurlar tespit edilerek, bu unsurların edebi, kültürel ve tarihi bağlamları üzerinde durulmuştur.

İçerik analizi, metinlerin içeriğinde yer alan temaların, motiflerin, sembollerin ve kavramların sistematik bir biçimde belirlenmesini ve yorumlanmasını sağlayan bir araştırma yöntemidir. Bu bağlamda, araştırmada, Miraçname metnindeki dinsel ve mitolojik unsurlar belirlenerek, bu unsurların metin içindeki işlevleri analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı analiz yöntemi ise, metinler arası ilişkiler çerçevesinde, farklı metinler arasında benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak, eserlerin ortak kültürel ve edebi unsurlar açısından değerlendirilmesini sağlar. Bu çalışma kapsamında, İbn Abraham Karitski'nin eseri, diğer Miraçname metinleri ve farklı kültürlerdeki göğe yükseliş anlatıları ile karşılaştırılarak, metnin hangi mitolojik ve dinî motifler üzerine inşa edildiği ortaya konulmuştur.

Bu araştırmanın temel materyalini, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi oluşturmaktadır. Materyal, bir araştırmada analiz edilen ve üzerine bilimsel inceleme yapılan kaynakları ifade etmektedir. Bu bağlamda, araştırmanın odak noktası, bu eserin metinsel yapısı, içerdiği mitolojik, dinî ve edebi unsurlar açısından detaylı bir biçimde incelenmesi olmuştur.

İbn Abraham Karitski'nin eseri, Litvanya Tatarlarına ait el yazmaları arasında yer almakta olup, dinî ve kültürel bağlamda önemli bir metin olarak değerlendirilmektedir. Metin, Arap harfleriyle yazılmış olup, hem İslam düşüncesinin önemli bir parçası olan Miraç anlatısını içermesi hem de metinler arası ilişkiler açısından önemli bir veri kaynağı olması bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Bu araştırmada materyal olarak ele alınan Miraçname metni, sadece dinî bir anlatı olarak değil, aynı zamanda mitolojik ve kültürel kodlar içeren bir eser olarak değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, metinde yer alan semboller, anlatım teknikleri ve edebi motifler incelenerek, eserin farklı kültürel ve tarihi bağlamlar içerisindeki konumu ortaya konulmuştur.

Bu araştırmada, temel veri toplama aracı, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'nin kendisidir. Metin üzerinde yapılan analizler, dinî ve mitolojik unsurların

belirlenmesine, bu unsurların metin içerisindeki işlevlerinin tespit edilmesine ve metnin diğer metinlerle olan ilişkilerinin ortaya konulmasına olanak tanımıştır.

Veri toplama sürecinde, doküman analizi yöntemi kullanılarak, Miraçname metni sistematik bir biçimde incelenecek, metinde yer alan dinsel semboller, anlatım biçimleri ve mitolojik öğeler tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiştir. İçerik analizi, metin içerisindeki temaların, motiflerin ve kavramların sistematik olarak incelenmesini ve bu unsurların belirli kategorilere ayrılarak değerlendirilmesini sağlayan bir yöntemdir.

Betimsel analiz ise, araştırmada elde edilen bulguların sistematik bir biçimde açıklanmasını, yorumlanmasını ve bu bulguların anlamlı bir bütünlük içinde sunulmasını sağlayan bir yöntemdir. Bu bağlamda, Miraçname metninde yer alan dinsel ve mitolojik unsurlar betimsel analiz yöntemiyle incelenecek ve bu unsurların farklı metinlerle olan ilişkileri ortaya konulmuştur.

Bu araştırma, belirli sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, çalışma yalnızca İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi ile sınırlı tutulmuştur. Dolayısıyla, diğer Miraçname metinleri hakkında genel bir çerçeve sunulsa da, araştırmanın temel odak noktası bu eserin kendisi olmuştur. Bunun yanı sıra, çalışmada sadece belirli bir döneme ait metinler incelenmiştir. Dolayısıyla, farklı zaman dilimlerinde üretilmiş Miraçname metinlerinin detaylı karşılaştırması yapılmamıştır.

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırmanın konusu, İbn Abraham Karitski'ye atfedilen *Miraçname*'nin edebi, dini, mitolojik ve kültürel bağlamda incelenmesidir. Eser, özellikle Litvanya Tatarları arasında muhafaza edilmiş olmasıyla İslam dünyasının farklı coğrafyalarında üretilen dinî metinlerin kültürlerarası dolaşımını anlamak açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. Problemin temelini, söz konusu metnin hem İslamî miraç anlatılarının klasik kalıplarını taşıması hem de evrensel mitolojik motiflerle paralellikler göstermesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, göğe yükselme, kutsal rehber, ilahi ışık gibi sembollerin yalnızca İslam kültürüne özgü olmayıp, Hristiyanlık, Yahudilik, Antik Yunan, Hindu ve Zerdüşt gelenekleri gibi çok farklı inanç sistemlerinde de yer aldığı gözlenmektedir. Araştırmanın problemi, bu kültürel ve dinî benzerliklerin metinlerarası ilişkiler bağlamında nasıl değerlendirileceğini ortaya koymaktır.

Bu araştırmanın temel konusu, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'nin mitoloji ve metinler arası ilişkiler bağlamında incelenmesidir. Çalışma, eserin dini, mitolojik ve edebi yönlerini analiz ederek, Miraçname türünün edebi gelenek içerisindeki yerini daha iyi anlamayı hedeflemektedir. Miraçnameler, İslam düşüncesi içerisinde önemli bir anlatı türü olup, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini konu alan kutsal metinlerdir. Ancak, bu anlatılar yalnızca dinî bir boyut taşımamakta, aynı zamanda edebi ve kültürel kodlar içermektedir.

II. Araştırmanın Konusu ile İlgili Kuramsal Çerçeve

Araştırma, metinlerarası ilişkiler kuramı ve mitoloji araştırmaları çerçevesinde temellendirilmektedir. Metinlerarasılık (intertextuality), bir metnin başka metinlerle kurduğu açık veya örtük bağlantıları inceleyen bir kuramsal yaklaşım olup, bu çalışmada Karitski'nin *Miraçname*'sinin hem Klasik İslamî miraçnameler hem de farklı kültürlerdeki kutsal yolculuk anlatılarıyla ilişkisini anlamada kullanılmaktadır. Ayrıca Joseph Campbell'ın *Kahramanın Yolculuğu* modeli, Hz. Muhammed'in miraç yolculuğunun evrensel arketip yapılarla nasıl örtüştüğünü tespit etmek için temel referans noktasıdır. Mitoloji bilimi, göğe yükselme, kutsal mekânlar, doğaüstü varlıklar ve ruhsal dönüşüm gibi unsurların farklı kültürlerdeki karşılıklarını incelemek amacıyla kullanılmıştır. Tasavvuf düşüncesi ve halk edebiyatı araştırmaları ise eserdeki mistik ve folklorik unsurları değerlendirmek için ek bir çerçeve sağlamaktadır.

Bu çalışmada, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi, mitoloji ve metinler arası ilişkiler bağlamında incelenerek, içerdiği mitolojik ve dinî unsurlar açısından detaylı bir analiz gerçekleştirilmiştir.¹² Araştırmanın temel hedeflerinden biri, bu eserin mitoloji ve kutsal anlatılar açısından taşıdığı değeri ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında, öncelikle mitolojinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, temel kavramları ve farklı kültürlerdeki mitolojik anlatılar ele alınmıştır. Mitolojinin dinle olan ilişkisi irdelenecek ve Miraçname türünün ortaya çıkışı, tarihsel bağlamı ve edebiyat içerisindeki yeri detaylandırılmıştır. Ardından, İbn Abraham Karitski'ye ait eserin mitolojik ve dinî unsurlar açısından incelenmesi gerçekleştirilecek, eserin metinler arası ilişkiler bağlamında nasıl bir anlam kazandığı tartışılmıştır.

III. Araştırmanın Amacı

¹² Hüseyin Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi & İnceleme-Metin-Dizin*, (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 78.

Araştırmanın temel amacı, İbn Abraham Karitski'nin *Miraçname*'sini hem kendi geleneği içinde hem de evrensel mitolojik anlatılar bağlamında inceleyerek, metinlerarası etkileşimlerini ve arketipsel yapısını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, eserin İslam edebiyatındaki yerini belirlemek, diğer miraçnamelerle karşılaştırmak ve farklı kültürlerdeki benzer anlatı motiflerini tespit etmek hedeflenmektedir. Bu çalışma, aynı zamanda, metinler arası ilişkiler bağlamında dinî ve mitolojik anlatıların nasıl şekillendiğini ve birbirleriyle nasıl etkileşim içerisinde olduklarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bilindiği üzere, mitler yalnızca geçmişin hikâyeleri değil, aynı zamanda toplumların kendilerini, kimliklerini ve tarihlerini anlamlandırma biçimleridir. Dolayısıyla, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'nde yer alan mitolojik unsurlar, yalnızca dinsel bir bağlamda değil, aynı zamanda edebi, tarihi ve kültürel açıdan da ele alınmalı ve kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Bu araştırmanın temel konusu, İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Miraçnamesi'nin mitoloji ve metinler arası ilişkiler bağlamında incelenmesidir. Çalışma, eserin dini, mitolojik ve edebi yönlerini detaylı bir şekilde analiz ederek, Miraçname türünün edebi gelenek içerisindeki konumunu ve önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Miraçname türü, İslam kültürüne ait dinî anlatıların bir parçası olmakla birlikte, aynı zamanda edebi ve sanatsal bakımdan da büyük bir zenginlik taşımaktadır. Bu eserler, sadece Hz. Muhammed'in göğe yükselişi ile ilgili anlatılar içermekle kalmaz, aynı zamanda toplumların dinî düşüncelerini, evren tasavvurlarını ve kutsal olanla kurdukları bağları da yansıtır.¹³

IV. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, hem Türk-İslam edebiyatı hem de karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına katkı sağlayacak niteliktedir. İbn Abraham Karitski'nin eseri, üzerinde az çalışılmış bir miraçname olması nedeniyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca çalışma, dinler tarihi, mitoloji, tasavvuf ve halk edebiyatı disiplinlerini bir araya getiren disiplinlerarası yaklaşımıyla dikkat çekmektedir. Farklı kültürlerdeki kutsal yolculuk anlatılarının ortak noktalarını ortaya koyarak, insanlığın ortak bilinçaltında yer eden arketiplerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Bu araştırmanın temel önemi, İbn Abraham Karitski'nin eserinin edebi, dinî ve mitolojik değerini ortaya koyarak, bu alandaki bilgi birikimine katkı sağlamaktır. Günümüze kadar

¹³ Meltem Uzunoğlu Erten, "Metinlerarasılık Kavramı ve Metinlerarası Bağlamda Albert Camus'nün Sisifos Söyleni," *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1 (2017): 163.

üzerinde detaylı akademik çalışmaların yapılmadığı bu eserin, özellikle mitoloji, din ve edebiyat ekseninde incelenmesi, Türkoloji ve İslam edebiyatı açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Eserde yer alan dinsel anlatılar ile mitolojik unsurlar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirlenerek, metnin nasıl bir kültürel ve edebi bağlam içinde değerlendirilebileceği ortaya konulmuştur.

Bu noktada, mitlerin ve dinî anlatıların kültürel bellek içerisindeki yeri ve işlevi büyük bir önem arz etmektedir. Mitler, toplumların geçmişlerini, değer yargılarını, inanç sistemlerini ve dünya görüşlerini şekillendiren temel unsurlar arasında yer alır. Miraçname türü de, bu bağlamda, yalnızca bir dinî anlatı olarak değil, aynı zamanda kültürel bir miras olarak değerlendirilmelidir.¹⁴ Bu nedenle, İbn Abraham Karitski'nin eseri, hem dinî hem de edebi bağlamda çok yönlü bir incelemeye tabi tutulacak, metnin içerdiği mitolojik ve dinsel semboller detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Bu araştırmanın önemi, İbn Abraham Karitski'nin eseri üzerinde kapsamlı bir akademik inceleme gerçekleştirilerek, bu türdeki eserlerin Türk edebiyatı ve Türkoloji açısından taşıdığı değeri ortaya koymaktır. Eserin incelenmesi, Litvanya Tatarları gibi Türk dünyasının az bilinen topluluklarının edebi ve kültürel mirasını aydınlatmak açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Karitski'nin eserinde yer alan dinsel ve mitolojik unsurların karşılaştırmalı olarak ele alınması, eserin İslam düşüncesi ve Türk edebiyatı içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

V. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yürütülmektedir. Öncelikle eserin metin çözümlemesi yapılmış, ardından karşılaştırmalı edebiyat yaklaşımıyla farklı kültürlerdeki benzer motifler incelenmiştir. Metinlerarasılık kuramı, anlatı çözümleme teknikleri ve mitolojik motif analizi temel yöntemler olarak kullanılmıştır. Tasavvufi yorumların değerlendirilmesinde içerik analizi, folklorik unsurların belirlenmesinde ise sözlü kültür verilerinin karşılaştırılması yöntemi benimsenmiştir.

VI. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

¹⁴ Asli Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, Sayı 26 (2017): 393.

Bu tez konusunun seçilmesinde, edebiyat alanında hem özgün hem de derinlikli bir inceleme imkânı sunması etkili olmuştur. Yüksek lisans tezimde ele aldığım metin, üzerinde az çalışılmış ve bu yönüyle edebiyat araştırmalarına katkı sağlayabilecek nitelikte özgün bir eserdir. Modernleşme sürecinde olan bir toplumun, geleneksel ve dinî motiflerle kurduğu ilişkiyi anlamak, edebiyat sosyolojisi ve kültürel tarih açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu bağlamda, özellikle göğe yükselme motifinin ele alınışı dikkat çekicidir; zira bu motif, yalnızca İslamî miraç anlayışıyla sınırlı kalmayıp, farklı medeniyetlerde ve edebi geleneklerde de karşılığı olan evrensel bir semboldür. Türk edebiyatında bu kavramın modern dönemdeki yansımaları, Nurullah Polat, Sezai Karakoç ve Mustafa Kutlu gibi yazarların eserlerinde de gözlenmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, seçilen metin aracılığıyla hem modernleşme sürecinde bir toplumun kimlik arayışına hem de edebi metinlerde yer alan mitolojik ve dinî motiflerin sürekliliğine ışık tutmayı hedeflemektedir.

2. İBN ABRAHAM KARİTSKİ KİTABI MİRACNAMESİ VE METİNLERARASI İNCELEME

2.1. İbn Abraham Karitski ve Litvanya Tatarları

İbn Abraham Karitski ve onun yazdığı miraçname, hem bireysel bir müellif olarak hem de ait olduğu topluluk bağlamında ele alınması gereken bir konudur. İbn Abraham Karitski ismi, özellikle Litvanya Tatarlarına ait yazılı kültürel mirasın bir parçası olan Arap harfli Türkçe metinler arasında önemli bir yere sahiptir. Bu metinlerden biri olan İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi, sadece bir edebi eser olmanın ötesinde, bir etnik grubun tarihsel varlığının ve kimliğinin yazılı belgelerle tescillenmiş en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Karitski'nin kaleme aldığı miraçname, yalnızca İslam kültürünün önemli bir dinî anlatısını konu almakla kalmayıp, aynı zamanda bu anlatının, anadilini kaybetmiş bir topluluk içerisinde nasıl korunduğunu, nasıl aktarıldığını ve zaman içinde nasıl değişime uğradığını da gözler önüne seren bir eserdir.¹⁵

Litvanya Tatarları, 14. yüzyıldan itibaren Litvanya Büyük Dükalığı topraklarına göç etmeye başlamış bir Türk topluluğudur. Kendi ana yurtlarından binlerce kilometre uzağa yerleşen bu topluluk, zaman içinde bölgeye uyum sağlamakla birlikte, etnik ve dinî kimliğini muhafaza etme mücadelesi vermiştir. Litvanya ve çevresindeki Tatarlar, zamanla ana dillerini kaybetmişlerdir ancak bu kayıplarına rağmen, özellikle İslamî metinler ve dinî pratikler üzerinden kimliklerini koruyabilmişlerdir. Bu bağlamda, Arap harfli Türkçe dinî metinler, bu topluluk açısından hem bir kimlik taşıyıcısı hem de bir kültürel aktarım aracı olarak önem kazanmıştır. İşte *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi* de tam olarak bu ihtiyaca hizmet eden bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶

Litvanya Tatarları, özellikle 14. yüzyılın sonlarında Büyük Dük Vytautas tarafından bölgeye davet edilmiş ve askeri sınıf içerisinde önemli bir statüye sahip olmuşlardır. Tarihsel kaynaklara göre, bu topluluk başlangıçta Litvanya'nın askeri elitlerinden biri olarak hizmet etmiş, zaman içerisinde ise ekonomik ve toplumsal hayata entegre olmuşlardır. Ancak, Osmanlı Türkleri ile doğrudan bir bağı kalmadığı için dilsel anlamda da farklılaşma sürecine girmişlerdir. Bu süreçte, Slav dilleri yaygın biçimde konuşılmaya başlanmış ve bu diller zaman içinde Litvanya Tatarlarının günlük hayatında baskın hâle gelmiştir. Ancak dinî metinlerin Arap harfleriyle yazılmaya devam edilmesi, bu topluluk için önemli bir kültürel direnç noktası

¹⁵ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

¹⁶ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

oluşturmuştur. Bu dinî metinler arasında miraçnameler de özel bir yer tutmaktadır. Miraç olayı, İslam inancında Hz. Muhammed'in Allah ile buluşmasını simgeleyen kutsal bir anlatı olduğundan, farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman topluluklar için de dinî kimliği pekiştiren metinler arasında yer almıştır. Litvanya Tatarları için ise bu metinler, yalnızca İslamî bilgi aktarımının bir parçası değil, aynı zamanda asimilasyon karşısında bir kimlik muhafaza aracı olmuştur.¹⁷

İbn Abraham Karitski'nin yazdığı miraçname, Litvanya Tatarları tarafından korunmuş ve nesiller boyu aktarılarak bugüne ulaşmıştır. Bu metnin en dikkat çekici yönlerinden biri, Arap harfleriyle yazılmış olmasına rağmen, dil bakımından Türkçeye ait özellikler taşımasıdır. Ana dili olarak Türkçeyi kaybetmiş bir topluluğun, dinî metinlerini kendi dillerinde muhafaza etmeye devam etmeleri, bu metnin toplumsal hafızadaki yerini ve işlevini ortaya koymaktadır. Bu durum, göç eden ve kültürel asimilasyon sürecine maruz kalan topluluklar için oldukça yaygın bir durumdur. Örneğin, Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri ve diğer göçebe Türk gruplarında da benzer bir süreç yaşanmış, anadil unutulmaya yüz tutmuş ancak dinî metinler anadilde muhafaza edilmiştir.

Litvanya Tatarları için miraçnameler, İslam inancının temel olaylarından biri olan Miraç hadisesini anlatırken, aynı zamanda bu topluluğun kültürel kimliğinin de bir parçası olmuştur. Özellikle İbn Abraham Karitski'nin kaleme aldığı miraçname, dil özellikleri açısından incelendiğinde, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi özelliklerini içeren bir yapı arz etmektedir. Bu durum, metnin kökeninin Orta Asya veya Osmanlı coğrafyasına dayandığını ve zaman içerisinde Litvanya Tatarlarının ihtiyaçlarına göre uyarlanarak günümüze kadar ulaştığını göstermektedir.¹⁸

İbn Abraham Karitski'nin kim olduğu konusunda tarihsel kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamasıyla birlikte, onun Litvanya Tatarları arasında önemli bir kişi olduğu ve muhtemelen dinî lider ya da toplum içinde saygın bir yazar olduğu düşünülmektedir. Kaleme aldığı metin, yalnızca bir edebi eser değil, aynı zamanda bir kimlik belgesi olarak da kabul edilmektedir. Bu metin, hem içerik hem de dilsel açıdan, Litvanya Tatarlarının kültürel direnişinin yazılı bir örneğidir.

Litvanya Tatarları, Osmanlı Türkleri gibi güçlü bir devletin himayesi altında kalmamış, tam tersine doğrudan Batı'nın içinde bir azınlık olarak yaşamlarını sürdürmek durumunda

¹⁷ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

¹⁸ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

kalmışlardır. Bu nedenle kültürel kimliklerini koruma süreçleri, Osmanlı'daki Türk-İslam sentezinden daha farklı bir dinamik üzerinden ilerlemiştir. Onlar için Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinler, sadece dinî bir öğreti kaynağı olmamış, aynı zamanda Türk kimliklerinin devamlılığını sağlayan bir unsur haline gelmiştir. İbn Abraham Karitski'nin *Miraçnamesi* de tam olarak bu işlevi görmüş ve toplum içinde hem bir dinî hem de bir kültürel miras unsuru olarak aktarılmıştır.¹⁹

Bu bağlamda, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, sadece bir edebi eser ya da dinî anlatı olmanın ötesinde, Litvanya Tatarlarının kolektif hafızasında bir kültürel direniş belgesi olarak varlığını sürdürmektedir. Bu metin, 14. yüzyıldan itibaren dilsel ve kültürel değişim süreçlerine maruz kalan bir topluluğun, İslamî kimliklerini muhafaza edebilmek için başvurdukları en önemli yazılı kaynaklardan biridir. Dolayısıyla, bu tür metinler sadece İslamî öğretileri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kimliğin korunması açısından da büyük bir işlev görür.²⁰

İbn Abraham Karitski'nin eseri, yalnızca içerdiği dinî ve mitolojik unsurlarla değil, aynı zamanda tarihsel bağlamı ile de önemlidir. Bu metin, Litvanya Tatarlarının geçirdiği dönüşümleri, dinî kimliklerini nasıl muhafaza ettiklerini ve kültürel sürekliliklerini nasıl sağladıklarını anlamak için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Litvanya Tatarları, modern çağda sayıca azalmış olsalar da, kültürel miraslarını koruma konusunda halen büyük bir hassasiyet göstermekte ve bu tür eserleri sahiplenmektedirler. Bu çerçevede, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, hem akademik hem de kültürel açıdan üzerinde durulması gereken önemli bir eserdir.²¹

2.1.1. Litvanya Tatarlarının Tarihsel Serüveni

Litvanya Tatarlarının tarihsel serüveni, Orta Asya'dan Avrupa'nın doğusuna uzanan uzun ve karmaşık bir göç ve asimilasyon sürecini içermektedir. Bu topluluk, köken itibarıyla Altın Orda Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın mirasını taşıyan bir Türk halkı olarak ortaya çıkmıştır. 14. yüzyıldan itibaren Litvanya topraklarına yerleşmeye başlayan Tatarlar, zaman içinde bölgedeki etnik ve kültürel yapının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, ancak buna rağmen kendi kimliklerini ve dinî inanışlarını muhafaza etmeyi başarmışlardır. Günümüz

¹⁹ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

²⁰ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

²¹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

Litvanya Tatarları, sayıları oldukça azalmış olmakla birlikte, kültürel miraslarını ve dinî geleneklerini koruma konusundaki çabalarını sürdürmektedirler. Bu topluluğun tarihsel serüvenini anlamak için, onların göç süreçleri, yerleştikleri bölgelerdeki toplumsal konumları, kültürel ve dinî kimliklerini nasıl korudukları ve zaman içinde nasıl bir değişim geçirdikleri detaylı bir şekilde ele alınmalıdır.²²

Litvanya Tatarlarının tarih sahnesine çıkışı, Altın Orda Devleti'nin Doğu Avrupa'daki etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. 13. yüzyılın sonlarına doğru, Moğolların egemenliği altında bir Türk-Moğol sentezi olarak gelişen Altın Orda Devleti, hem askeri hem de kültürel anlamda geniş bir coğrafyada varlığını hissettirmiştir. Bu devletin hâkimiyetindeki Türk boyları arasında yer alan Kıpçak, Nogay ve Kırım Tatarları, özellikle Altın Orda'nın zayıflamaya başlamasıyla birlikte farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Litvanya Büyük Dükalığı'nın o dönemde genişleme politikası izlemesi ve askeri gücünü artırmak amacıyla dışardan savaşçı topluluklar getirmesi, bu göç sürecini tetiklemiştir. Özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısında Litvanya Büyük Dükü Vytautas, doğrudan Kırım ve Karadeniz'in kuzeyinden Tatarları bölgeye davet etmiş ve onlara askeri hizmet karşılığında toprak tahsis etmiştir. Böylece Litvanya Tatarlarının bölgedeki serüveni başlamıştır.²³

Litvanya'ya göç eden Tatarların büyük bir kısmı, başlangıçta askeri statüye sahip olup Litvanya ordusunda özel birlikler halinde savaşmışlardır. Bu topluluk, yalnızca Litvanya Büyük Dükalığı'nın değil, aynı zamanda Lehistan-Litvanya Birliği'nin ve hatta daha sonraki dönemlerde Rus ve Polonya ordularının da önemli bir parçası olmuştur. Litvanya Tatarları, özellikle Grunwald Muharebesi (1410) gibi büyük savaşlarda etkili roller üstlenmişlerdir. Askeri konumları sayesinde başlangıçta yüksek bir statüye sahip olan bu topluluk, zaman içerisinde bazı ayrıcalıklarını kaybetmeye başlamış, fakat buna rağmen bölgedeki diğer topluluklara nazaran görece daha bağımsız bir yaşam sürdürmeyi başarmıştır.²⁴ Özellikle toprak sahibi olan Tatar beyleri, Litvanya toplumunda önemli bir yer edinmiş ve yerel yönetimlerle sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Ancak zamanla, Litvanya'nın Hristiyanlaşma sürecine girmesi ve Osmanlı ile Lehistan-Litvanya Birliği arasında yaşanan siyasi gerilimler, Tatarların statüsünü olumsuz yönde etkilemiştir.

Litvanya Tatarlarının en önemli özelliklerinden biri, ana dillerini kaybetmelerine rağmen dinî ve kültürel kimliklerini muhafaza edebilmeleridir. 16. ve 17. yüzyıllarda Slav

²² Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

²³ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

²⁴ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

dillerinin günlük hayatta yaygınlaşmasıyla birlikte, Litvanya Tatarları da giderek daha fazla Lehçe, Belarusça ve Litvanca gibi dilleri konuşmaya başlamışlardır. Ancak buna rağmen, dinî metinlerini Arap harfli Türkçe olarak yazmaya devam etmişlerdir. Bu, onların kültürel kimliklerini koruma çabalarının en önemli göstergelerinden biridir. Özellikle Arap harfleriyle yazılan miraçnameler, ilahiler ve dua kitapları, Litvanya Tatarlarının İslamî kimliğini sürdürüebilmek adına başvurdukları en önemli yazılı kaynaklar arasında yer almıştır. Bu noktada, İbn Abraham Karitski gibi yazarlar tarafından kaleme alınan eserler, toplumsal hafızanın yazılı belgeler yoluyla korunmasında büyük bir rol oynamıştır.

Litvanya Tatarlarının tarihsel serüveni, 18. yüzyıldan itibaren farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu dönemde, Lehistan-Litvanya Birliği'nin zayıflaması ve bölgenin Rusya'nın etkisi altına girmesi, Tatarların toplumsal statüsünü ciddi biçimde etkilemiştir. Artık askeri statülerini büyük ölçüde kaybetmiş olan Litvanya Tatarları, giderek daha fazla sivil hayata adapte olmak zorunda kalmışlardır.²⁵ Ekonomik faaliyetlerde, özellikle tarım ve ticaret alanlarında varlık göstermeye başlamışlardır. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisinin azalması ve Lehistan-Litvanya Birliği'nin ortadan kalkması, Litvanya Tatarlarının Osmanlı ile olan tarihsel bağlarını daha da zayıflatmıştır. Bu süreçte, asimilasyon baskıları da artmış ve birçok Tatar ailesi Hristiyanlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak buna rağmen, özellikle cemaat merkezli bir toplumsal yapı içinde örgütlenen Litvanya Tatarları, kimliklerini koruma konusunda büyük bir direnç göstermişlerdir.²⁶

20. yüzyıla gelindiğinde, Litvanya Tatarları büyük ölçüde bölgeye entegre olmuş ancak etnik kimliklerini korumakta zorlanmışlardır. İki dünya savaşı, bölgedeki Tatar nüfusunun daha da azalmasına yol açmış ve birçok Tatar ailesi göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği döneminde, dinî uygulamaların baskı altına alınması ve kültürel kimliğin zayıflatılması süreci, Litvanya Tatarları üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Bununla birlikte, Sovyetler'in yıkılmasının ardından Litvanya'nın bağımsızlığını kazanması, Tatarların kimliklerini yeniden canlandırma sürecine girmesine olanak sağlamıştır. Günümüzde, Litvanya'da yaşayan Tatarlar, sayıca azalmış olmalarına rağmen kültürel miraslarını yaşatmak için çeşitli dernekler ve topluluklar oluşturmuşlardır.

Litvanya Tatarlarının tarihsel serüveni, bir göç ve adaptasyon hikâyesi olarak değerlendirilmelidir. Bu topluluk, asırlardır farklı siyasi ve kültürel yapılar içinde varlığını sürdürmeyi başarmış, ancak dilsel ve demografik açıdan önemli değişimlere maruz kalmıştır.

²⁵ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

²⁶ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

Bununla birlikte, dinî kimlikleri ve tarihsel hafızaları, onları günümüze kadar ayakta tutan temel unsurlar olmuştur. İbn Abraham Karitski gibi isimler, bu kültürel mirasın yazılı hâle getirilmesinde önemli bir rol oynarken, miraçnameler gibi eserler, bu topluluğun kimliğinin korunmasında en büyük dayanaklardan biri olmuştur. Sonuç olarak, Litvanya Tatarları, tarih boyunca birçok zorlukla karşı karşıya kalmış olmalarına rağmen, kültürel sürekliliklerini sağlayabilmek adına önemli çabalar sarf etmişler ve bugüne kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir.²⁷

2.1.2. Litvanya Tatarlarının Kültürel ve Dinî Yapısı

Litvanya Tatarlarının kültürel ve dinî yapısı, yüzyıllar boyunca süregelen göç, toplumsal değişim ve asimilasyon süreçlerine rağmen kendine özgü kimliğini koruyabilmiş bir yapı arz etmektedir. Bu topluluk, Orta Asya'dan gelen köklerini, Altın Orda ve Kırım Hanlığı'na dayanan etnik kimliğini ve İslamî inançlarını Litvanya topraklarında sürdürebilmiş nadir Türk gruplarından biri olarak öne çıkmaktadır. 14. yüzyıldan itibaren Litvanya Büyük Dükalığı'na yerleşen Tatarlar, zamanla farklı toplumsal ve kültürel yapıların etkisi altında kalmış, ancak buna rağmen dinî ve kültürel miraslarını büyük ölçüde muhafaza edebilmişlerdir. Bu bağlamda Litvanya Tatarlarının kültürel ve dinî yapısını ele almak, onların tarih boyunca nasıl bir kimlik oluşturduklarını, hangi kültürel unsurların ve dinî ritüellerin bu kimliğin belirleyici unsurları olduğunu analiz etmeyi gerektirmektedir.²⁸

Litvanya Tatarlarının kültürel yapısı, hem etnik kökenleri hem de yerleştikleri bölgenin tarihî ve sosyokültürel özellikleriyle şekillenmiştir. Başlangıçta, Litvanya topraklarına yerleşen Tatarlar, askeri bir sınıf olarak varlık göstermişlerdir. Bu durum, onların toplumsal statülerini belirleyen temel bir unsur olmuş, ancak zaman içinde bu askeri yapı zayıfladıkça Tatarlar da farklı meslek gruplarına yönelmeye başlamışlardır. Tarım, ticaret ve zanaatkarlık gibi alanlarda faaliyet gösteren Litvanya Tatarları, sosyal hayatta yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Kültürel miraslarını koruma konusundaki en önemli unsurlardan biri, geleneksel yaşam biçimleri, aile yapıları ve ritüelleridir. Litvanya Tatarları, aile bağlarına büyük önem veren ve toplumsal dayanışmayı yüksek seviyede tutan bir yapı içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Geleneksel Tatar mutfağı, halk oyunları ve müzikleri, bu topluluğun kültürel belleğinin önemli parçaları olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

²⁷ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

²⁸ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

Dil, Litvanya Tatarlarının kültürel kimliğini muhafaza etmede karşılaştıkları en büyük zorluklardan biri olmuştur. Başlangıçta, Kıpçak Türkçesi'ne dayalı bir dil konuşan bu topluluk, zaman içinde yoğun Slav etkisi altında kalmış ve ana dillerini kaybetmiştir. Bugün Litvanya Tatarları, ağırlıklı olarak Litvanca, Lehçe ve Belarusaça konuşmaktadır. Ancak, dilsel asimilasyona rağmen kültürel kimliklerini koruma konusunda en büyük direnç noktalarından biri yazılı kültür olmuştur. Arap harfli Türkçe yazmalar, dinî metinler ve dua kitapları, bu topluluğun kültürel hafızasını diri tutmaya yardımcı olmuştur. Özellikle miraçnameler, ilahiler ve çeşitli dua kitapları, Litvanya Tatarlarının hem dinî pratiklerini hem de kültürel kimliklerini koruyabilmeleri açısından kritik bir rol oynamıştır.²⁹

Litvanya Tatarlarının dinî yapısı, onların kimliklerini en güçlü şekilde muhafaza ettikleri alanlardan biridir. Bu topluluk, tarih boyunca İslamiyet'e olan bağlılıklarını sürdürmüş ve dinî pratiklerini, Litvanya'daki diğer topluluklarla olan etkileşimlerine rağmen muhafaza edebilmiştir. Litvanya Tatarları, çoğunlukla Sünni-Hanefi mezhebine mensup olmakla birlikte, zaman içinde farklı dinî akımlarla da temas etmişlerdir. Ancak, temel dinî inanışları ve ritüelleri, geleneksel İslam anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi temel ibadetler, Litvanya Tatarları arasında yaygın olarak uygulanmaya devam etmiştir. Cami ve mescitler, bu topluluğun dinî yaşamının merkezinde yer almış, toplumsal dayanışmanın sağlanmasında ve dinî bilincin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir işlev görmüştür.

Litvanya Tatarlarının dinî yapısında en dikkat çekici unsurlardan biri, yazılı dinî metinlerin kullanımınıdır. Bu topluluk, Arap harfleriyle yazılmış Türkçe dinî metinler üretmiş ve bu metinler aracılığıyla dinî bilgilerinin sürekliliğini sağlamıştır. Miraçnameler, ilahiler, dua kitapları ve çeşitli menkıbeler, Litvanya Tatarlarının İslamî kimliğini koruma konusunda oynadığı önemli rol nedeniyle büyük bir değer taşımaktadır. Arap harfli Türkçe metinlerin, Slav dillerinin baskın olduğu bir ortamda kullanılması, bu topluluğun kimliğini muhafaza etme noktasında nasıl bir strateji izlediğini göstermektedir. Ayrıca, bu metinlerin sadece dinî bilgiler içermekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal düzeni de şekillendiren kurallar içerdiği görülmektedir. Evlenme, boşanma, miras, ticaret gibi konularda İslam hukukuna dayalı düzenlemeler, Litvanya Tatarlarının dinî yaşamının bir parçası olarak yazılı metinlerde kendine yer bulmuştur.³⁰

Litvanya Tatarlarının kültürel ve dinî yapısında dikkat çeken bir diğer unsur, bayramlar ve dinî törenlerdir. Ramazan ve Kurban Bayramı, topluluk içinde büyük bir coşkuyla kutlanmış,

²⁹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

³⁰ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

bu bayramlar, sosyal dayanışmayı artıran önemli günler olarak kabul edilmiştir. Özellikle bayram namazları, geniş bir topluluğun bir araya gelmesine vesile olmuş, cemaat bilincinin güçlenmesini sağlamıştır. Mevlid ve miraç gecesi gibi özel dinî günler, Litvanya Tatarları arasında yaygın olarak kutlanmış, bu özel günlerde dinî törenler düzenlenmiş ve toplu dualar edilmiştir. Bu tür ritüeller, toplumsal kimliğin muhafaza edilmesi açısından büyük önem taşımış, Litvanya Tatarlarının İslamî kimliklerini güçlü bir şekilde koruyabilmelerine olanak tanımıştır.

Litvanya Tatarlarının dinî yapısı, Osmanlı Devleti ile olan tarihî bağları nedeniyle de dikkat çekmektedir. Osmanlı ile doğrudan siyasi ve kültürel ilişkileri olmamakla birlikte, Osmanlı'nın İslam dünyasında üstlendiği rol, Litvanya Tatarları için önemli bir referans noktası olmuştur. Osmanlı döneminde yazılmış İslamî eserler, bu topluluk tarafından da okunmuş ve referans alınmıştır. Özellikle Osmanlı tasavvuf ekollerine ait eserler, Litvanya Tatarlarının dinî anlayışını etkilemiştir. Tasavvufun, bu topluluk içinde belirli bir yaygınlık kazandığı, bazı sufi geleneklerin ve menkıbelerin Litvanya Tatarları arasında da anlatıldığı bilinmektedir. Özellikle Hoca Ahmed Yesevî ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gibi mutasavvıfların eserleri, Litvanya Tatarlarının dinî ve kültürel yapısında önemli bir yer edinmiştir.³¹

Litvanya Tatarlarının kültürel ve dinî yapısı, tarih boyunca birçok değişime maruz kalmış, ancak temel kimlik unsurları korunmuştur. Dil açısından büyük bir kayıp yaşanmış olsa da, dinî ve kültürel kimliklerini yazılı metinler, dinî ritüeller ve toplumsal dayanışma yoluyla sürdürmeyi başarmışlardır. Günümüzde Litvanya'da sayıları oldukça azalmış olsa da, Litvanya Tatarları kültürel miraslarını yaşatmaya devam etmekte, dinî ibadetlerini sürdürmekte ve topluluk bilincini korumaktadırlar. Bu durum, onların asırlardır devam eden tarihsel serüvenlerinin bir sonucu olarak, güçlü bir kimlik bilincine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.³²

2.1.3. İbn Abraham Karitski'nin Hayatı ve Eserleri

İbn Abraham Karitski, Litvanya Tatarları arasında yetişmiş önemli bir din âlimi, müellif ve kültürel miras taşıyıcısıdır. Onun hayatı ve eserleri, özellikle İslam düşüncesinin Litvanya'daki gelişimi, dinî metinlerin aktarımı ve Türk-İslam kültürünün bu bölgedeki varlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Orta Asya kökenli Tatar topluluğunun bir mensubu olan

³¹ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

³² Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

Karitski, dönemin sosyal ve dinî atmosferi içinde yetişmiş, aldığı eğitim ve kaleme aldığı eserlerle sadece yaşadığı dönemde değil, sonraki yüzyıllarda da adından söz ettiren bir şahsiyet olmuştur. Onun kimliği ve ilmî kişiliği, dönemin dinî yapısıyla birlikte incelendiğinde, Litvanya Tatarlarının İslamî mirası, Türk kültürü ve edebi üretkenlikleri açısından anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.³³

İbn Abraham Karitski'nin hayatına dair kaynaklarda ayrıntılı bilgiler bulunmamakla birlikte, yazdığı eserler onun dinî ve edebi kimliğini belirlemekte önemli ipuçları sunmaktadır. Litvanya Tatarları, 14. yüzyıldan itibaren bu bölgeye yerleşmiş, kimliklerini koruyabilmek için büyük çaba sarf etmiş bir topluluktur. Karitski de bu topluluğun bir ferdi olarak, dinî kimliğini muhafaza eden ve İslamî ilimlerin aktarılmasını amaçlayan bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Osmanlı ve Orta Asya'daki diğer İslamî düşünce merkezlerinden farklı bir coğrafyada yer alsa da, İbn Abraham Karitski'nin yazdığı metinler, İslam kültürünün yayılması ve korunması açısından büyük bir değer taşımaktadır. Bu bağlamda, Karitski'nin entelektüel yönü, sadece İslamî bilgiye vakıf olmanın ötesinde, bu bilgiyi sistematik bir şekilde yazıya dökerek gelecek nesillere aktarma gayreti içinde olan bir bilgin olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır.

İbn Abraham Karitski'nin eserleri arasında en dikkat çekenlerden biri, onun kaleme aldığı miraçname türündeki metindir. Miraçnameler, Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizelerini anlatan, genellikle didaktik ve tasavvufî unsurlar içeren eserlerdir. Bu metinler, sadece dinî öğretinin aktarımı açısından değil, aynı zamanda İslam'ın manevi boyutunu açıklayan metinler olmaları bakımından da önemlidir. Karitski'nin yazdığı Miraçname, Litvanya Tatarlarının dinî kimliğini koruyabilmeleri ve İslamî bilgiyi öğrenebilmeleri açısından kritik bir metin olarak değerlendirilmektedir. Bu eserin en dikkat çekici özelliklerinden biri, Arap harfleriyle ancak Türkçe yazılmış olmasıdır. Litvanya Tatarları, zamanla anadillerini kaybetmiş ve büyük ölçüde Slav dillerini konuşur hâle gelmiş olsalar da, dinî metinlerini yazarken Arap harflerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu durum, onların dinî kimliklerini muhafaza etme çabalarının somut bir göstergesidir.³⁴

İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, yalnızca bir dinî anlatı olmanın ötesinde, dönemin kültürel ve edebi anlayışını da yansıtmaktadır. Bu tür metinler, genellikle İslam'ın mistik yönlerini vurgulamakla birlikte, halk arasında İslamî bilinç ve eğitimi sağlama işlevi de görmüştür. Karitski'nin bu eseri, aynı zamanda Osmanlı ve diğer İslam toplumlarında ortaya konan miraçnameler ile benzerlikler taşımakta, ancak bulunduğu coğrafyanın özel koşulları

³³ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

³⁴ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

nedeniyle belirli farklılıklar da barındırmaktadır. Litvanya Tatarlarının kendilerine özgü dinî anlatım biçimleri, bu eserin dilinde ve içeriğinde de kendinî göstermektedir. Karitski'nin anlatımı, bir yandan geleneksel İslamî metinlere dayansa da, bir yandan da Tatar toplumunun kültürel yapısıyla bütünleşmiş bir anlayış sergilemektedir.³⁵

İbn Abraham Karitski'nin eserleri yalnızca Miraçname ile sınırlı değildir. Onun farklı konulara dair yazdığı çeşitli metinler, Litvanya Tatarları arasındaki İslamî bilgi aktarımında önemli rol oynamıştır. Hadis, fıkıh ve ahlak konularını ele alan metinleri, bölgedeki Müslüman toplulukların dinî bilgilerini muhafaza etmelerine yardımcı olmuştur. Osmanlı dünyasında yaygın olan dinî eserlerden farklı olarak, Karitski'nin metinleri, yaşadığı bölgenin şartlarına uygun şekilde hazırlanmış, halkın anlayabileceği bir üslup benimsenmiştir. Bu açıdan bakıldığında, onun yazdığı metinler, yalnızca bir İslam âliminin eserleri olarak değil, aynı zamanda bir topluluğun dinî kimliğini şekillendiren araçlar olarak da değerlendirilmelidir.

Karitski'nin eserlerinin içeriği kadar onların yazım biçimi de dikkat çekicidir. Osmanlı ve Arap dünyasında dinî metinler genellikle Arapça yazılırken, Karitski'nin eserleri Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Ancak bu Türkçe, Osmanlı Türkçesinden farklı bir yapıya sahip olup, daha çok Kıpçak Türkçesi ve bölgedeki diğer Türk dillerinin etkilerini yansıtan bir nitelik taşımaktadır. Bu dil yapısı, Litvanya Tatarlarının dilsel kimliklerini kaybetmeden önceki döneme dair önemli ipuçları vermektedir. Karitski'nin metinleri, bu bakımdan yalnızca dinî ve edebî değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda dil tarihi açısından da büyük önem arz etmektedir. Onun eserleri, Kıpçak Türkçesi ile yazılmış son dönem metinleri arasında yer almakta, bu nedenle de filolojik açıdan incelenmeye değer bir kaynak oluşturmaktadır.³⁶

İbn Abraham Karitski'nin eserleri, özellikle Litvanya Tatarları arasında dinî kimliği sürdürme ve eğitimi sağlama amacı taşımaktadır. Bu eserler, zaman içinde çeşitli kütüphanelerde korunmuş, el yazmaları hâlinde nesilden nesile aktarılmıştır. Bugün Litvanya'daki çeşitli arşivlerde bulunan Karitski'nin eserleri, sadece bir din âliminin çalışmaları olarak değil, aynı zamanda bir kültürel hafıza unsuru olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı, Orta Asya ve Arap dünyasında kaleme alınan İslamî eserlerden bağımsız olarak gelişen bu tür metinler, İslam'ın Avrupa'daki tarihî serüvenine ışık tutan önemli belgeler niteliğindedir.

³⁵ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

³⁶ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

Sonuç olarak, İbn Abraham Karitski'nin hayatı ve eserleri, onun sadece bir din adamı olmanın ötesinde, bir kültürel miras taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Onun metinleri, İslamî ilimlerin yerel bir topluluk içinde nasıl şekillendiğini, nasıl öğretildiğini ve nasıl korunduğunu gösteren en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Litvanya Tatarları'nın dinî ve kültürel kimliklerini muhafaza edebilmek adına gösterdikleri çaba, Karitski'nin eserlerinde somut bir şekilde görülmektedir. Bu açıdan, onun yazdığı Miraçname ve diğer dinî eserler, sadece tarihi bir belge olmanın ötesinde, bir topluluğun varlığını sürdürbilmesini sağlayan metinler olarak değerlendirilmelidir. Bugün Karitski'nin eserleri, hem İslam tarihi açısından hem de Avrupa'daki Müslüman toplulukların kültürel varlığı açısından büyük bir değer taşımaktadır.

37

2.2. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi

İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, hem edebi hem de dinî açıdan büyük bir öneme sahip olan bir metindir. Bu eser, Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç hadisesini anlatan, İslamî literatürde önemli bir yere sahip olan miraçname türünün bir örneği olarak değerlendirilir. Miraçnameler, İslam dünyasında peygamberin semaya yükselişini ve Allah ile buluşmasını tasvir eden, genellikle didaktik ve mistik öğeler içeren metinlerdir. Bu tür eserler, İslam'ın manevi boyutunu vurgulayan, ahlaki ve tasavvufi unsurlar içeren anlatılar olarak şekillenmiştir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu geleneğin bir devamı niteliğinde olup, Litvanya Tatarlarının dinî kimliklerini koruma çabaları çerçevesinde yazılmış olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Metnin yazıldığı tarih, dili ve muhtevası, bu eserin sadece dinî bir anlatı olmanın ötesinde, aynı zamanda bir kültürel ve tarihî belge niteliği taşıdığını göstermektedir.³⁸

Miraçname, İslam kültürünün en önemli motiflerinden biri olan Miraç hadisesini konu almaktadır. Miraç, Hz. Muhammed'in, bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi (İsrâ) ve ardından semalara yükselerek Allah ile buluşması sürecini anlatan bir inançtır. Bu olay, Kur'an'da İsrâ Suresi'nde ve çeşitli hadislerde detaylı biçimde ele alınmıştır. İslam düşüncesinde peygamberin ilahi huzura kabul edilmesi ve vahiy sürecindeki bu özel deneyimi, büyük bir manevi ve fizik ötesi anlam taşımaktadır. Miraç anlatısı, tarih boyunca Müslüman toplumların dinî, mistik ve edebi eserlerinde geniş yer bulmuş; şiirlerden mesnevilere, hadis kitaplarından halk hikâyelerine kadar pek çok alanda işlenmiştir. İbn

³⁷ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

³⁸ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," A.g.e., 107.

Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu büyük geleneğin bir parçası olup, özellikle Litvanya Tatarları bağlamında incelendiğinde, İslamî kimliği muhafaza etme çabalarının bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.³⁹

Bu Miraçname, edebi form açısından değerlendirildiğinde klasik İslam edebiyatı içinde gelişen geleneksel miraçname yapısını takip etmektedir. Didaktik ve tasavvufî unsurlar içeren bu tür metinlerde genellikle peygamberin semavi yolculuğu, cennet ve cehennem tasvirleri, vahiy süreci ve ilahi huzurda gerçekleşen olaylar detaylı biçimde anlatılmaktadır. Karitski'nin eseri de bu temel unsurları barındırmakla birlikte, bölgesel ve kültürel etkileşimlerin izlerini taşımaktadır. Litvanya Tatarlarının dinî kimliğini yansıtması açısından da büyük bir öneme sahip olan bu eser, sadece İslamî öğretileri aktarmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal hafızanın bir parçası hâline gelmiştir. Litvanya Tatarlarının anadil değişimi sürecinde, dinî kimliklerini koruma çabaları çerçevesinde Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinler, bu toplumun kültürel yapısını anlamak açısından önemli bir kaynak teşkil etmektedir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, işte bu bağlamda, hem dinî hem de filolojik açıdan kıymetli bir metin olarak değerlendirilmelidir.

Metnin dili ve üslubu, onun yazıldığı dönemin dilsel yapısını yansıtması açısından ayrıca dikkate değerdir. Osmanlı Türkçesi ile Kıpçak Türkçesinin bir sentezi olan bu metin, İslamî terminolojiyi koruyarak, halkın anlayabileceği bir dille kaleme alınmıştır. Bu durum, Litvanya Tatarlarının, Osmanlı-Türk edebiyatından bağımsız bir şekilde kendi İslamî literatürlerini oluşturduklarını ve bunu kendilerine özgü bir dilsel yapı içerisinde gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Karitski'nin Miraçnamesinde kullanılan dil, Kıpçak Türkçesinin etkilerini yansıtan bir yapıdadır ve bu durum, metni yalnızca dinî bir eser olarak değil, aynı zamanda dilbilimsel bir kaynak olarak da değerlendirmemize imkân tanımaktadır. Bu bakımdan, eserin dili, sadece bir anlatım aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı yansıtan bir unsur olarak önem kazanmaktadır.⁴⁰

İçerik bakımından ele alındığında, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, klasik miraçname metinlerinin tipik yapısını takip etmektedir. Peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olaylar, onun göklere yükselişi, semavi varlıklarla karşılaşması, cennet ve cehennem tasvirleri, Allah ile buluşması gibi unsurlar, metnin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Ancak Karitski'nin Miraçnamesi, yalnızca bu dinî anlatıyı aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda Litvanya Tatarları

³⁹ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

⁴⁰ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

arasında dinî bilincin pekiştirilmesine hizmet eden bir metin niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, eserin pedagojik bir yönü de bulunmaktadır. Çünkü miraçnameler, sadece dinî olayları anlatan eserler değil, aynı zamanda Müslüman toplumların eğitim süreçlerinde kullanılan, ahlaki ve tasavvufi mesajlar içeren metinlerdir. Karitski'nin Miraçnamesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Metnin işlevselliği açısından bakıldığında, onun sadece bir anlatı metni olmanın ötesinde, topluluk içinde bir ibadet ve dinî ritüel pratiği olarak da kullanıldığı düşünülmektedir. Litvanya Tatarları, anadillerini kaybetmelerine rağmen dinî kimliklerini muhafaza etmeyi başarmış bir topluluk olarak bilinmektedir. Bu süreçte, Arap harfleriyle yazılmış Türkçe metinler, İslamî bilgilerin korunması ve aktarılması açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu miraçname de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Zira, İslamî anlatıların korunması, özellikle diasporada yaşayan toplumlar açısından önemli bir aidiyet unsurudur. Karitski'nin Miraçnamesi, sadece bireysel bir ibadet pratiği değil, aynı zamanda Litvanya Tatarlarının kolektif dinî bilincini güçlendiren bir metin olarak da değerlendirilmelidir.

Eserin içerdiği tasavvufi unsurlar da dikkate değerdir. Miraç anlatıları, genellikle tasavvuf düşüncesi ile bağlantılı olarak ele alınmış, peygamberin ilahi huzura kabulü, insanın Allah'a ulaşma arzusunu simgeleyen bir yolculuk olarak tasvir edilmiştir. Karitski'nin Miraçnamesinde de bu mistik öğelere rastlamak mümkündür. Bu açıdan eser, yalnızca tarihî bir belge olmanın ötesinde, tasavvufi öğretileri barındıran bir metin olarak da önem arz etmektedir. İslam düşüncesinde miraç, insanın ruhsal yükselişinin bir sembolü olarak kabul edilmektedir. Karitski'nin metni de bu anlayış çerçevesinde şekillendirilmiş, peygamberin semavi yolculuğu, insanın Allah'a yakınlaşma sürecini anlatan bir metafor olarak kurgulanmıştır.⁴¹

İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, tarihsel, edebi ve dinî bir eser olarak hem bulunduğu ortam hem de korunma durumu açısından önemli bir inceleme konusudur. Bu tür el yazması metinler, özellikle küçük ve azınlık gruplar tarafından üretilmiş ve korunmuş eserler olduğunda, onların fiziksel varlıklarını sürdürebilmeleri büyük bir dikkat, bilinç ve kurumsal çaba gerektirmiştir. Litvanya Tatarlarının, tarih boyunca maruz kaldıkları siyasal ve kültürel değişimler göz önüne alındığında, bu gibi el yazmalarının varlığını sürdürmesi, sadece bir eserin değil, aynı zamanda bir kimliğin ve geleneğin korunması açısından da büyük bir öneme sahiptir. Miraçname türündeki metinler, İslam dünyasında yaygın olmakla birlikte, özellikle

⁴¹ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

diasporada yaşayan Müslüman topluluklar için dinî öğretinin muhafaza edilmesi ve nesilden nesile aktarılması açısından kritik bir rol oynamıştır.⁴²

Bu eser, Litvanya Tatarları tarafından üretilmiş ve kullanılmış olmasına rağmen, zaman içinde maruz kaldığı çeşitli tehditler nedeniyle fiziksel olarak korunma zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Litvanya Tatarları, XIV. yüzyıldan itibaren Orta Avrupa'ya göç eden, dillerini kaybetmelerine rağmen dinî ve kültürel kimliklerini koruyabilmiş küçük bir topluluktur. Bu bağlamda, dinî metinler, hem ibadet hem de kimlik muhafazası açısından hayati bir rol oynamıştır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Eser, Litvanya Tatarlarının kültürel hafızasının bir parçası olarak görülmekte ve bu metin aracılığıyla toplumun İslamî kimliğini koruma çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu gibi metinler, genellikle özel koleksiyonlarda, kütüphanelerde veya şahsi arşivlerde saklandıkları için zaman içerisinde fiziksel aşınmaya, kaybolmaya veya tahribata uğrama riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.⁴³

El yazması eserlerin korunma süreci, onların bulunduğu ortamın koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. Ortaçağdan günümüze ulaşan el yazmaları, genellikle neme, ışığa ve fiziksel bozulmaya karşı oldukça hassastır. El yazmalarının büyük bir kısmı kâğıt veya parşömen üzerine yazılmış olduğundan, saklandıkları mekânın sıcaklık ve nem dengesinin sağlanması hayati önem taşımaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinin günümüzde hangi ortamda muhafaza edildiği, koruma altına alınıp alınmadığı ve akademik çalışmalara ne ölçüde açık olduğu önemli sorular arasındadır. El yazmalarının, özellikle Avrupa'daki azınlık Müslüman topluluklara ait eserlerin korunması süreci, çeşitli kütüphanelerin, akademik kuruluşların ve bağımsız araştırmacıların çabalarıyla şekillenmiştir.⁴⁴ Eserin günümüze ulaşabilmesi için öncelikle muhafaza edildiği ortamın korunmuş olması, ardından da kâğıt kalitesi, mürekkep dayanıklılığı ve yazım tekniği gibi fiziksel faktörlerin zarar görmemiş olması gerekmektedir.

Bu tür el yazmalarının korunması için uygulanan modern yöntemler arasında dijitalleştirme, restorasyon ve özel saklama alanları oluşturma gibi çeşitli stratejiler yer almaktadır. Dijitalleştirme, el yazmalarının içeriğini koruyarak, zaman içinde fiziksel aşınmanın önüne geçmeyi hedefleyen bir yöntemdir. Ancak bu süreç, metnin orijinal formunun kaybolması riskini de beraberinde getirmektedir. Özellikle İbn Abraham Karitski'nin

⁴² Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁴³ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁴⁴ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

Miraçnamesi gibi tarihi değeri olan el yazmaları için dijitalleştirme sürecinin dikkatle yürütülmesi gerekmektedir. Metnin dijital ortama aktarılması, araştırmacıların ve akademisyenlerin bu metne erişimini kolaylaştırırken, fiziksel zarar görme riskini de minimize etmektedir. Ancak dijitalleştirme sürecinde metnin okunaklı olması ve yazının zaman içinde deformasyona uğramaması için profesyonel arşivleme tekniklerinin kullanılması gerekmektedir.⁴⁵

El yazmalarının korunması sürecinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri de, zaman içerisinde kaybolma veya el değiştirme ihtimalidir. Özellikle savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, göçler ve toplumsal değişimler, el yazmalarının güvenliğini tehdit eden başlıca unsurlar arasındadır. Tarih boyunca birçok el yazması, siyasi ve dinî baskılar nedeniyle ya imha edilmiş ya da farklı bölgelere taşınarak zamanla kaybolmuştur. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de benzer risklerle karşı karşıya kalmış olabileceğinden, eserin hangi dönemlerde hangi kütüphanelerde veya özel koleksiyonlarda muhafaza edildiğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu durum, aynı zamanda eserin akademik çevreler tarafından daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyacak, metnin içeriğine dair detaylı analizlerin yapılmasına imkân sağlaymıştır.⁴⁶

Bu noktada, el yazmalarının korunması konusunda uluslararası iş birliği ve akademik kurumların rolü büyük önem taşımaktadır. Günümüzde birçok üniversite, araştırma merkezi ve kütüphane, tarihi el yazmalarının muhafazası konusunda projeler yürütmektedir. Özellikle İslam dünyasına ait el yazmalarının korunmasına yönelik çalışmalar, Osmanlı, Arap ve Fars el yazmalarına odaklanmış olsa da, Litvanya Tatarları gibi daha küçük toplulukların el yazmalarına yeterince önem verilmemiştir. Bu nedenle, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi gibi eserlerin korunması için uluslararası akademik kuruluşlar, kültürel miras projeleri ve bağımsız araştırmacılar arasında iş birliği yapılması gerekmektedir.⁴⁷

2.2.1. Miraçname Metninin Fiziksel ve İçeriksel Özellikleri

Miraçname metni, gerek fiziksel yapısı gerekse içeriksel özellikleri açısından incelendiğinde, İslam edebiyatı içinde önemli bir yere sahip olan dinî ve mistik metinler arasında yer almaktadır. Bu tür metinler, hem yazım teknikleri hem de edebi yapıları bakımından farklılıklar gösterirken, içeriksel yönleriyle İslam düşüncesi, tasavvuf, ahlaki

⁴⁵ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁴⁶ Ulusu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁴⁷ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

öğütler ve dinî motiflerle şekillenir. Miraçname metninin fiziksel ve içeriksel özelliklerini anlamak için, eserin yazıldığı malzeme, yazım biçimi, kullanılan dil ve anlatı yapısı gibi unsurların detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, sadece metnin fiziksel varlığını anlamak açısından değil, aynı zamanda kültürel ve dinî bağlamını kavrayabilmek adına da önemlidir.⁴⁸

Miraçname metni, gerek fiziksel yapısı gerekse içeriksel özellikleri açısından incelendiğinde, İslâm edebiyatı içinde önemli bir yere sahip olan dini ve mistik metinler arasında yer almaktadır. Bu tür metinler, hem yazım teknikleri hem de edebi yapıları bakımından farklılıklar gösterirken, içeriksel yönleriyle İslâm düşüncesi, tasavvuf, ahlaki öğütler ve dini motiflerle şekillenir. Miraçname metninin fiziksel ve içeriksel özelliklerini anlamak için, eserin yazıldığı malzeme, yazım biçimi, kullanılan dil ve anlatı yapısı gibi unsurların detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, sadece metnin fiziksel varlığını anlamak açısından değil, aynı zamanda kültürel ve dini bağlamını kavrayabilmek adına da önemlidir.

Miraç olayı ile Miraçname metinleri karşılaştırıldığında, ilk fark olgunun doğasıdır. Miraç olayı, İslam inancında Hz. Muhammed'in yaşadığı ilahi bir tecrübe olarak kabul edilen tarihsel ve metafizik bir vakiyedir; bu yönüyle inanç ve vahiy temelli bir olgudur. Miraçnameler ise bu olayın yazılı edebi temsilleridir ve olayın asli unsurlarını edebi, tasavvufî ve sembolik öğelerle zenginleştirerek aktarırlar. Fiziksel olarak Miraçname metinleri, çoğunlukla istinsah edilmiş yazma eser formunda, ciltli, tezhipli ve minyatürlü nüshalar hâlinde karşımıza çıkar. Bu nüshalarda özellikle Burak tasvirleri, gök katları ve Sidretü'l-Müntehâ gibi sahneler görsel öğelerle desteklenmiştir.

İçerik açısından Miraç olayı, hadis ve siyer kaynaklarında belirli bir sıra ile anlatılan, Cebrâil'in rehberliğinde gerçekleşen semavi bir yolculuk olarak aktarılırken; Miraçnameler bu anlatıyı edebi bir kurguya dönüştürür, bazen manzum bazen mensur formlarda sunar ve tasavvufî yorumlar ekler. Örneğin, metinlerde göğe yükseliş aşamaları insanın manevi terakki basamakları olarak sembolleştirilir, ilahi aşk, nefsin arınması ve hakikate erişim gibi temalar vurgulanır. Böylece Miraç olayı, Miraçname geleneği içinde hem dinî bir hakikat hem de estetik bir anlatı olarak iki düzlemde varlık kazanır.

Miraçnamelerin fiziksel özellikleri, genellikle eserin hangi dönemde yazıldığına, hangi coğrafyada üretildiğine ve nasıl muhafaza edildiğine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

⁴⁸ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

Geleneksel el yazmaları, genellikle parşömen veya kaliteli kâğıt üzerine yazılmış olup, kullanılan mürekkep türü, ciltleme teknikleri ve sayfa düzeni gibi unsurlar açısından çeşitlilik arz etmektedir. Orta Çağ ve erken modern dönemlerde üretilen miraçnameler, özellikle Osmanlı, İran ve Arap kültürlerinde farklı biçimlerde yazılmıştır. Osmanlı dönemi miraçnameleri, genellikle süslü hat sanatları, tezhip ve minyatürlerle desteklenmiş olup, estetik açıdan dikkat çeken eserlerdir. Litvanya Tatarlarına ait miraçname gibi farklı kültürel çevrelerde üretilen eserler ise daha sade bir üsluba sahip olup, çoğunlukla eğitim ve ibadet amaçlı olarak kullanılmıştır.

Metnin fiziksel yapısını oluşturan unsurlardan biri, el yazmasının kâğıt veya parşömen üzerine yazılıp yazılmadığıdır. Parşömen üzerine yazılmış eserler genellikle daha eski ve dayanıklı olurken, kâğıt üzerine yazılan el yazmaları nem, ışık ve fiziksel deformasyon gibi dış etkilere daha duyarlı olmaktadır. Miraçname metni büyük ihtimalle kâğıt üzerine yazılmış olup, korunma koşullarına bağlı olarak zamanla aşınma ve yıpranma belirtileri göstermiş olmaktadır. Yazının okunaklı olup olmadığı, mürekkebin zaman içinde solup solmadığı gibi faktörler de metnin fiziksel yapısının incelenmesi açısından dikkate alınmalıdır. Ayrıca, metnin hangi yazı türü ile yazıldığı da önemlidir. Osmanlı, Arap ve Fars edebiyatlarında yaygın olarak kullanılan nesih, sülüs ve talik gibi hat çeşitleri, metnin estetik değerini ve okunabilirliğini etkileyen faktörler arasındadır.⁴⁹

Miraçname metninin içeriksel özellikleri, eserin dinî ve edebi yapısını ortaya koymak açısından büyük bir öneme sahiptir. Miraçnameler, genellikle Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizesini anlatan metinlerdir ve bu metinlerde anlatının mistik, ahlaki ve öğretici yönleri ön plana çıkar. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu genel yapıyı takip etmekle birlikte, kendi kültürel bağlamına özgü unsurlar içermektedir. Metnin temel içeriği, Hz. Muhammed'in gece yolculuğu olan İsrâ ile göğe yükselişi ve Allah ile buluşması sürecini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Ancak bu anlatının şekillenışı, metnin yazıldığı dönemin dini, sosyal ve kültürel atmosferine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, bazı miraçnameler tamamen hadis kaynaklı anlatılara dayanırken, bazıları tasavvufi öğeler içererek daha alegorik ve sembolik bir dil kullanmaktadır.⁵⁰

İçerik açısından miraçnameler, genellikle üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Hz. Muhammed'in Mekke'de bulunduğu sırada Cebrail tarafından ziyaret edilerek Burak adlı

⁴⁹ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

⁵⁰ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

binek ile Mescid-i Aksa'ya götürülmesini içeren İsrâ kısmıdır. Bu bölümde, yolculuk sırasında karşılaşılan mekânlar, görülen kişiler ve deneyimlenen olaylar detaylı bir şekilde anlatılır. İkinci bölüm, Miraç kısmı olup, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi ve farklı katmanlardan oluşan semaları aşarak Allah ile buluşma süreci ele alınmaktadır. Bu süreçte peygamberlerin selamlanması, cennet ve cehennem tasvirleri, ilahi mesajlar gibi unsurlar yer almaktadır. Üçüncü ve son bölümde ise, Hz. Muhammed'in dünyaya geri dönüşü ve miraçta kendisine bildirilen ilahi emirleri ümmetine iletmesi ele alınmaktadır. Miraçnamelerin içerik yapıları, bu üç temel bölümü içermekle birlikte, her metin kendine özgü anlatım teknikleri ve vurgular içermektedir.⁵¹

Metnin dil ve üslubu, içerik yapısını doğrudan etkileyen bir diğer önemli faktördür. Miraçname metinleri genellikle didaktik bir anlatıma sahip olup, okuyucunun dinî bilgi ve öğretiyi anlamasını kolaylaştıracak bir üslup benimser. Bununla birlikte, tasavvufî öğeler içeren bazı miraçnameler, sembolik dil ve metaforlarla zenginleştirilmiş bir anlatım sunmaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi'nin dil yapısı, metnin hangi kesime hitap ettiğini ve nasıl bir dinî anlayışın ürünü olduğunu anlamak açısından incelenmelidir. Metnin yalın, anlaşılır bir dille mi yoksa daha süslü ve mecazlarla dolu bir anlatımla mı yazıldığı, içerik analizinde belirleyici bir rol oynamıştır. Ayrıca, metinde kullanılan dinî terimlerin, duaların, ayet ve hadislerin nasıl işlendiği de önemli bir araştırma konusudur. Bazı miraçname metinlerinde doğrudan Kur'an ayetleri veya hadisler referans alınırken, bazıları tamamen edebi ve halk anlatılarına dayalı bir yapı sergileyebilmektedir. Bu nedenle, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi'nde kullanılan kaynaklar, metnin hangi dinî ve kültürel gelenekle bağlantılı olduğunu anlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır.

2.2.2. Eserde Kullanılan Dil ve Üslup Özellikleri

İbn Abraham Karitski'nin Miraçname'sinde kullanılan dil, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtan, Arapça ve Farsça unsurlarla zenginleşmiş, ancak yer yer halkın kolayca anlayabileceği sade söyleyişlere de yer veren bir yapıya sahiptir. Eserde, özellikle dini ve tasavvufî kavramlar Arapça kökenli terimlerle ifade edilirken, hikâye edici bölümlerde Türkçe kelime hazinesinin canlı örnekleri görülmektedir. Anlatımda hem mensur hem de manzum kısımların bir arada kullanılması, metne hem edebi hem de ritmik bir karakter kazandırmaktadır. Üslup açısından Karitski, Miraç hadisesini aktarmada yüksek derecede

⁵¹ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

betimleyici bir dil kullanmış; Burak'ın tasviri, gök katlarının sıralanışı, Sidretü'l-Müntehâ sahnesi gibi bölümlerde ayrıntılı görsel imgelerle okuyucunun hayal dünyasını zenginleştirmiştir. Metinde yer alan tekrarlar, tekrar sanatı ve iç ahenk sağlayan kafiyeler, hem sözlü icraya uygunluk hem de dini duyguyu pekiştirme işlevi görmektedir. Karitski'nin üslubu, sadece olay örgüsünü aktarmakla kalmayıp, okuyucuyu manevi bir yolculuğa dâhil eden hitaplar, dualar ve ayet-hadis iktibasları ile derinleşmektedir. Böylece metin, dönemin edebi geleneği içinde yer almakla birlikte, Karitski'nin kendi anlatım tercihleri sayesinde özgün bir ifade biçimi kazanmıştır.

Eserde kullanılan dil ve üslup özellikleri, metnin hem yazıldığı dönemin dil yapısını hem de yazarın anlatım biçimini anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Dil, herhangi bir metnin içeriğini, anlam dünyasını ve muhatap kitlesini belirleyen en temel unsurlardan biri olup, metnin hangi coğrafyada, hangi topluluk için ve hangi amaçla yazıldığını anlamada kritik bir rol oynar. Üslup ise, yazarın dili nasıl kullandığını, metni hangi anlatım teknikleriyle şekillendirdiğini, hangi edebi ve dinî motifleri ön plana çıkardığını belirler. Bu bağlamda, İbn Abraham Karitski'nin *Miraçnamesi*'nin dili ve üslubu, eserin dini, edebi ve kültürel bağlamını ortaya koymak açısından dikkatlice ele alınmalıdır.⁵²

Eserde kullanılan dil, tarihi bağlamı ve dönemin dilsel özellikleri göz önüne alındığında, hem dinî hem de edebi bir anlatı oluşturacak biçimde şekillenmiştir. *Miraçname* türü metinlerde genellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimeler ağırlıkta olup, metnin dinî ve tasavvufî yönünü güçlendiren bir terminolojiye sahiptir. İslamî edebiyatın klasik eserlerinde olduğu gibi, *Miraçnameler* de doğrudan Kur'an-ı Kerim ayetlerine, hadislere ve İslam tarihindeki önemli olaylara referanslar içermektedir. Bu nedenle, metinde Kur'an diline özgü kelimeler, peygamberlerin isimleri, dinî kavramlar ve İslami terimler sıklıkla yer almakta, bu da metnin anlam çerçevesini belirleyen temel unsurlardan biri olmaktadır. Aynı zamanda, metin içinde dualar, ilahiler, peygamberlerin sözleri ve Allah'a yönelik yakarılar yer almakta olup, bu da eserin mistik bir karakter kazanmasını sağlamaktadır.⁵³

Dilsel açıdan bakıldığında, eserin sade ve anlaşılır bir anlatıma mı yoksa daha süslü ve sanatsal bir dile mi sahip olduğu önemli bir noktadır. *Miraçname* türü eserlerde genellikle her iki anlatım biçimi bir arada bulunabilmektedir. Didaktik bir anlatımın hâkim olduğu bölümlerde, okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak amacıyla kısa cümleler, açık ifadeler ve doğrudan aktarılan olaylar bulunmaktadır. Bunun yanında, tasavvufî ve mistik anlatımların yer

⁵² Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁵³ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

aldığı bölümlerde ise mecazlar, benzetmeler, alegorik ifadeler ve sembollerle süslenmiş edebi bir dil göze çarpmaktadır. Metinde sıkça kullanılan metaforlar, göğe yükselişin sembolik anlamlarını vurgulamakta ve okuyucuyu olayın fiziksel boyutundan çok manevi boyutuna yönlendirmektedir. Peygamber'in kat ettiği semavi yolculuk, ruhsal bir yükselişin, nefsin arınmasının ve Allah'a ulaşma arzusunun bir yansıması olarak anlatılmaktadır. Bu nedenle, yazar, sadece tarihsel bir olay aktarmaktan öte, okuyucuyu bir bilinç dönüşümüne, ruhsal arınmaya ve tasavvufi bir bakış açısına yönlendirme amacı taşımaktadır.⁵⁴

Üslup açısından ele alındığında, Miraçnamelerin genellikle süslü, mecazlarla bezenmiş ve didaktik bir dille yazıldığı görülmektedir. Bu eserde de aynı geleneğin devam ettiği söylenebilmektedir. Anlatımda kullanılan üslup, okuyucunun hem dinî bilgilenmesini hem de manevi bir yolculuğa çıkmasını sağlamak amacıyla şekillendirilmiştir. Miraç anlatıları, İslam dünyasında farklı coğrafyalarda üretilmiş olmasına rağmen genellikle ortak bir anlatı geleneğine sahiptir. Ancak her coğrafyanın kendi dil özellikleri, kültürel anlatı biçimleri ve dinî anlayışları bu anlatıların üslubunu farklılaştırmaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu bağlamda, Litvanya Tatarlarının kültürel ve dinî anlayışını yansıtan özel bir dil ve üsluba sahiptir. Litvanya Tatarlarının, uzun yıllar boyunca Arap harfli Türkçeyi kullanarak dinî metinler üretmesi, bu metinde de belirgin bir şekilde kendinî göstermektedir. Metinde yer alan dil unsurları, Türkçenin tarihsel gelişim sürecinde belirli dönemlere özgü dil yapılarıyla ilişkilendirilebilecek unsurlar içermektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış olan bazı miraçnamelerle karşılaştırıldığında, bu eserin dil özelliklerinin hangi tarihi dil katmanına ait olduğu daha iyi anlaşılabilir.⁵⁵

Metinde yer alan anlatım teknikleri de dilin kullanım biçimini anlamak açısından önemlidir. Anlatımda kullanılan teknikler arasında doğrudan anlatım, dolaylı anlatım, iç monolog ve betimleyici anlatım teknikleri yer almaktadır. Peygamber'in göğe yükselişini anlatan bölümlerde, özellikle betimleyici anlatım tekniğinin baskın olduğu görülmektedir. Cennet ve cehennem tasvirleri, peygamberlerin selamlanması, Allah ile karşılaşma sahnesi gibi bölümler detaylı betimlemelerle süslenmiş olup, okuyucunun bu sahneleri zihninde canlandırmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, dolaylı anlatım tekniği, olayların daha akıcı bir şekilde sunulmasına yardımcı olmaktadır. Peygamber'in yaşadığı olayların, kendisinin ağzından değil de anlatıcı tarafından aktarılması, metne destansı bir hava katmaktadır. İç

⁵⁴ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

⁵⁵ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

monolog tekniği ise, Hz. Muhammed'in ruhsal yükseliş sürecindeki düşüncelerini ve manevi dönüşümünü yansıtmak amacıyla kullanılmış olmaktadır. Bu tür anlatım teknikleri, metnin edebi değerini artıran unsurlar arasında yer almaktadır.⁵⁶

Miraçnamelerde kullanılan anlatım tekniklerinden biri de diyaloglara yer verilmesidir. Peygamber ile Cebrail arasında geçen konuşmalar, Miraç sürecinde karşılaşılan peygamberler ve meleklerle yapılan diyaloglar, metnin hem didaktik hem de dramatik yönünü güçlendirmektedir. Diyaloglar, aynı zamanda metnin dinamik bir yapıya sahip olmasını sağlamakta, okuyucunun metni daha kolay anlamasına ve olayları daha güçlü bir şekilde hissetmesine yardımcı olmaktadır. Bu tür diyaloglar, İslamî metinlerde sıkça kullanılan bir anlatım tekniği olup, özellikle kıssalar ve dinî öğretilerin aktarımında önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁷

Metinde kullanılan retorik unsurlar da dikkat çekicidir. Hitabet sanatının unsurlarından olan tekrarlar, vurgu ifadeleri, ritmik cümle yapıları ve ses uyumları, metnin hem estetik hem de öğretici bir niteliğe sahip olmasını sağlamaktadır. Miraçnameler genellikle sesli okunmak üzere yazılmış eserler olduğundan, bu metinlerde ahenk ve ritim büyük önem taşımaktadır. Ayetler ve dualarla süslenmiş olan bölümler, belirli bir melodik yapı içinde kurgulanmış olmaktadır. Bu tür anlatım özellikleri, metnin sadece bir okuma materyali olarak değil, aynı zamanda bir ibadet ve tefekkür unsuru olarak kullanılmasını da sağlamaktadır.⁵⁸

Eserde yer alan tasavvufi öğeler, metnin dil ve üslubunu şekillendiren önemli unsurlar arasındadır. Tasavvuf, İslam dünyasında manevi yükselişi ve Allah'a ulaşma arzusunu anlatan mistik bir gelenek olarak, Miraç anlatılarında güçlü bir şekilde kendini göstermektedir. Miraç, tasavvufi açıdan bir insanın ruhsal yükselişini, nefsini arındırmasını ve ilahi hakikate ulaşmasını simgeleyen bir olay olarak görülmektedir. Bu bağlamda, metnin dilinde ve üslubunda tasavvufi kavramların sıkça yer aldığı, bu kavramların alegorik bir anlatımla işlendiği ve okuyucunun manevi bir yolculuğa çıkmasının hedeflendiği görülmektedir. Cennet ve cehennem tasvirleri, nefsin mertebeleri, ilahi aşk, Allah'ın zatı ve sıfatları gibi kavramlar, Miraçname metninin mistik yönünü ön plana çıkarmaktadır.

⁵⁶ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

⁵⁷ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

⁵⁸ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

3. METİNLERARASI GÖSTERGELER AÇISINDAN MİRACNAME

Metinlerarasılık, modern edebiyat teorisinde metinlerin birbirleriyle kurduğu ilişkileri inceleyen, metinler arasında doğrudan ya da dolaylı bağlantılar kuran ve bu bağlantılar yoluyla bir metnin anlam çerçevesini genişleten önemli bir kavramdır. Metinlerarası göstergeler, bir metnin başka metinlerle olan bağıntısını, onlardan nasıl beslendiğini, nasıl göndermelerde bulunduğunu veya onlarla nasıl diyalog kurduğunu anlamamızı sağlayan unsurlardır. Bu bağlamda, Miraçname türü eserler de çeşitli metinler arası ilişkiler barındıran, dini, edebi ve kültürel referanslarla beslenen metinler olarak ele alınmalıdır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de hem dinî hem edebi geleneğin bir parçası olarak farklı metinlerle bağlantı kuran, çeşitli göstergeleri içinde barındıran bir eserdir. Bu tür eserlerde, Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere hadisler, siyer kitapları, tasavvufi metinler, mitolojik anlatılar ve geçmiş peygamber kıssalarıyla güçlü bir metinler arası bağ kurulduğu görülmektedir.⁵⁹

Miraçname, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan ve İslam dünyasında önemli bir anlatı geleneğinin parçası olan bir metin türüdür. Bu nedenle, içerdiği anlatılar, semboller ve olay örgüsü açısından diğer dinî ve mitolojik metinlerle çeşitli düzeylerde ilişkilidir. Metnin en temel metinler arası bağı Kur'an-ı Kerim'dedir. İsrâ Suresi'nin ilk ayetinde Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü belirtilirken, Necm Suresi'nde Miraç olayı tasvir edilmektedir. Miraçnameler, bu ayetlere doğrudan ya da dolaylı olarak atıfta bulunarak peygamberin manevi yolculuğunu detaylandıran anlatılar sunar. Bu metinler, sadece Kur'an-ı Kerim ile değil, aynı zamanda hadis literatürüyle de yakın ilişki içindedir. Hadislerde Miraç hadisesine ilişkin çok sayıda rivayet bulunmaktadır ve Miraçnameler, bu rivayetleri bir araya getirerek anlatısını şekillendirmektedir. Özellikle Kütüb-i Sitte'de yer alan hadisler, Miraç anlatılarının temel dayanaklarından biri olarak görülmektedir.⁶⁰

Metinlerarası ilişkiler açısından Miraçname metinleri yalnızca İslamî kaynaklarla değil, farklı kültürlerin ve inanç sistemlerinin anlatılarıyla da bağlantılıdır. Özellikle göğe yükselme ve ilahi katlara erişme motifleri, sadece İslam geleneğinde değil, pek çok dinî ve mitolojik anlatıda da yer almaktadır. Yahudilik ve Hristiyanlık başta olmak üzere birçok kültürel mirasta peygamberlerin, azizlerin veya kahramanların semavi yolculukları bulunmaktadır. Yahudi geleneğinde, Hz. İdris'in göğe yükselmesi anlatısı, Miraç anlatılarıyla benzerlik gösterir.

⁵⁹ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

⁶⁰ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

Apokrif kaynaklarda geçen ve "Enok'un Göğe Yükselişi" olarak bilinen anlatı, ilahi katlara yükselen bir peygamberin deneyimlerini içermektedir. Hristiyan geleneğinde ise Hz. İsa'nın göğe yükselişi, Miraç anlatıları ile benzer temalar içermektedir. Bu anlatılar, Miraç anlatılarının evrensel ve kültürler arası bir bağlamda değerlendirilebileceğini göstermektedir.⁶¹

Miraçnameler, ayrıca tasavvufi metinlerle de güçlü bir metinler arası ilişki içindedir. Özellikle İslam düşüncesinde Miraç anlatıları, tasavvufun temel kavramlarından biri olan "seyr u sülûk" yani manevi yolculuk kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Tasavvuf literatüründe, Allah'a ulaşma süreci bir nevi Miraç olarak kabul edilir ve bu süreçte nefsin arınması, ruhun ilahi hakikate erişmesi ve Allah'ın sıfatlarını idrak etmesi amaçlanır. Bu bağlamda, tasavvufi eserlerde Miraç anlatıları sıkça yer almakta ve bu anlatılar, Allah'a ulaşmanın mecazi bir temsili olarak yorumlanmaktadır. Örneğin, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde geçen ruhsal yükseliş anlatıları, Miraç anlatılarıyla benzer bir anlatım içindedir. Aynı şekilde, İbn Arabi'nin eserlerinde de Miraç, ilahi hakikate erişmenin en yüksek mertebesi olarak kabul edilmekte ve tasavvufi bir öğreti olarak işlenmektedir. Bu tür metinler, Miraç olayını fiziksel bir yükselişten öte, manevi bir deneyim olarak ele almakta ve insanın Allah'a ulaşma sürecini Miraç hadisesiyle ilişkilendirmektedir.⁶²

Miraçnamelerde ayrıca mitolojik öğelere dayanan anlatılar da bulunmaktadır. İslam öncesi dönemde Arap mitolojisinde, kahramanların göğe yükselmesi, olağanüstü varlıklarla karşılaşması, cennet ve cehennem benzeri mekânlara gitmesi gibi anlatılar yer almaktadır. Arap edebiyatında anlatılan kahramanların, mistik ve olağanüstü yolculukları, Miraç anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda, İran ve Hint mitolojilerinde de benzer temalar mevcuttur. Zerdüştlük'te Ardavirafname adlı eser, bir rahibin ruhunun öteki dünyaya yükselmesini ve cennet ile cehennemi görmesini anlatmaktadır. Bu anlatı, Miraçnameler ile benzer bir yapıya sahiptir. Bu da göstermektedir ki Miraç anlatıları, kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak farklı inanç sistemlerinden izler taşımaktadır.

Miraçnamelerin edebi boyutları da metinler arası göstergeler açısından değerlendirilmelidir. Divan edebiyatında, miraç olayı üzerine yazılmış çok sayıda şiir bulunmaktadır. "Miraciye" adı verilen bu şiirler, peygamberin Miraç yolculuğunu anlatan edebi metinler olup, Miraçnamelerle doğrudan bağlantılıdır. Naat türü şiirler, Miraç anlatılarını övgüyle işler ve peygamberin bu manevi yolculuğunu kutsal bir deneyim olarak tasvir etmektedir. Ayrıca, halk edebiyatında Miraç olayını konu alan menkıbeler, destanlar ve halk

⁶¹ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

⁶² Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

hikâyeleri de bulunmakta, bu anlatılar halk arasında Miraç olayının daha geniş kitlelere aktarılmasını sağlamaktadır. Tasavvuf şiirlerinde de Miraç anlatıları, insanın Allah'a ulaşma arzusunun sembolü olarak ele alınmaktadır.⁶³

3.1. Dinsel Unsurların Mitolojik Yansımaları

Miraçname türü eserlerde dinsel unsurların mitolojik yansımaları, hem kutsal anlatıların tasavvufi ve edebi boyutlarıyla zenginleşmesi hem de farklı kültürlerin ve inanç sistemlerinin ortak semboller etrafında birleşmesi açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Dinsel anlatılar, doğaları gereği sembolik bir dil içermektedir ve bu semboller çoğu zaman mitolojik öğelerle örtüşen bir yapı sergilemektedir. Miraç anlatıları da bu bağlamda, kutsal metinlerde yer alan anlatıların, tarihsel ve kültürel etkileşimler yoluyla nasıl şekillendiğini ve mitolojik unsurlarla nasıl iç içe geçtiğini gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Mi'râc-nâme'sinde dinsel kaynaklı kozmoloji mitolojik bir çerçeveye taşınmaktadır:

“yaratdı yeri göği ins ü melek / ay ve güneş müşteri yedi felek”

Burada Allah'ın kudretiyle evrenin yaratılışı anlatılırken, mitolojik kozmolojiye özgü “yedi felek” vurgusu dikkat çekmektedir.

Miraç anlatılarında öne çıkan temel unsurlardan biri, peygamberin göğe yükselişi yani semavi yolculuktur. Bu motif, yalnızca İslam geleneğinde değil, birçok eski inanç sisteminde de mevcuttur. Özellikle Antik Mezopotamya, İran, Hint ve Grek mitolojilerinde, kahramanların veya kutsal figürlerin ilahi âleme yükselişi sıkça karşılaşılan bir temadır. Bu bağlamda, Miraç olayının temel bileşenleri arasında yer alan Burak, Sidretü'l-Münteha, Cebrail'in rehberliği ve ilahi katlar, geçmiş uygarlıkların inanç sistemlerindeki çeşitli mitolojik figürlerle benzerlik göstermektedir. Burak'ın tasviri, kanatlı ve insan yüzlü bir yaratık olarak nitelendirilmesi, mitolojik anlatılarda rastlanan Pegasus ve Anka kuşu gibi varlıklarla bağlantılı görülmektedir. Burak'ın peygamberi semaya taşıyan kutsal bir binek olarak işlev görmesi, birçok eski anlatıda yer alan, kahramanların ilahi varlıklar tarafından taşınarak başka âlemlere götürülmesi temasına benzemektedir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Bellerophon'un Pegasus adlı kanatlı atıyla göğe

⁶³ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁶⁴ Durgut, “Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine,” A.g.e., 107.

yükselmesi veya İran mitolojisinde Simurg'un bilge kişilere yol gösteren bir varlık olarak tasvir edilmesi, Burak figürü ile benzerlik arz eden anlatılar arasındadır.⁶⁵

Bununla birlikte, Miraç anlatılarındaki ilahi mekân tasvirleri de mitolojik yansımalar barındırmaktadır. Peygamberin göğe yükselirken uğradığı yedi kat sema, birçok kültürde bulunan kozmolojik katman anlayışıyla paralellik gösterir. Eski Mezopotamya inançlarında gökyüzü katmanlara ayrılmış ve her katmanda farklı tanrıların yaşadığı düşünülmüştür. İslam öncesi Arap mitolojisinde de gök tanrıları ve onların hiyerarşik düzeni, Miraç anlatılarında yer alan yedi kat sema anlayışıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle İslam düşüncesinde yer alan Sidretü'l-Münteha, yani en son nokta olarak tanımlanan ilahi ağaç, hem kutsal metinlerde hem de eski mitolojik anlatılarda yer alan kutsal ağaçlarla bağlantılıdır. Bu tür ağaçlar, dünya ile gökyüzü arasındaki bağlantıyı simgelemekte ve kozmik bir merkez olarak görülmektedir. Eski Türk mitolojisinde de Dünya Ağacı, gökle yeryüzünü birbirine bağlayan kutsal bir eksen olarak değerlendirilmiş ve bu kavram daha sonra İslam tasavvuf geleneğinde de farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Miraçnamelerde geçen cennet ve cehennem tasvirleri, pek çok mitolojik anlatının etkisini barındırmaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu bağlamda çeşitli mitolojik unsurları içeren bir metin niteliğindedir. Peygamberin cennet ve cehennemi görmesi, buradaki çeşitli varlıklarla karşılaşması ve bunları insanlara anlatması, eski dinlerde ve mitolojilerde yer alan öteki dünya anlatılarıyla paralellik göstermektedir. Eski İran inancında Ardavirafname adlı eserde, bir rahibin ruhunun öteki dünyaya yolculuk ettiği ve cennet ile cehennemi gözlemlediği anlatılmaktadır. Bu anlatı, Miraç anlatıları ile büyük benzerlikler taşımaktadır. Aynı şekilde, Antik Mısır inancında ölümlerin yargılanması, cennete ve cehenneme gitmeleri gibi anlatılar da Miraçnamelerde yer alan öteki dünya tasvirleriyle örtüşmektedir.⁶⁶

Miraç anlatılarında peygamberin karşılaştığı melekler ve diğer varlıklar da mitolojik sembollerle ilişkilendirilmektedir. Cebrail'in rehber olarak peygambere eşlik etmesi, birçok mitolojik anlatıda kahramanlara yol gösteren tanrılar veya kutsal rehberler ile benzerlik gösterir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Hermes'in ölümlerin ruhlarını öteki dünyaya taşıyan bir kılavuz olması, Cebrail'in Miraç anlatısındaki rolüne benzemektedir. Aynı şekilde, Hindu ve Budist mitolojilerinde de ruhani yolculuklarda rehberlik eden varlıklar bulunmaktadır. Miraç anlatısında, peygamberin her bir gök katında farklı peygamberlerle karşılaşması ve onlarla konuşması da bu tür rehberlik anlatılarıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, Miraçnamelerde yer

⁶⁵ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁶⁶ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

alan bazı yaratık tasvirleri, cehennemde cezalandırılan kişilerin geçirdiği fiziksel dönüşümler ve azap sahneleri, Antik Yunan ve Mezopotamya mitolojilerindeki cezalandırma temalarıyla paralellik göstermektedir.⁶⁷

Son olarak, Miraç anlatılarının tasavvufi boyutu da mitolojik unsurlar içermektedir. Tasavvufta Miraç, sadece bir fiziksel yükseliş olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir yükseliş olarak da yorumlanmaktadır. Bu kavram, birçok mistik gelenekte yer alan "ruhun arınarak ilahi hakikate ulaşması" temasıyla örtüşmektedir. Hinduizm'de Mokşa, Budizm'de Nirvana gibi kavramlar, ruhun maddi dünyadan kurtulup ilahi âleme yükselmesini ifade etmektedir.⁶⁸ Aynı şekilde, tasavvufta da Miraç, insanın Allah'a ulaşma yolculuğunun bir temsili olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Miraç anlatılarının hem İslamî hem de evrensel mistik geleneklerle ilişkili olduğu söylenebilmektedir.

3.1.1. Miraçname İçinde Geçen Mitolojik ve Sembolizm Unsurları

Miraçname türü eserlerde mitolojik ve sembolizm unsurları oldukça belirgin bir biçimde kendinî göstermektedir. Bu tür metinler, dinî ve fizik ötesi anlatılar barındırmalarına rağmen, kültürel ve tarihsel bağlamda incelendiğinde mitolojik öğelerle iç içe geçmiş bir yapı sergilemektedir. Miraç anlatısı, Hz. Muhammed'in göğe yükselmesini ve ilahi âlemde çeşitli varlıklarla karşılaşmasını konu alırken, kullanılan figürler, mekân tasvirleri ve olay örgüsü açısından pek çok mitolojik ve sembolik referansı içerisinde barındırmaktadır. Bu semboller, sadece İslam dünyasıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda eski Mezopotamya, Antik Yunan, Pers ve Hint mitolojilerinde de benzer karşılıklarını bulmaktadır.⁶⁹

Metinde kozmik düzenin sembolik anlamları açıkça görülmektedir. Örneğin, yıldızların ve gezegenlerin Allah'ın emrine boyun eğmesi şu şekilde dile getirilir:

“emriyle ay gün doğar gün batar / her biri hükmün ister buyruk tutar”

Bu beyitte semavi cisimler sembolik birer unsur olarak itaat ve düzeni temsil etmektedir.

İbn Abraham Karitski'nin *Miraçname*'si, mitolojik ve sembolik öğelerin yoğun biçimde yer aldığı bir metin olarak dikkat çekmektedir. Eserdeki semboller, yalnızca İslamî kaynaklarda değil, farklı kültürlerin inanç sistemlerinde de karşılığı bulunan arketiplerle örtüşmektedir.

⁶⁷ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” *A.g.e.*, 228.

⁶⁸ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

⁶⁹ Durgut, “Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine,” *A.g.e.*, 107.

Örneğin Burak, metinde hem fiziksel betimlemelerle (beyaz, kanatlı, yıldırım hızında ilerleyen) hem de metaforik bir anlamla, ilahî hakikate ulaşmanın aracı olarak sunulur. Burak figürü, bu yönüyle Yunan mitolojisindeki Pegasus, Hindu mitolojisindeki Garuda ve Orta Asya Türk inançlarındaki Tulpar ile işlevsel benzerlikler gösterir. Benzer şekilde, Sidretü'l-Müntehâ sahnesinde yer alan zümrüt yapraklı kozmik ağaç tasviri, dünya mitolojilerinde “axis mundi” olarak bilinen, gök, yer ve yeraltını birbirine bağlayan kutsal eksen motifi ile ilişkilidir. Bu imgeler, yalnızca mekânsal bir yükselişi değil, aynı zamanda ruhsal dönüşümü de sembolize eder.

Karitski'nin metninde gök katlarının ayrıntılı tasviri de mitolojik ve sembolik açıdan önem taşır. Her bir gök katında karşılaşılan peygamberler, hem İslam geleneğinde hem de diğer inanç sistemlerinde kutsal bilgi taşıyıcıları olarak kabul edilen figürlerdir. İlk gökten yedinci göğe kadar yapılan bu yolculuk, tasavvufi yorumda insanın nefis mertebelerinden geçerek kemale ulaşma sürecine karşılık gelir. Metinde ayrıca cennet ve cehennem tasvirleri, İslam eskatolojisindeki unsurlarla birlikte, Mezopotamya ve Hristiyan ikonografisinde görülen adalet, ödül ve ceza sembolleriyle paralellikler sergiler. Cennet bahçelerinin betimlenmesinde altın ırmaklar, mücevherlerle süslü köşkler ve huriler; cehennem sahnelerinde ise zincire vurulmuş günahkârlar, ateşten kuyular gibi evrensel semboller kullanılmıştır. Böylece Karitski, Miraç hadisesini hem İslamî teolojinin merkezinde tutmuş hem de onu insanlık tarihindeki ortak sembollerle zenginleştirerek evrensel bir anlatıya dönüştürmüştür.

Miraç anlatılarında sıkça geçen melekler ve diğer kutsal varlıklar, sembolik bir anlam taşımaktadır. Cebrail'in rehber olarak peygambere eşlik etmesi, mitolojik dünyada da sıkça görülen haberci tanrılarla benzerlik göstermektedir. Antik Yunan mitolojisinde Hermes, tanrılar ile insanlar arasında haber taşıyan bir figür olarak yer almakta ve özellikle kutsal yolculuklarda rehberlik eden bir işlev üstlenmektedir. Cebrail'in Miraç anlatısındaki rolü, peygamberi ilahi âleme götüren bir rehber olarak tasvir edilmesi, Hermes ile arasında kurulan mitolojik bağlantıyı güçlendirmektedir. Aynı şekilde, ölüm meleği Azrail'in Hades ile ilişkilendirilmesi de bir başka mitolojik yansıma olarak değerlendirilmektedir. Hades, Antik Yunan mitolojisinde yer altı dünyasının tanrısı olup, ruhları ölümler âlemine taşıyan bir figürdür. Azrail'in ruhları olarak başka bir âleme geçiş yaptırması, bu bağlamda mitolojik kökenleriyle örtüşen bir anlatı sunmaktadır. İbn Abraham Karistski Kitabı Miraçnamesi'nde şu şekilde örneği bulunmaktadır:

“Cebrâil geldükde sonra emr ile / Anda gelmiş idi Azrâil bile”

Zebaniler, Miraç anlatılarında cehennemin bekçileri olarak tasvir edilmektedir. Bu figürler, mitolojik anlatılarda yer alan Kerberos ile ilişkilendirilmektedir. Kerberos, Yunan

mitolojisinde yer altı dünyasının bekçisi olan üç başlı köpektir ve ölümlerin dünyaya geri dönmesini engelleyen bir varlık olarak bilinir. Miraç anlatılarında zebaniler de benzer bir işlev görmekte, günahkârları cezalandıran ve cehennemde düzeni sağlayan varlıklar olarak yer almaktadır. Bu bağlamda, zebanilerin mitolojik kökenleri, ölüm ve öteki dünya kavramlarıyla bağlantılı bir şekilde değerlendirilmelidir.⁷⁰

Burak, Miraç anlatısının en dikkat çekici unsurlarından biridir. Peygamberin göğe yükselişinde kullandığı bu kutsal binek, mitolojik dünyada sıkça karşılaşılan kanatlı at figürüyle örtüşmektedir. Antik Yunan mitolojisinde Pegasus, tanrılar tarafından kutsanmış, göğe yükselen bir at olarak bilinmektedir. Pegasus'un kahramanları taşımak, onları farklı âlemlere ulaştırmak gibi işlevleri, Burak'ın işlevselliği ile büyük benzerlik taşımaktadır. Bu bağlamda Burak, semavi yolculuk anlatılarında yaygın olarak görülen, insanüstü bir varlık tarafından taşınma motifinin bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir.⁷¹

Miraç anlatılarında geçen bir diğer önemli sembolik öge, Sidretü'l-Münteha'dır. Bu kutsal ağaç, peygamberin en son noktaya ulaştığını gösteren bir sembol olarak anlatılmaktadır. Mitolojik anlatılarda da ağaçlar, dünya ile gökyüzü arasındaki bağı temsil eden kutsal varlıklar olarak kabul edilmiştir. Örneğin, Eski Türk mitolojisinde "Dünya Ağacı" evrenin merkezinde yer almakta ve üç âlemi birbirine bağlayan bir eksen olarak düşünülmektedir. Aynı şekilde, Yahudi mistisizminde bulunan Hayat Ağacı da Tanrı'nın bilgeliğini temsil eden bir sembol olarak görülmektedir. Bu tür anlatılar, Miraç anlatısında yer alan Sidretü'l-Münteha'nın yalnızca İslamî bir unsur olmadığını, evrensel mitolojik sembolizmin bir yansıması olduğunu göstermektedir.⁷²

Cennet ve cehennem tasvirleri de Miraçnamelerde öne çıkan mitolojik unsurlar arasında yer almaktadır. Cennet, Miraç anlatılarında peygambere gösterilen mükâfat yurdu olarak tasvir edilmekte ve burada bulunan varlıklar, peygamberler ve müminlerin erişeceği nimetler detaylandırılmaktadır. Bu anlatılar, Antik İran kültüründe yer alan Ardavirafname ile büyük benzerlikler göstermektedir. Ardavirafname'de bir Zerdüş rahibinin ruhu öteki dünyaya yolculuk yapmakta ve orada cennet ile cehennemi gözlemlemektedir. Aynı şekilde, Antik Mısır inançlarında da ölümlerin iyi veya kötü amellerine göre farklı mekânlara yönlendirildiği bir dünya

⁷⁰ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁷¹ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," A.g.e., 393.

⁷² Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," A.g.e., 107.

görüŖü mevcuttur. Miraçnamelerde tasvir edilen cennet ve cehennem sahneleri, İslam öncesi kültürel ve mitolojik miraslarla güçlü bağlantılar kurmaktadır.

Mikail ve İsrail gibi melekler de Miraç anlatılarında sembolik anlamlar taşımaktadır. Mikail, genellikle doğa olayları ve rızık dağıtımı ile ilişkilendirilmektedir. Bu melek, Yunan mitolojisinde yer alan Artemis ile ilişkilendirilmektedir. Artemis, doğanın ve avın tanrıçası olup, dünya üzerindeki düzenin sağlanması ile bağlantılı bir figürdür. İsrail ise kıyamet günü sura üfleyen melek olarak bilinmektedir. Mezopotamya mitolojisinde yer alan Tanrı Temmuz'un, ölümler âlemine inip tekrar diriliŖiyle ilişkilendirilmesi, İsrail'in işleviyle benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde, Hitit ve İskandinav mitolojilerinde de kıyamet günü boru çalan tanrılar ve varlıklar bulunmaktadır. Bu figürlerin ortak noktası, evrensel döngülerin ve kozmik düzenin devamlılığını sağlamaktır.⁷³ Son olarak, Miraç anlatılarında geçen Tuba Ağacı, cennetin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kutsal ağaç, İslam mistisizminde manevi olgunluğu ve ilahi bilgiyi temsil etmektedir. Mitolojik anlatılarda ise Yunan mitolojisinde Apollon'un kutsal ağacı olan Defne, İran mitolojisinde hayat veren Haoma bitkisi ve Mezopotamya anlatılarında ölümsüzlük sağlayan kutsal ağaç gibi örneklerle benzerlikler taşımaktadır. Miraç anlatısında Tuba Ağacı'nın tasviri, cennetin sonsuz nimetlerini temsil eden bir unsur olarak, insan ruhunun en yüksek mertebeye ulaşmasını simgelemektedir.⁷⁴

3.1.2. Tasavvufi ve Folklorik Unsurlar

İbn Abraham Karitski'nin *Miraçname*'si, tasavvufi düşünce ile halk edebiyatının folklorik unsurlarını iç içe geçiren bir yapıya sahiptir. Tasavvufi açıdan eserde Miraç hadisesi, yalnızca Hz. Muhammed'in göğe yükselişinin tarihsel bir anlatımı değil, aynı zamanda insanın ruhsal tekâmül sürecinin alegorisi olarak kurgulanmıştır. Gök katlarının her biri, tasavvufi literatürde yer alan "nefs mertebeleri" ile ilişkilendirilebilir; ilk gökten yedinci göğe kadar olan yükseliş, müridin nefsin kötülüklerinden arınarak ilahî hakikate yaklaşma yolculuğunu sembolize eder. Burak, bu bağlamda sadece bir binek değil, müridin içsel arayışında ona rehberlik eden ilahî lütfun bir metaforu olarak değerlendirilir. Sidretü'l-Müntehâ sahnesi, tasavvufta "fenâ fillah" makamını, yani kulun benliğini tamamen terk ederek Allah'ın varlığında yok olma hâlini simgeler. Karitski, bu bölümlerde özellikle zengin tasvirler, ayet ve hadis iktibasları, dua ve zikir ifadeleri kullanarak tasavvufî atmosferi güçlendirmiştir.

⁷³ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁷⁴ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," A.g.e., 107.

İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi'nde şu şekilde örneği bulunmaktadır:

“Dedi pes Cebrâil kim ya Muhammed / Çü sensin Hâmid ü Mahmûd u Ahmed”

Folklorik unsurlar ise eserin halk anlatı geleneğiyle olan bağımlı ortaya koyar. Karitski'nin Miraçname'sinde yer alan Burak'ın fiziksel betimlemesi, gök katlarının renkli tasvirleri, meleklerle diyaloglar ve cennet-cehennem manzaraları, halk arasında yüzyıllar boyunca sözlü kültür aracılığıyla aktarılan dini hikâyelerle paralellik gösterir. Özellikle cennet tasvirlerinde akan bal, süt ve şarap ırmakları, mücevherlerle süslü köşkler ve huriler; cehennem anlatılarında ise zincirlenmiş günahkârlar, ateşten kuyular ve yılan- akrep gibi korkutucu figürler, halk inancında yaygın olan somut imgelerden beslenmiştir. Bu unsurlar, metnin sadece medrese çevresinde değil, halk arasında da etkili olmasını sağlamış; dini mesajın kolay anlaşılabilir, akılda kalıcı ve duygusal olarak etkileyici bir şekilde aktarılmasına hizmet etmiştir. Böylece Karitski, tasavvufun derin manevi boyutunu, folklorun zengin hayal dünyasıyla harmanlayarak Miraç hadisesini hem elit hem de geniş halk kitlelerine hitap eden bir anlatıya dönüştürmüştür.

Miraçname türü eserler, tasavvufi ve folklorik unsurlar açısından derinlemesine bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bu metinlerin yalnızca dinî içerikli eserler olmadığı, aynı zamanda halk kültürü ve tasavvuf düşüncesiyle güçlü bağlara sahip olduğu görülmektedir. Tasavvuf, İslam düşüncesinde içsel arınmayı, ilahi aşkı ve hakikate ulaşmayı amaçlayan mistik bir yol olarak tanımlanır.⁷⁵ Bu bağlamda miraç anlatıları, tasavvufi düşüncenin merkezinde yer alan ilahi aşk, seyrü süluk ve insanın ruhsal tekâmülü gibi konuları içermektedir. Miraç olayında peygamberin katmanlı bir yolculuğa çıkması, vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde insanın kendi nefisinden arınarak hakikate ulaşmasını simgelemektedir. Bu nedenle, Miraçname türündeki eserler yalnızca bir olay anlatımı değil, aynı zamanda mistik bir yolculuğun da sembolü olarak değerlendirilmelidir. Tasavvufta insanın ruhsal tekâmülü, ilahi aşka ulaşma süreci olarak kabul edilir. Miraç anlatıları, bu sürecin en üst mertebesini temsil eden bir sembol olarak görülmektedir. Peygamberin yükselişi, mutasavvıflar tarafından insanın marifet ve hakikat mertebelerine ulaşması için geçmesi gereken aşamaların bir temsili olarak yorumlanmıştır. Özellikle İbn Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışında miraç, insanın kendi varlığını aşarak ilahi varlıkta yok olması, yani fenafillah makamına ulaşması olarak yorumlanmaktadır. Peygamberin yolculuğu sırasında geçirdiği aşamalar, tasavvufi literatürdeki nefsin yedi makamı ile ilişkilendirilmiştir. Nefsin arınarak kemale ermesi süreci, miraç

⁷⁵ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” *A.g.e.*, 228.

anlatılarıyla örtüşen bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda miraç anlatısı, yalnızca Hz. Muhammed'e özgü bir deneyim olmaktan çıkıp, her bireyin yaşayabileceği manevi bir yolculuğun prototipi haline gelmiştir.⁷⁶

İbn Abraham Karitski'nin Kitabı Mi'râcnâme'sinde tasavvufi bir vurgu olarak aşk ve marifet temaları öne çıkmaktadır:

“şu 'n ile ayı güneşi bağlar sûret / virür aña akıl u 'ışk u ma 'rifet”

Burada Allah'ın kâinata akıl, aşk ve marifet bahşettiği ifade edilir ki bu, hem tasavvufi hem de folklorik bir öge olarak yansımaktadır.

Miraçname türü eserlerde sıkça rastlanan semboller de tasavvufi ve folklorik unsurlarla iç içe geçmiştir. Burak, yalnızca bir atını ifade etmenin ötesinde, mutasavvıflar tarafından insanın manevi yükselişinde ona rehberlik eden irfan ve aşk olarak yorumlanmıştır. Aynı şekilde Sidretü'l-Münteha, tasavvufta insanın aklının ulaşabileceği son sınır ve bundan sonrasının aşk ve sezgi ile idrak edilebileceği bir makam olarak kabul edilmektedir. Miraç anlatılarında peygamberin bu noktaya ulaştığında Cebrail'in “Ben buradan ileriye gidemem, yanarsam yok olurum” şeklindeki ifadesi, tasavvufta aklın bir sınırı olduğu, ancak aşkın ve tefekkürün bu sınırı aşabileceği anlayışına dayanmaktadır. Bu açıdan miraç, aşkın ve aklın birleştiği bir nokta olarak değerlendirilmiştir.⁷⁷

Miraç anlatıları, halk edebiyatında da önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu halk kültüründe Miraç Gecesi, bereketin ve duaların kabul olduğu bir zaman dilimi olarak görülmüş, halk hikâyelerinde miraç motifi sıklıkla işlenmiştir. Halk anlatılarında peygamberin göğe yükselişi, zaman zaman kahramanların farklı âlemlere yaptığı yolculuklarla paralellik göstermektedir. Özellikle Dede Korkut Hikâyeleri'nde ve Türk destanlarında kahramanın olağanüstü bir varlık aracılığıyla göğe yükselmesi, peygamberin miraç anlatısıyla benzerlikler taşımaktadır. Halk kültüründe sıkça rastlanan ve öteki dünyaya yolculuk eden derviş hikâyeleri de miraç anlatısının bir uzantısı olarak görülmektedir. Bu anlatılarda derviş, kendisine rehberlik eden bir figür eşliğinde manevi bir yolculuğa çıkar, çeşitli sınavlardan geçer ve sonunda hakikate ulaşır. Bu yapı, Miraçname anlatılarıyla büyük benzerlik göstermektedir.⁷⁸

Alevi-Bektaşî kültüründe miraç anlatısı, Hz. Ali'nin ilahi hakikate ulaşmasının bir sembolü olarak yorumlanmıştır. Alevi nefeslerinde miraç, peygamberin Allah'a erişmesi kadar,

⁷⁶ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁷⁷ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁷⁸ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” A.g.e., 228.

bireyin kendi hakikatini keşfetmesi ve aşk ile irfan yolunda ilerlemesi anlamına gelmektedir. Bektaşî felsefesinde de miraç, bireyin manevi olgunluğa ulaşmasının bir metaforu olarak ele alınmaktadır. “Dört Kapı Kırk Makam” öğretisinde miraç, en yüksek makam olan hakikat kapısına ulaşmayı temsil etmektedir. Halk edebiyatında bu tür tasavvufî yorumlar, miraç anlatılarının yalnızca bir dinî metin olarak değil, aynı zamanda bireyin içsel dönüşümünü anlatan sembolik eserler olarak ele alındığını göstermektedir.⁷⁹

Miraçname metinleri, masallar ve halk hikâyeleriyle de benzerlik göstermektedir. Klasik halk anlatılarında sıkça rastlanan kahramanın gizemli bir yolculuğa çıkması, burada olağanüstü varlıklarla karşılaşması ve sonunda dönüşüm geçirmesi motifi, miraç anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Masallarda geçen kahramanın üç aşamadan geçerek ilahi bir ödüle kavuşması anlatısı, miraçnamelerde peygamberin üç aşamalı yolculuğuyla benzerlik göstermektedir. İlk aşama İsrâ, yani dünyevi bir yerden kutsal bir mekâna geçiştir. İkinci aşama Miraç, yani göğe yükselerek fizik ötesi âleme girilmesidir. Son aşama ise ilahi huzura kabul edilerek sonsuz hakikatin bilgisinin edinilmesidir. Bu üç aşamalı yapı, halk hikâyelerinde de görülmektedir. Örneğin Keloğlan masallarında kahraman, önce evinden ayrılarak bir bilinmezliğe doğru yol alır, yolculuk boyunca çeşitli sınavlardan geçer ve sonunda ödülüne kavuşarak dönüşüm geçirir. Bu anlatı şeması, Miraçname metinlerinin halk kültürüyle ne denli bağlantılı olduğunu göstermektedir.⁸⁰

3.2. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinin Mitolojik Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi

İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, İslâmî literatürde önemli bir yere sahip olan miraç anlatısının mitolojik unsurlar açısından değerlendirilmesini gerektiren zengin bir içeriğe sahiptir. Mitoloji, insanlığın en eski anlatı geleneği olup, toplumsal bilinçaltında yer alan sembollerin ve kutsal anlatıların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde de mitolojik öğelerin etkisi açıkça gözlemlenmekte ve bu metin, İslâm kültürünün içinde şekillenen ancak daha eski anlatı geleneklerinden izler taşıyan bir yapı arz etmektedir. Miraç anlatıları, kadim toplumların evren tasavvurlarından, kahramanlık destanlarından ve kutsal yolculuk motiflerinden beslenmiş ve zaman içinde İslâm kültürü içinde yeniden biçimlenmiştir. Bu bağlamda İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, göğe yükselme,

⁷⁹ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁸⁰ Büyükokutan Töret, “İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin,” A.g.e., 393.

kutsal mekânlara ulaşma, olağanüstü varlıklarla karşılaşma gibi mitolojik temaları barındıran bir anlatı olarak değerlendirilmektedir.⁸¹

Miraçname metninin en dikkat çeken mitolojik yönlerinden biri, peygamberin göğe yükselirken geçtiği katmanlı evren anlayışıdır. Bu katmanlı yapı, antik kültürlerde yaygın olan kozmik merdiven kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Mezopotamya, Mısır, Hint ve Yunan mitolojilerinde de tanrıların, kahramanların veya bilgelerin göğe yükselişi sıkça karşımıza çıkmaktadır. Sümer mitolojisinde Tanrı Dumuzi'nin göğe çıkışı, Mısır mitolojisinde firavunun ilahi katmanlara ulaşarak tanrılarla buluşması, Hint mitolojisinde bilge yogilerin ruhsal yükselişi gibi anlatılar, miraç olayındaki kutsal yükselişle benzerlik göstermektedir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde de peygamberin çeşitli katmanlardan geçerek Allah'a ulaşması, bu eski kozmolojik anlayışın İslamî formda yeniden yorumlanmış bir versiyonu olarak düşünülmektedir. Burada yükselme eylemi, maddeden manaya, fani dünyadan sonsuzluğa doğru bir geçişi simgelemektedir.⁸²

Miraç anlatısında yer alan Burak, mitolojik kökenleri olan bir figür olarak değerlendirilmektedir. Burak, Hz. Muhammed'i Mekke'den Kudüs'e ve ardından göklere taşıyan bir binek olarak anlatılmaktadır. Ancak benzer özelliklere sahip mitolojik varlıklar farklı kültürlerde de yer almaktadır. Antik Yunan mitolojisinde Pegasus, Tanrı Zeus'un hizmetinde olan kanatlı bir at olarak yer alır ve kahraman Bellerophon'un göğe yükselmesine aracılık etmektedir. Aynı şekilde Şamanist Türk kültüründe de göğe yükselmeye yardımcı olan kutsal hayvan figürleri bulunmaktadır. Türk mitolojisinde yer alan Tulpar, Burak'a benzeyen bir yapıya sahiptir ve kahramanı göğe taşır. Bu bağlamda Burak'ın İslamî bağlamda özgünleşmiş bir mitolojik unsur olduğu, ancak köken itibarıyla daha eski anlatılarla bağlantılı olduğu söylenebilmektedir.

Cebrail'in miraç anlatısındaki rolü de mitolojik bir perspektiften ele alınabilir. Cebrail, peygamberin göğe yükselişinde rehberlik eden bir figürdür. Bu anlatı yapısı, antik kültürlerde kahramana yol gösteren tanrısal rehberlerle paralellik göstermektedir. Örneğin Yunan mitolojisinde Hermes, haberci tanrı olarak kahramanları ölümler diyarına veya tanrılar âlemine götüren bir figürdür. Aynı şekilde Sümer mitolojisinde Ningishzida, ölümler diyarına yolculuk edenlere rehberlik etmektedir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde Cebrail'in, peygamberin göğe yükselirken ona rehberlik eden ve belli bir aşamadan sonra onu yalnız

⁸¹ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

⁸² Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

bırakmak zorunda kalan bir figür olması, bu eski mitolojik anlatılarla örtüşmektedir. Cebrail'in "Ben buradan ileriye geçemem" demesi, tasavvufi bir yorumla birlikte, aklın sınırlılığın ve hakikate ulaşmak için bireyin kendi içsel yolculuğunu tamamlaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda bu motif, mitolojik anlatılarda da sıkça karşımıza çıkan "kahramanın yalnız bırakılması" temasına dayanmaktadır.⁸³

Miraç anlatısındaki kutsal mekânlar ve peygamberin geçtiği aşamalar da mitolojik bir bağlamda ele alınabilir. İslam kozmolojisinde göğün yedi kat olduğu inancı, Mezopotamya, Hindu ve Zerdüşti geleneklerinde de bulunmaktadır. Örneğin Zerdüştilikte cennet katmanları belirli aşamalardan oluşur ve ruh, bu aşamaları geçerek ilahi huzura kavuşur. Hindu mitolojisinde de evren yedi katlı bir yapıya sahip olup, en üst katmana ulaşan ruhlar sonsuz mutluluğa erişirler. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde de Hz. Muhammed'in yedi kat göğü geçerek Allah'ın huzuruna ulaşması, bu eski kozmik anlayışın İslamî bir çerçevede yeniden şekillendiğini göstermektedir.

Öte yandan miraç anlatısında yer alan ödül ve ceza kavramları da mitolojik unsurlar içermektedir. Peygamberin cennet ve cehennemi görmesi, mitolojik öteki dünya tasavvurlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir. Eski Yunan'da Hades, ölü ruhların cezalandırıldığı veya ödüllendirildiği bir mekân olarak düşünülmüştür. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde de peygamberin cennette müminlerin ödüllendirildiğini, cehennemde ise günahkârların cezalandırıldığını görmesi, bu eski mitolojik tasavvurun İslam kültüründe yeniden yorumlandığını göstermektedir. Bu anlatılarda ahiret hayatının somut imgelerle anlatılması, mitolojik öğelerin güçlü bir biçimde varlığını sürdürdüğüne işaret etmektedir.⁸⁴

Miraç anlatısında yer alan Sidretü'l-Münteha da mitolojik açıdan değerlendirilebilecek bir unsurdur. Bu kutsal ağaç, peygamberin Allah'a ulaşmadan önceki son durağıdır ve tasavvufta bilginin ve aklın ulaşabileceği son sınır olarak kabul edilir. Benzer ağaç sembolleri, pek çok mitolojide kutsal bir bilgi ve hayat kaynağı olarak görülmektedir. Örneğin İskandinav mitolojisinde Yggdrasil, evreni ayakta tutan ve tanrıların bilgeliğini barındıran bir ağaçtır. Aynı şekilde Sümer mitolojisinde Hayat Ağacı, ilahi bilgiyi temsil eden bir unsurdur. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesinde Sidretü'l-Münteha'nın yer alması, bu eski mitolojik anlatıların İslamî bir bağlamda yeniden biçimlendirildiğini göstermektedir.

⁸³ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

⁸⁴ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

3.2.1. Göğe Yükseliş Mitleri ile İlişkisi

Göğe yükseliş mitleri, tarih boyunca farklı kültürler tarafından üretilmiş en yaygın dinî ve mitolojik anlatılar arasında yer almaktadır. Bu anlatılar, genellikle kutsal bir varlığın, kahramanın ya da seçilmiş bir kişinin dünyevi âlemden ilahi bir katmana yükselerek tanrılarla ya da kutsal güçlerle buluşmasını konu edinir. Göğe yükseliş, hem fiziksel hem de ruhsal bir yolculuğun ifadesi olarak, dünya ile ilahi olan arasındaki sınırların aşılmasını temsil etmektedir. Bu mitlerde genellikle bir rehber figür, katmanlı bir kozmoloji, sınavlardan geçme teması ve sonunda hakikate ulaşma unsurları yer alır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de bu bağlamda incelendiğinde, göğe yükseliş motiflerinin izlerini taşıdığı açıkça görülmektedir. İslamî bir anlatı olarak şekillenen bu eser, antik mitolojilerdeki benzer motiflerle ortak özellikler taşımakta ve eski kozmolojik inanışlardan beslenmektedir.⁸⁵

Metinde Hz. Peygamber'in göğe yükselişi, evrensel mitlerdeki "ascension" temasına paralel biçimde aktarılır:

"mustafânun mi 'râcına dut kulak / cânun uyar 'ışk ile kılğıl yarak"

Burada okuyucu, kahramanın semavi yolculuğuna çağrılmaktadır.

Göğe yükseliş mitleri, farklı medeniyetlerde farklı biçimlerde tezahür etse de ana temalar bakımından büyük benzerlikler gösterir. Mezopotamya mitolojisinde göğe yükseliş, tanrıların bilgeliğine erişmenin bir yolu olarak görülmüştür. Örneğin, Sümer mitolojisinde Kral Etana'nın göğe yükselişi, doğrudan Miraç anlatısıyla ilişkilendirilebilecek bir örnektir. Etana, tanrıların yardımıyla bir kartalın sırtında yükselerek tanrılar âlemine ulaşmaya çalışır. Bu anlatı, peygamberin Burak adlı efsanevi binek aracılığıyla semaya yükselişiyle benzerlik göstermektedir. Her iki anlatıda da göğe yükseliş, dünyevi sınırların ötesine geçmeyi ve kutsal bir bilgiye ulaşmayı amaçlamaktadır. Sümer mitolojisindeki bu anlatı, göğe yükselişin eski medeniyetlerde de kutsal bir deneyim olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Mısır mitolojisinde de firavunların göğe yükseldiği anlatılar yer almaktadır. Eski Mısır'da firavunların ölümlerinin ardından Osiris'in huzuruna çıktığı ve yıldızlar arasına yükselerek tanrılar katına ulaştığı düşünülmekteydi. Piramit metinlerinde bu yükseliş süreci detaylandırılmış ve firavunun sonsuz yaşama kavuşması için gökyüzüne ulaşmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Miraç anlatısında da peygamberin Sidretü'l-Münteha'ya yükselerek ilahi katmanda Allah ile görüşmesi, firavunların ilahi katmana eriştiği anlatılarla

⁸⁵ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi, A.g.e.*, 78.

ortak unsurlar içermektedir. Mısır mitolojisindeki bu anlayış, göğe yükselişin ölümsüzlük ve kutsallık kazanma sürecinin bir parçası olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.⁸⁶

Hint mitolojisinde de göğe yükseliş teması sıkça işlenmiştir. Upanişad metinlerinde, mistik bilgelerin bedenlerini terk ederek tanrılar âlemine yükseldiği anlatılır. Hindu inancında, yoga ve meditasyon yoluyla ruhsal yükseliş sağlanabilir ve birey Brahman ile bütünleşerek ilahi bir farkındalığa erişebilir. Bu bağlamda, Miraç anlatısındaki yükseliş, İslam mistisizmi ile Hint düşüncesindeki ruhsal yükseliş anlayışı arasında bir köprü oluşturmaktadır. Miraç, yalnızca fiziksel bir yükseliş değil, aynı zamanda peygamberin ruhsal olarak bir olgunlaşma ve arınma sürecine girdiği bir yolculuk olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, göğe yükselişin sadece fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda manevi bir dönüşüm ve hakikate erişme süreci olduğunu göstermektedir.

Yunan mitolojisinde de göğe yükseliş teması yaygındır. Örneğin, Orpheus'un yeraltına inerek Eurydike'yi kurtarma çabası, kahramanın sınırları aşma girişimini ifade ederken, Bellerophon'un Pegasus'un sırtında göğe yükselerek tanrılar katına erişme çabası doğrudan Miraç anlatısına benzeyen bir olay örgüsü sunmaktadır. Bellerophon'un Pegasus ile göğe yükselişi, Hz. Muhammed'in Burak ile yaptığı yolculuk ile benzer bir kutsal binek imgesini içermektedir. Her iki anlatıda da kahraman, olağanüstü bir varlık tarafından taşınmakta ve ilahi bir güce ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak Bellerophon'un tanrılar katına ulaşmaya çalışırken cezalandırılması ve yere düşürülmesi, İslamî anlatıda olmayan bir unsurdur. Bu farklılık, Miraç anlatısının İslam'ın merhamet ve ilahi lütf anlayışı çerçevesinde yeniden yorumlandığını göstermektedir.⁸⁷

Göğe yükseliş anlatıları, Türk mitolojisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Şaman inancında, bir şamanın ruhunun göğe yükselerek kutsal âlemlere gidebildiği ve ilahi varlıklardan bilgi aldığı kabul edilir. Türk mitolojisinde "uçmak" kavramı, cenneti ifade eden bir terim olarak kullanılmış ve kutsal kişiler için ölüm sonrası yükseliş bir ödül olarak kabul edilmiştir. Türk destanlarında da kahramanların rüyalarında ya da ritüeller sırasında göğe yükseldiği anlatılar mevcuttur. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, bu mitolojik öğeleri İslamî bağlamda yeniden ele almakta ve peygamberin yükselişini mistik bir deneyim olarak aktarmaktadır.

⁸⁶ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁸⁷ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

Miraç anlatısındaki katmanlı evren anlayışı da göğe yükseliş mitleri ile doğrudan ilişkilidir. Pek çok antik kozmolojide evren, birden fazla katmandan oluşan bir yapı olarak tasvir edilmiştir. Sümer mitolojisinde gök ve yer arasında farklı seviyeler bulunmakta, Yunan mitolojisinde ise Olimpos Dağı tanrıların yaşadığı kutsal mekân olarak kabul edilmektedir. Miraç anlatısında yer alan yedi kat gök anlayışı da bu eski kozmolojik sistemlerle paralellik göstermektedir. Miraç anlatısında peygamberin her bir katmanda farklı peygamberlerle karşılaşması, bu yükseliş sürecinin aşamalı bir şekilde gerçekleştiğini ve ilahi bilginin kademeli olarak arttığını göstermektedir.⁸⁸

Bütün bu mitolojik anlatılar göz önünde bulundurulduğunda, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi'nin göğe yükseliş mitleri ile yakın bir ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir. Miraç anlatısı, İslamî bir çerçevede özgün bir form kazanmış olmakla birlikte, geçmiş medeniyetlerin mitolojik mirasından izler taşımaktadır. Bu yükselişin sadece fiziksel bir hareket değil, aynı zamanda ruhsal bir olgunlaşma ve arınma süreci olduğu anlaşılmaktadır. Peygamberin göğe yükselmesi, sadece onun şahsi bir deneyimi olarak değil, tüm insanlığın hakikate ulaşma çabasının bir temsili olarak da yorumlanmaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, bu bağlamda göğe yükseliş mitlerini İslamî çerçevede yeniden üreten ve farklı kültürel mirasları içinde barındıran bir eser olarak öne çıkmaktadır.⁸⁹

3.2.2. Kahramanın Yolculuğu ve Arketipsel Bağlantılar

Kahramanın yolculuğu kavramı, mitoloji, din, edebiyat ve psikoloji alanlarında evrensel bir anlatı yapısı olarak kabul edilen bir modeldir. Joseph Campbell'ın "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" adlı çalışmasında detaylandığı bu yapı, farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde kahramanın macerasını belirli aşamalar üzerinden anlatan ortak bir iskelete sahiptir. Bu yapı, genellikle sıradan bir dünyada yaşayan kahramanın, olağanüstü bir çağrıyı kabul ederek bilinmezliğe doğru yolculuğa çıkmasını, farklı aşamalardan ve sınavlardan geçerek dönüşüm yaşamasını ve nihayetinde bir bilgelik ya da güç kazanarak başlangıç noktasına geri dönmesini içermektedir. Kahramanın bu yolculuğu sadece fiziksel bir ilerleyiş değil, aynı zamanda ruhsal bir dönüşüm süreci olarak da görülmektedir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi,

⁸⁸ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

⁸⁹ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

peygamberin semaya yükselişini anlatan bir eser olarak, bu arketipsel yolculuk şeması ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.⁹⁰

Peygamberin yolculuğu, kahramanın yolculuğunun temel aşamalarını birebir karşılayan bir anlatı yapısına sahiptir. Campbell'in modeline göre yolculuk genellikle "Çağrı", "Eşiği Geçiş", "Deneyimler ve Sınavlar", "Yüce Bilgelikle Karşılaşma" ve "Dönüş" aşamalarını içermektedir. Miraç anlatısı da bu yapıyı izlemektedir. Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç yolculuğu, ilk olarak kendisine ilahi bir çağrının gelmesiyle başlar. Burada peygamber, sıradan dünyadan ayrılma kararı ile karşı karşıya kalır. Bu aşama mitolojik anlatılarda kahramanın çağrıyı kabul etmesi ile karşılaştırılmaktadır. Örneğin, Yunan mitolojisinde Herkül'ün maceraya atılma süreci, Sümer destanlarında Gılgamış'ın ölümsüzlük arayışı, benzer bir şekilde kahramanın çağrıyı kabul ederek bilinmeyene doğru adım atmasını içermektedir. Hz. Muhammed de Burak adlı mitolojik binek ile yolculuğa çıkar ve olağanüstü bir gerçekliğe adım atar. Bu, kahramanın eşiği geçiş aşamasıdır ve mitolojik anlatılarda farklı figürlerle desteklenmiştir. Gılgamış efsanesinde Utnapiştim'in bilgeliğine erişmek için çıktığı yolculukta olduğu gibi, peygamber de Miraç yolculuğunda çeşitli ilahi figürlerle karşılaşarak bir öğrenme sürecinden geçer.

Hz. Peygamber'in yolculuğu, mitolojilerdeki kahramanın arketipsel serüveniyle uyum içindedir:

"mustafânun mi 'râcına dut kulak / cânun uyar 'ışk ile kılğıl yarak"

Miraç anlatısındaki her bir gök katmanında farklı peygamberlerle karşılaşılması, kahramanın yolculuğundaki "deneyimler ve sınavlar" aşaması ile örtüşmektedir. Mitolojik anlatılarda kahramanlar, ilahi bir varlıkla ya da bir rehberle karşılaşarak yolculuğun anlamını kavrarlar. Örneğin, Antik Yunan mitolojisinde Orpheus'un Hades'e inerek Eurydike'yi kurtarma çabası, kahramanın bilinmezlikler içinde yol almasını ve sınavlarla karşılaşmasını içermektedir. Aynı şekilde, Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayış yolculuğunda karşılaştığı engeller de peygamberin Miraç sırasında katettiği aşamalara benzetilmektedir. Miraç anlatısında, her gök katında peygamberlerle karşılaşma, onların bilgeliğini dinleme ve sonunda Allah'a ulaşma teması, kahramanın yolculuğundaki spiritüel sınavları ve bilgelik kazanımını simgelemektedir.

91

⁹⁰ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," A.g.e., 393.

⁹¹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

Yolculuğun en yüksek noktası, kahramanın en büyük ödülle karşılaştığı aşama olan “Yüce Bilgelikle Karşılaşma” aşamasıdır. Campbell’e göre bu aşama, kahramanın fiziksel veya ruhsal olarak en yüksek noktaya ulaşarak bir hakikate erişmesini ifade etmektedir. Miraç anlatısında Hz. Muhammed’in Sidretü’l-Münteha’ya varması ve burada Allah ile konuşması, doğrudan bu aşama ile örtüşmektedir. Mitolojik anlatılarda kahramanların tanrılarla veya üstün güçlerle temas kurduğu an, en yüksek bilgiye ulaştıkları aşamadır. Örneğin, Prometheus’un tanrılardan ateşi çalması, kahramanın tanrılar katına ulaştığı ve insanlığa bir armağan getirdiği bir yükseliş mitidir. Benzer şekilde, peygamber de Miraç yolculuğu sonunda insanlığa namaz hediyesi ile geri döner ve bu durum, kahramanın yolculuğunun insanlığa fayda sağlayan bir bilgi edinme süreci olduğu fikrini destekler.⁹²

Kahramanın yolculuğunun son aşaması ise "Dönüş" aşamasıdır. Mitolojik anlatılarda kahraman, yolculuğunun sonunda kazandığı bilgeliği ve gücü dünyaya geri getirir ve insanlarla paylaşır. Miraç anlatısında da Hz. Muhammed’in Allah ile görüşmesinden sonra dünyaya dönerek ümmetine namazı anlatması, kahramanın dönüş sürecine karşılık gelmektedir. Burada peygamberin getirdiği bilgi, insanlığa rehberlik eden bir öğreti olarak görülmektedir. Bu, kahramanın yolculuğunun tamamlandığını ve kutsal bir misyonun insanlarla paylaşılması gerektiğini gösterir. Bu anlatı, tüm büyük mitolojik geleneklerde benzer biçimde işler. Örneğin, Hindu destanı Mahabharata’da Arjuna’nın tanrılarla görüşüp bilgeliği dünyaya taşıması ya da Buda’nın ruhsal aydınlanmaya erişip öğretisini insanlarla paylaşması da aynı arketipsel yapının parçalarıdır.⁹³

Miraç anlatısındaki bu yapısal benzerlikler, kahramanın yolculuğunun yalnızca İslamî bir anlatı formu olmadığını, aynı zamanda insanlık tarihinin ortak bilinçaltından gelen arketipsel bir anlatı olduğunu göstermektedir. İbn Abraham Karitski’nin Miraçnamesi de bu çerçevede incelendiğinde, Hz. Muhammed’in yükselişi, klasik kahraman anlatılarıyla benzer bir anlatı kurgusuna sahiptir. Bu bağlamda, Miraç anlatısı sadece bir dinî anlatı olmanın ötesinde, mitolojik ve evrensel bir kahraman anlatısının da bir parçasıdır. Bu durum, kutsal metinlerin ve mitolojik anlatıların insan zihnindeki ortak temalar etrafında şekillendiğini ve Miraç anlatısının da bu evrensel anlatı kalıplarına uyduğunu göstermektedir.⁹⁴

3.2.3. Doğaüstü Varlıklar ve Ruhsal Rehberler

⁹² Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

⁹³ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

⁹⁴ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

Doğaüstü varlıklar ve ruhsal rehberler, insanlık tarihinin en eski anlatılarından itibaren mitoloji, din, edebiyat ve halk anlatılarında önemli bir yer tutan unsurlardır. Bu varlıklar, maddi dünyanın ötesinde bir gerçekliği temsil eden, kutsal veya gizemli güçlerle donatılmış, bireyin yolculuğunda rehberlik eden veya sınavlar sunan figürlerdir. Mitolojilerde ve kutsal metinlerde doğaüstü varlıklar genellikle tanrılar, melekler, şeytanlar, ruhlar, cinler veya ilahi elçiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhsal rehberler ise bireyin manevi yolculuğunda ona eşlik eden, ona hakikati öğreten ve yol gösteren figürlerdir. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, bu doğaüstü varlıkların ve ruhsal rehberlerin önemli bir yer tuttuğu metinlerden biri olup, peygamberin semavi yolculuğunda bu tür varlıklarla karşılaşmasını detaylı bir biçimde tasvir etmektedir.⁹⁵ Mi'râc yolculuğunda Cebrâil'in rehberliği ruhani bir varlık olarak belirginleşir: *"geldi Cebrâil ol şâh-ı rusûl'e / yol gösterdi her kat kat göğe"*

Miraç anlatılarında doğaüstü varlıklar, peygamberin yolculuğunu mümkün kılan, ona rehberlik eden veya yolculuğunda karşısına çıkan engelleri temsil eden figürler olarak yer almaktadır. Miraç olayında ilk olarak Burak adlı doğaüstü bir varlıkla karşılaşmaktadır. Burak, İslam mitolojisinde peygamberin yolculuğunda kullandığı, at benzeri bir varlıktır. Ancak Burak'ın doğası yalnızca bir binek hayvanı olmanın ötesinde, kutsal bir vasıta olma niteliği taşımaktadır. Burak, sadece bir taşıyıcı değil, peygamberi maddi dünyadan manevi dünyaya taşıyan bir köprü görevi görmektedir. Bu tür varlıklar, mitolojik anlatılarda sıkça rastlanan motiflerden biridir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Pegasus, kahramanların göğe yükselmesini sağlayan kanatlı at figürüdür. Benzer şekilde, Şamanizm'de de ruhani yolculuk sırasında kullanılan kutsal hayvanlar bulunur ve bu hayvanlar bireyin diğer dünyalara geçişini sağlar. Burak'ın da bu bağlamda sadece fiziksel değil, ruhsal bir geçişi temsil ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁶

Miraç anlatısında karşılaşılan bir diğer doğaüstü varlık, Cebrail'dir. Cebrail, İslam geleneğinde peygamberlere vahiy getiren melek olarak bilinmektedir ve Miraç'ta peygambere rehberlik eden, ona manevi yolculuğunda eşlik eden bir figür olarak öne çıkmaktadır. Cebrail'in rehberliği, ruhsal yolculuğun olmazsa olmaz bir parçasıdır. Cebrail'in Miraç'taki rolü, mitolojideki ruhsal rehber figürleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Antik mitolojilerde kahramanların bilinmeyene yolculuklarında yanlarında onlara rehberlik eden tanrısal varlıklar bulunur. Örneğin, Yunan mitolojisinde Hermes, hem haberci tanrı hem de ruhları öte dünyaya taşıyan bir rehber olarak karşımıza çıkar. Cebrail'in peygamberi göklere çıkışında yönlendiren

⁹⁵ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

⁹⁶ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

figür olması, onun mitolojik bağlamda bir psikopomp, yani ruhların geçiş rehberi olduğu fikrini desteklemektedir. Aynı zamanda, Şaman geleneğinde de ruhani yolculuk yapan kişinin yanında ona eşlik eden ve yol gösteren ruhsal rehberler yer almaktadır. Bu rehberler, bireyin manevi gelişimini sağlayan, ona bilgelik ve güç kazandıran varlıklardır. Cebrail'in Miraç'taki rolü de tam olarak budur; peygamberi yukarı taşıırken ona rehberlik eder ve yolculuğun aşamalarını anlamasına yardımcı olur.⁹⁷

Miraç sırasında peygamberin karşılaştığı diğer doğüstü varlıklar da çeşitli manevi rehberler olarak değerlendirilmektedir. Miraç'ta her kat gökte farklı peygamberlerin karşılanması, ruhsal rehberlikle doğrudan bağlantılı bir anlatıdır. Hz. Muhammed, yolculuğu sırasında Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi peygamberlerle görüşmekte ve her birinden manevi mesajlar almaktadır. Bu durum, kahramanın yolculuğundaki “bilgelik kazanma” aşaması ile doğrudan ilişkilidir. Mitolojik anlatılarda kahramanların yolculukları sırasında tanrılar veya bilge figürlerle karşılaşması yaygın bir temadır. Örneğin, Gilgamiş Destanı'nda Gilgamiş, yolculuğu sırasında Utnapiştım ile karşılaşarak ölümsüzlük hakkında bilgi edinir. Benzer şekilde, Hindu mitolojisinde Arjuna, Bhagavad Gita'da tanrı Krishna'dan ilahi öğütler alır. Miraç'taki bu karşılaşmalar da benzer bir işlev görmekte, peygamberin yolculuğunda manevi rehberler aracılığıyla bilgelik kazanmasını sağlamaktadır.⁹⁸

Miraç anlatısındaki en önemli doğüstü unsurlardan biri de Sidretü'l-Münteha kavramıdır. Sidretü'l-Münteha, Miraç yolculuğunun zirve noktası olarak kabul edilen kutsal bir mekândır. Burası, dünya ile ilahi âlem arasındaki sınır noktasıdır ve peygamber burada Cebrail'den ayrılarak doğrudan Allah ile görüşür. Bu motif, birçok mitolojik anlatıda yer alan “tanrılar katına ulaşma” ya da “yüce bilgelikle karşılaşma” aşamasına denk düşmektedir. Hindu-Budist mitolojilerinde Kailash Dağı, tanrıların ikamet ettiği bir mekân olarak görülmektedir ve ruhsal aydınlanmaya ulaşan kişiler buraya erişmektedir. Aynı şekilde, eski Türk ve Moğol inançlarında da göğün en yüksek katına çıkan Şaman figürleri, tanrılarla görüşerek dünyaya bilgi getirmektedir. Miraç anlatısında Sidretü'l-Münteha, peygamberin en yüksek ruhsal mertebeye eriştiği ve insanoğluna ilahi mesajlar getirdiği bir mekan olarak kurgulanmıştır. Burada doğüstü varlıkların eşliğinde gerçekleşen bu ruhsal yükseliş, mistik literatürde insanın varoluşsal yolculuğunun en yüksek noktasını temsil etmektedir.⁹⁹

⁹⁷ Durgut, “Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine,” *A.g.e.*, 107.

⁹⁸ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” *A.g.e.*, 228.

⁹⁹ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

Miraç anlatısında geçen bir diğer sembolik doğaüstü figür ise cehennem ve cennet kapılarında bekleyen varlıklardır. Peygamber, Miraç sırasında cennet ve cehennemin farklı aşamalarına tanıklık etmekte ve burada birtakım doğaüstü varlıklarla karşılaşmaktadır. Bu varlıklar, mitolojide sıkça görülen ruhsal sınavıcı figürlere benzemektedir. Örneğin, Antik Mısır mitolojisinde Anubis, ölülerin ruhlarını tartan ve onları yargılayan bir varlıktır. Miraç anlatısında da peygamber, farklı mekânlarda ruhların cezalandırıldığını veya ödüllendirildiğini görerek ahiret hayatına dair bilgiler edinmektedir.¹⁰⁰ Bu durum, hem dinî bir öğretinin aktarılması hem de mitolojik anlatılardaki ruhsal sınavların bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.¹⁰¹

Bütün bu örnekler ışığında değerlendirildiğinde, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi'nde yer alan doğaüstü varlıklar ve ruhsal rehberler, hem İslamî literatürdeki mistik anlatılara hem de dünya mitolojisindeki kahraman anlatılarına güçlü bir biçimde bağlanmaktadır. Burak, Cebrail, peygamberlerle yapılan görüşmeler, Sidretü'l-Münteha ve cennet-cehennem sahneleri, doğaüstü varlıkların peygamberin yolculuğunu şekillendiren önemli unsurlar olduğunu göstermektedir. Miraç anlatısı, bu doğaüstü rehberler ve figürler sayesinde sadece bir fiziksel yükselişi değil, aynı zamanda insan ruhunun bilinmeyene yaptığı yolculuğun ve hakikate ulaşma çabasının sembolik bir ifadesini sunmaktadır. Bu bağlamda, Miraç anlatısı, hem dinî hem de mitolojik bir anlatı olarak, insanın fizik ötesi gerçeklikle olan ilişkisinin en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır¹⁰²

3.2.4. Aydınlanma ve Dönüşüm Temaları

Aydınlanma ve dönüşüm temaları, insanlık tarihinin en köklü anlatı formlarında yer alan, bireyin fiziksel ve ruhsal bir yolculuk sonucunda ulaştığı nihai bilgelik ve değişimi simgeleyen kavramlardır. Bu temalar, yalnızca dinî anlatılarda değil, mitolojik, felsefi ve edebi eserlerde de kendine geniş bir yer bulmuştur. Aydınlanma, bireyin bilinmezlikten bilgiye, kaostan düzene, maddi âlemden manevi hakikate yükselmesini ifade ederken; dönüşüm, bu süreçten geçtikten sonra bireyin varoluşsal olarak yeni bir forma bürünmesini, kazandığı bilgi ve farkındalık doğrultusunda yeni bir kimliğe ulaşmasını anlatmaktadır. İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi de tam olarak bu iki kavram üzerine inşa edilmiştir. Eser, peygamberin ruhsal yükselişini, geçirdiği aşamaları ve nihayetinde eriştiği aydınlanma ile

¹⁰⁰ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

¹⁰¹ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

¹⁰² Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

dönüşüm sürecini anlatan bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Miraç anlatısı, hem İslam mistisizmi hem de evrensel mitolojik anlatılar açısından incelendiğinde, aydınlanma ve dönüşümün en güçlü örneklerinden birini sunmaktadır.¹⁰³

Miraç anlatısında peygamberin yolculuğu, aydınlanmanın en temel unsurlarını taşımaktadır. Buradaki aydınlanma, sadece bireysel bir farkındalık değil, aynı zamanda ilahi bilgiye erişimi de simgelemektedir. Peygamber, Miraç sırasında farklı gök katlarını aşarak her bir seviyede yeni bir bilgi ve bilgelik kazanmaktadır. Bu süreç, mitolojik anlatılardaki kahramanın yolculuğu motifine büyük benzerlik göstermektedir. Mitolojilerde kahramanlar, bilinmeyene doğru yola çıkarken başlangıçta sıradan bireylerdir; ancak geçtikleri aşamalar sonucunda bilinçlenerek, kendilerine ve evrene dair derin bir kavrayışa ulaşırlar. Örneğin, Budist literatürde Buda'nın aydınlanma yolculuğu, aşama aşama ilerleyen bir içsel keşif süreci olarak betimlenir. Benzer şekilde, Gılgamış Destanı'nda Gılgamış, ölümsüzlük arayışı sırasında karşılaştığı zorluklarla dönüşerek yeni bir varlık düzeyine ulaşır. Miraç anlatısında da peygamber, semavi yolculuk sırasında yalnızca fiziksel olarak yükselmekle kalmaz, aynı zamanda ilahi hakikate ulaşarak bir dönüşüm geçirir.

Miraç, peygamberin dünya ile ilahi âlem arasındaki sınırları aşarak, Tanrı'nın huzuruna varmasıyla zirveye ulaşır. Bu noktada, peygamberin geçirdiği dönüşüm, en belirgin hâlini almaktadır. O artık yalnızca bir insan değil, ilahi hakikatin taşıyıcısıdır. Bu motif, birçok mistik geleneğe yer almaktadır. Örneğin, Antik Yunan mitolojisinde Orpheus'un yeraltı dünyasına inip dönüşü, onun bilinç düzeyinde bir değişimi beraberinde getirir. Aynı şekilde, Dante'nin *İlahi Komedya*'sında karakterin Cehennem'den Cennet'e yükselerek Tanrı'yı görmesi, bir içsel aydınlanma sürecini ifade etmektedir. Miraç anlatısında da peygamberin Allah ile buluşması ve ona doğrudan hitap etmesi, bireyin Tanrı ile kurduğu en yüksek ruhsal irtibat olarak görülmektedir. Bu an, İslam tasavvufunda "fenafillah" olarak adlandırılan, bireyin Tanrı'da yok olup sonsuz bilgiye ve hakikate ulaşması şeklinde de yorumlanmaktadır. Peygamber, Miraç sonrasında artık bir dönüşüm geçirmiştir ve dünyaya döndüğünde bu ilahi bilgiyi insanlara aktarmakla yükümlüdür.¹⁰⁴

Yolculuğun nihayetinde Peygamber'in dönüşümü, hakikatle buluşma anında dile getirilir:

“perdeler açıldı cân gözün açıldı / hak cemâli cemâlün yüzün saçıldı”

¹⁰³ Büyükokutan Töret, “İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin,” A.g.e., 393.

¹⁰⁴ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” A.g.e., 228.

Dönüşüm teması, Miraç anlatısında özellikle peygamberin yolculuk sonrası dünyaya dönüşünde açıkça görülmektedir. O artık sıradan bir birey değil, vahyin taşıyıcısıdır. Bu dönüşüm, antik mitolojilerde kahramanların geçirdiği aşamalara benzeyen bir yapıya sahiptir. Joseph Campbell'in kahramanın yolculuğu teorisine göre, kahraman öncelikle sıradan dünyadan ayrılarak bilinmeyene girer, burada zorluklarla ve sınavlarla karşılaşır, ardından bu sürecin sonunda elde ettiği bilgiyi alarak kendi dünyasına geri döner. Peygamberin Miraç'taki yolculuğu da bu modeli takip etmektedir. Peygamber, bu süreçte cennet ve cehennemi görerek evrenin işleyişine dair bilgilenir; geçmiş peygamberlerle konuşarak ilahi yasaların sürekliliğini öğrenir; Sidretü'l-Münteha'ya ulaşarak mutlak bilgelik noktasına varır. Bu noktadan sonra artık dönüş süreci başlamaktadır. Peygamber, Miraç sonrasında dünyaya dönerken yanında sadece ilahi bir deneyim değil, aynı zamanda insanlara ulaştıracağı kutsal bilgiyi de taşımaktadır. Bu noktada, dönüşüm, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir anlam kazanmaktadır. Peygamber, Miraç sonrasında insanlara namazı getirmiş, bu ibadetin Allah'ın huzuruna çıkışın bir yansıması olduğunu açıklamıştır. Bu da gösteriyor ki Miraç anlatısı, sadece bireyin ruhsal yolculuğunu değil, aynı zamanda bir toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmektedir.¹⁰⁵

Aydınlanma ve dönüşüm, Miraç anlatısında cennet ve cehennem sahneleri üzerinden de aktarılmaktadır. Peygamberin cennetle karşılaşması, onun manevi idealin ne olduğunu anlamasına yardımcı olurken; cehennemi görmesi, insanlığın kötülüklerden arınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Miraç anlatısı, aynı zamanda ahlaki bir öğretiyi de içermektedir. Aydınlanma, yalnızca bireysel bilgiyle sınırlı kalmamakta, insanın kendi içinde bir arınma yaşaması anlamına da gelmektedir. Dönüşüm de bu bağlamda, bireyin kötülüklerden sıyrılarak hakikate yönelmesi olarak yorumlanmaktadır. İslam tasavvufunda da aydınlanma ve dönüşüm, insanın nefsini terbiye ederek Allah'a ulaşması şeklinde açıklanmıştır. Hallac-ı Mansur'un *En-el Hak* anlayışı, bireyin aydınlanarak Allah ile bir olmasını ifade etmektedir. Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde de bireyin dönüşüm süreci, tasavvuf yolculuğunun temel noktalarından biri olarak anlatılmıştır. Miraç anlatısı da bu geleneğin bir parçası olarak, bireyin nefsini arındırarak Tanrı'ya ulaşmasını ve ilahi bilgiyi alarak yeniden dünyaya dönmesini konu edinmektedir.

Miraç anlatısının mitolojik bağlamda dönüşüm ve aydınlanma temaları ile ilişkisi, evrensel bir arketipi yansıtmaktadır. Eski Mısır mitolojisinde Osiris'in ölümden sonra ruhsal bir dönüşüm geçirmesi ve bir bilgelik sembolü hâline gelmesi, bu bağlamda Miraç anlatısıyla

¹⁰⁵ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

örtüşmektedir. Yine Hint mitolojisinde Vishnu'nun reenkarnasyonları, her defasında bir bilinç sıçraması olarak görülmekte ve varoluşun farklı seviyelerinin deneyimlenmesi olarak kabul edilmektedir. Miraç anlatısında peygamberin farklı gök katmanlarını geçerek her seviyede yeni bir bilgi edinmesi de benzer bir sürecin İslam kültüründe varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.¹⁰⁶

3.3. Miraçname ve Diğer Kültürel Metinler

Miraçname, İslam kültürünün en önemli anlatılarından biri olarak, peygamberin göğe yükselişini ve Allah ile buluşmasını anlatan dinî ve mistik bir metindir. Bu anlatı, yalnızca İslamî bağlamda değil, dünya mitolojileri ve dinî edebiyat gelenekleri içerisinde de benzer motiflere sahip birçok metinle ilişkilendirilmektedir. İnsanlığın tarih boyunca oluşturduğu kutsal ve mitolojik metinlerde, fiziksel dünyadan fizik ötesi aleme geçişi, ruhsal yolculukları ve tanrısal varlıklarla teması içeren anlatılar yaygın bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda Miraçname, hem dinî hem de kültürel açıdan değerlendirildiğinde, diğer kültürel metinlerle karşılaştırmalı bir analize tabi tutulduğunda önemli benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu benzerlikler, insan zihninin ortak anlatı formlarını nasıl inşa ettiğini ve kültürlerin birbirleriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁰⁷

Miraç anlatısı, en temelde peygamberin fiziksel ve ruhsal bir yolculuk yaparak ilahi bilgiye ulaşmasını konu edindiğinden, bu türden yolculuk motiflerini içeren pek çok kültürel metinle ortak yönler taşımaktadır. Antik Yunan mitolojisinde Orpheus'un yeraltına inişi ve Eurydike'yi geri getirme çabası, bir tür ruhsal yolculuk olarak değerlendirilmektedir. Orpheus, normal bir insanın gidemeyeceği bir âleme yolculuk yapar ve orada kendisine belirli yasaklar konulur. Miraç anlatısında da peygamber, cennet ve cehennemi görme ve Tanrı ile buluşma imtiyazına sahiptir, ancak bu yolculuk belirli kurallara ve ilahi düzene tabidir. Yunan geleneğinde kahramanlar genellikle bilinmezliğe doğru bir yolculuğa çıkarlar ve döndüklerinde artık eski benliklerinden farklıdırlar. Miraç anlatısında da peygamber, dünya ile ahiret arasındaki perdeyi aşarak yeni bir farkındalık seviyesine ulaşmış olarak geri döner. Orpheus'un hikayesinde ruhani bilgelik ve kayıp, Miraç anlatısında ise ilahi bilgi ve dönüşüm ana temalar olarak işlenmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

¹⁰⁷ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

¹⁰⁸ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

Miraç anlatısının benzerlik gösterdiği bir diğer önemli metin, Hint mitolojisinde Vishnu'nun avatarları üzerinden gelişen anlatılardır. Özellikle Bhagavad Gita'da Krishna'nın Arjuna'ya verdiği öğütler, bir nevi ilahi bilginin dünyaya indirilmesi sürecini anlatır. Miraç anlatısında da peygamber, ilahi bilgiyi alır ve insanlığa geri getirir. Hindu mitolojisinde reenkarnasyon ve tanrısal varlıkların farklı boyutlarda var olması gibi kavramlar, Miraç anlatısındaki farklı gök katmanları ve her katmanda peygamberlerin varlığı gibi unsurlarla örtüşmektedir. Hindu geleneğinde bireyin ruhsal tekâmülü için aşamalardan geçmesi, İslamî Miraç anlatısında da peygamberin göğe yükselirken farklı aşamalara tabi tutulması ile benzer bir anlatım kurgusuna sahiptir.¹⁰⁹

Miraç anlatısı, aynı zamanda Zerdüşti geleneklerde yer alan Ardavirafnâme ile de önemli ortak noktalar taşımaktadır. Ardavirafnâme'de kahraman, öte dünyaya giderek cennet ve cehennem tasvirlerine tanıklık eder, burada farklı ruhsal varlıklarla iletişim kurar ve sonunda dünyaya dönerek gördüklerini aktarır. Bu yapı, Miraç anlatısında da birebir gözlemlenmektedir. Peygamber, Miraç esnasında cennet ve cehennemi ziyaret eder, burada iyi ve kötü amellerin karşılıklarını görür ve en sonunda Tanrı'nın huzuruna vararak dönüş yoluna geçer. Ardavirafnâme'deki ruhsal varlıkların rehberliği, Miraç anlatısındaki Cebrail'in rehberliği ile benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda her iki anlatının da insanın iyi ve kötü kavramlarını anlamlandırmasına yönelik bir öğretici işlevi olduğu görülmektedir.

İslam kültürüne komşu olan Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde de Miraç anlatısıyla benzerlik taşıyan kutsal metinler bulunmaktadır. Özellikle Yahudilikte yer alan Hanok'un göğe yükselişi anlatısı, Miraç anlatısına yakın bir içerik sunmaktadır. Hanok, Tanrı'nın huzuruna kabul edilen az sayıda insandan biridir ve bu kabul, onun Tanrı katına çıkarılması ile gerçekleşir. Benzer şekilde Hristiyanlıkta İsa'nın göğe yükselişi anlatısı, Miraç ile paralellikler taşımaktadır. İsa, çarmıha gerildikten sonra ölümden dirilmiş ve daha sonra göğe yükselerek Tanrı'nın katına çıkmıştır. Miraç anlatısında peygamberin göğe yükselişi ve Tanrı ile doğrudan konuşması, Hristiyan inanışındaki İsa'nın göğe kabulü ile bir anlamda aynı anlatı yapısına dayanmaktadır.¹¹⁰

Miraç anlatısının bir diğer ilginç karşılaştırmalı yönü, şamanik geleneklerle benzerlik göstermesidir. Türk ve Moğol şamanları, ritüeller sırasında ruhsal bir yolculuğa çıkıp göğe yükseldiklerini ve farklı ruhsal varlıklarla iletişim kurduklarını iddia etmektedir. Bu süreç, Miraç anlatısında olduğu gibi farklı katmanlardan geçerek ruhsal bir bilgelik kazanmayı

¹⁰⁹ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

¹¹⁰ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

içermektedir. Türk mitolojisinde yer alan Erlik Han'ın yeraltı dünyası ve Ülgen'in göksel âlemde konumlanması, Miraç anlatısında cennet ve cehennemin farklı düzlemler olarak tasvir edilmesi ile paralellik göstermektedir. Şamanların ayinler sırasında yardım aldıkları ruhsal rehberler, Miraç anlatısında peygambere rehberlik eden Cebrail'in rolü ile benzerlik taşımaktadır.¹¹¹

Miraç anlatısının edebi açıdan bir karşılaştırmasını yapmak gerekirse, Dante'nin *İlahi Komedy*a adlı eseri, büyük ölçüde Miraç anlatısından izler taşımaktadır. Dante'nin Cehennem, Araf ve Cennet yolculuğu, Miraç anlatısındaki cennet ve cehennem gezintisi ile örtüşmektedir. Her iki anlatıda da karakterler, rehberler eşliğinde bilinmeyen dünyaları keşfeder, geçmiş büyük şahsiyetlerle karşılaşır ve nihayetinde mutlak bilgiğe ulaşırlar. Miraç'ta peygamber, Tanrı ile konuşarak ilahi hakikati öğrenirken, Dante'nin yolculuğu da en sonunda Tanrı'nın ışığına ulaşarak tamamlanmaktadır. Bu bağlamda, *İlahi Komedy*a'nın Miraç anlatısından esinlenmiş olabileceği yönündeki akademik tartışmalar dikkate değerdir.¹¹²

3.3.1. İslam Kültüründeki Diğer Miraçnamelerle Karşılaştırma

Miraçname geleneği, İslam kültürünün en önemli edebi ve dinî metinleri arasında yer almakta, peygamberin göğe yükselişi anlatısı çerçevesinde farklı coğrafyalarda, dillerde ve kültürel çevrelerde yeniden üretilerek zengin bir literatür oluşturmaktadır. İslam dünyasında Miraç anlatısı, hadis, siyer ve menkıbelerle şekillenen kutsal bir olay olarak kabul edilmekte ve bu anlatının çeşitli yazılı ve sözlü versiyonları yüzyıllar boyunca aktarılmaktadır. İslam kültüründeki miraçnameler, genellikle ortak bir çerçeveye sahip olmakla birlikte, her dönemde ve her bölgede farklı edebi, sanatsal ve mistik yorumlarla zenginleştirilmiştir. Bu bağlamda, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi ile diğer İslam miraçnameleri arasında belirgin ortak noktalar ve farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, metinlerin yazıldığı dönemlerin sosyo-kültürel koşullarına, yazarların edebi ve dinî eğilimlerine, metinlerin hitap ettiği toplulukların inanç dünyalarına ve yerel kültürel etkilenmelere göre şekillenmiştir.¹¹³

İslam dünyasında miraçname türünün en erken örnekleri arasında, Arapça yazılmış olan anlatılar yer almaktadır. Özellikle Taberî ve İbn İshak gibi erken dönem İslam tarihçilerinin aktardığı rivayetler, miraç anlatısının temel çerçevesini oluşturmuş, ilerleyen yüzyıllarda bu

¹¹¹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

¹¹² Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," A.g.e., 107.

¹¹³ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

anlatılar daha edebi ve mistik bir forma bürünerek geniş kitlelere hitap etmiştir. Arapça miraçnameler, genellikle rivayet temelli olup, hadis geleneği ile iç içe geçmiş bir anlatı yapısına sahiptir. Bu metinlerde peygamberin göğe yükselişi, melekler ve peygamberlerle buluşması, cennet ve cehennemi görmesi, Allah ile doğrudan iletişim kurması gibi temalar vurgulanmaktadır. Arapça miraçnameler, özellikle Emevi ve Abbasi dönemlerinde şekillenmiş ve daha sonra tasavvuf geleneğiyle iç içe geçmiş bir anlatı formu kazanmıştır.¹¹⁴

Karitski metni, diğer mi'râcnâmelerle ortak şekilde Burak motifini işler: *"bindi Burak'a şâh-ı enbiyâ / yıldırım gibi geçti semâya"*

Pers ve Hint kültürlerinin etkisi altındaki Farsça miraçnameler, Arapça örneklerden farklı olarak, edebi ve mistik unsurları daha yoğun biçimde barındırmaktadır. İran coğrafyasında gelişen miraçname geleneği, özellikle tasavvufi literatürün etkisiyle, aşk, vuslat ve ilahi hakikatin keşfi gibi temalar etrafında şekillenmiştir. Ferîdüddin Attâr ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gibi mutasavvıf şairlerin eserlerinde miraç anlatısı, peygamberin fiziksel bir yolculuğundan ziyade, ruhsal bir yükseliş ve Tanrı ile birleşme anlamında ele alınmıştır. Farsça miraçnamelerde, özellikle cennet ve cehennem tasvirleri oldukça detaylıdır ve mistik sembollerle bezenmiştir. Fars edebiyatında miraçname, genellikle alegorik bir anlatı olarak ele alınmış ve peygamberin göğe yükselişi, insan ruhunun ilahi hakikate ulaşmasının bir metaforu olarak yorumlanmıştır.

Türk edebiyatında miraçname geleneği, özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde büyük bir gelişim göstermiştir. Türkçe miraçnameler, halk edebiyatı ve divan edebiyatı içinde farklı biçimlerde ele alınmıştır. Halk edebiyatında miraç anlatıları genellikle menkıbevi bir karakter taşıırken, divan edebiyatında mesnevi tarzında kaleme alınmış daha sanatsal ve tasavvufi içeriklere sahip metinler ön plana çıkmıştır. Ahmedî, Süleyman Çelebi ve Niyâzî-i Mısrî gibi şairlerin eserlerinde miraç teması, peygamberin yüceltilmesi, ilahi hikmetin keşfi ve insanın manevî tekâmülü bağlamında işlenmiştir. Süleyman Çelebi'nin meşhur *Mevlid* adlı eseri içinde yer alan miraç bölümü, Osmanlı dönemi miraçnameleri ile ortak temalara sahiptir. Türk edebiyatındaki miraçnameler, Arap ve Fars edebiyatlarından alınan motifleri içermekle birlikte, yerel halk inanışları ve kültürel unsurlarla da harmanlanmıştır.¹¹⁵

İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, İslam dünyasında gelişen bu gelenekten bağımsız düşünülemez. Ancak eserin yazıldığı bağlam ve içeriği, onu diğer miraçnamelerden

¹¹⁴ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

¹¹⁵ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," A.g.e., 228.

farklı kılmaktadır. Bu miraçname, Litvanya Tatarları gibi küçük bir Müslüman topluluk tarafından korunmuş ve kendi kültürel miraslarının bir parçası olarak muhafaza edilmiştir. Bu bağlamda, İbn Abraham Karitski'nin eseri, daha çok bir kültürel kimlik metni olarak öne çıkmaktadır. Litvanya Tatarları, ana dillerini kaybetmelerine rağmen dinî metinlerini koruma çabası içinde olmuş ve bu nedenle miraçname gibi anlatıları kendi toplumsal ve dinî bağlamlarına uygun şekilde şekillendirmişlerdir. Bu durum, eserin dilinde ve anlatım tarzında belirgin izler bırakmıştır.¹¹⁶

Diğer İslam miraçnameleriyle kıyaslandığında, İbn Abraham Karitski'nin eseri özellikle anlatım biçimi açısından farklılıklar içermektedir. Arapça ve Farsça miraçnameler, daha çok şiirsel bir üsluba sahipken, bu eser daha açık, öğretici ve didaktik bir anlatımla şekillendirilmiştir. Litvanya Tatarları gibi topluluklar, İslam dünyasının merkezlerinden uzak oldukları için dinî metinleri bir tür koruma aracı olarak ele almış, onları mümkün olduğunca açık ve anlaşılır kılmaya çalışmışlardır. Bu nedenle, bu miraçname, diğer İslam miraçnamelerine kıyasla daha yalın ve doğrudan bir anlatım diline sahiptir.¹¹⁷

Bununla birlikte, içerik açısından değerlendirildiğinde, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi klasik miraçname anlatılarının temel yapısını büyük ölçüde korumaktadır. Peygamberin göğe yükselişi, yedi kat semada peygamberlerle buluşması, Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaşması ve Allah ile konuşması gibi bölümler, diğer İslam miraçnameleriyle paralellik göstermektedir. Ancak anlatı içinde yer alan bazı yerel unsurlar ve kelime kullanımları, metnin ait olduğu topluluk bağlamında yeniden şekillendirildiğini göstermektedir. Örneğin, Osmanlı ve İran miraçnamelerinde daha fazla tasavvufi ve metaforik anlatımlara yer verilirken, bu miraçname daha çok doğrudan bir öğretici metin olarak kurgulanmıştır.¹¹⁸

3.3.2. Batı ve Doğu Mitolojisindeki Miraçname Benzeri Anlatılar

Batı ve Doğu mitolojilerinde göğe yükseliş, ilahi bir varlıkla temas, cennet ve cehennem kavramlarının keşfi gibi temalar, insanlık tarihinin en eski anlatılarından biri olarak farklı kültürel bağlamlarda tekrar tekrar işlenmiş evrensel motiflerdir. Göğe yükseliş mitleri, insanın ilahi olanla bütünleşme, hakikati keşfetme ve manevi bir dönüşüm yaşama arayışını yansıtan sembollerle doludur. Bu anlatılar, kimi zaman bir tanrının yeryüzüne inmesi ve insanlarla

¹¹⁶ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

¹¹⁷ Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, *A.g.e.*, 45.

¹¹⁸ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, *A.g.e.*, 78.

iletişim kurması şeklinde, kimi zaman da seçilmiş bir kahramanın ilahi aleme yükselmesi ve hakikati öğrenmesi biçiminde kurgulanmıştır. Miraç anlatısı da bu evrensel mitolojik geleneğin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. İslam kültüründeki miraç anlatısıyla Batı ve Doğu mitolojisindeki benzer temalar arasında dikkate değer ortaklıklar bulunmaktadır.¹¹⁹

Göğe çıkış, başka kültürlerdeki yükseliş mitleriyle örtüşen bir simge taşır: “*bir kanat açıp göğe değdi Cebrâil / bir kanadın yanar dedi hâlîl*”

Batı mitolojisinde göğe yükseliş anlatıları özellikle Yunan ve Roma mitolojisinde yoğun olarak işlenmiştir. Antik Yunan mitolojisinde tanrılar ve ölümlüler arasındaki etkileşim oldukça yaygındır ve bazı kahramanların göklere yükselerek tanrılarla buluştuğu anlatılar sıkça karşımıza çıkar. Örneğin, Herakles’in ölmeden önce tanrılar katına yükseltilmesi ve tanrısal bir varlık haline gelmesi, Batı mitolojisindeki göğe yükseliş anlatılarından biridir. Herakles, insanüstü yetenekleri ve cesareti sayesinde tanrıların dünyasına kabul edilmiş ve ölümsüzler arasına katılmıştır. Benzer şekilde, Romalı şair Ovidius’un *Metamorfozlar* adlı eserinde, Romulus’un tanrılar tarafından göğe alındığı ve tanrısal bir varlık olarak tekrar yeryüzüne döndüğü anlatılır. Bu anlatılar, peygamberlerin ve kahramanların göğe yükselerek ilahi alemlerle temas kurduğu doğu mitolojileriyle önemli benzerlikler taşımaktadır.¹²⁰

Hristiyanlık geleneğinde göğe yükseliş anlatıları, İsa’nın çarmıha gerilişinden sonra göğe yükselmesi şeklinde kendinî gösterir. İncil’de, İsa’nın ölümden sonra yeniden dirildiği ve daha sonra Tanrı’nın huzuruna yükseldiği anlatılmaktadır. Bu olay, Hristiyan teolojisinde “İsa’nın Göğe Yükselişi” olarak bilinmekte ve büyük bir kutsallık atfedilmektedir. Hristiyanlıkta sadece İsa değil, bazı azizler ve mistikler de göksel yolculuklar yapmışlardır. Örneğin, Katolik geleneğinde Aziz Pavlus’un göğe yükselişi ve ilahi hakikati keşfetmesiyle ilgili anlatılar bulunmaktadır. Bu anlatılar, Miraç hadisesiyle büyük benzerlikler taşımaktadır. Hz. Muhammed’in miraç sırasında cenneti ve cehennemi görmesi, İsa’nın Tanrı katına yükselerek ilahi düzeni keşfetmesiyle paralellik göstermektedir. Hristiyan mistisizmi içinde de peygamberlerin veya azizlerin ruhlarının göğe yükselerek ilahi hakikati öğrenmeleri sıkça işlenen bir temadır.¹²¹

Doğu mitolojisinde ise göğe yükseliş anlatıları genellikle Budizm, Hinduizm ve Zerdüştlük gibi dinlerde kendinî göstermektedir. Budizm’de Buda’nın aydınlanma süreci, göğe yükseliş anlatısıyla benzer bir manevi yolculuğu içermektedir. Buda, dünya üzerindeki dünyevi

¹¹⁹ Büyükokutan Töret, “İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin,” A.g.e., 393.

¹²⁰ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

¹²¹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

bağlardan kurtularak bir tür manevi yükseliş yaşar ve ilahi hakikate ulaşır. Budist metinlerde Buda'nın yeryüzünden ayrılarak Tanrıların diyarına yükseldiği ve orada hakikati öğrendiği anlatılar bulunmaktadır. Benzer bir şekilde, Hinduizm'de de tanrıların ve bilge kişilerin göğe yükselerek ilahi bilgiye ulaştıkları anlatılara rastlanmaktadır. Hindu epik destanları olan *Mahabharata* ve *Ramayana* içinde, kahramanların tanrılar katına çıkması ve orada mistik bilgiler edinmesi gibi temalar yer almaktadır.

Zerdüştlük geleneğinde yer alan *Ardavirafname* adlı metin, Miraç anlatısı ile çarpıcı benzerlikler taşımaktadır. Ardaviraf, bir rüya veya trans hali içinde göğe yükselir ve ilahi varlıklarla buluşarak cennet ve cehennemi gözlemler. Ardaviraf'ın cennet ve cehennemle ilgili anlatıları, Miraç anlatısındaki cennet ve cehennem tasvirlerine büyük ölçüde benzemektedir. Zerdüştlük'teki bu anlatılar, İslam öncesi İran mitolojisinin bir parçası olup, miraç anlatısının oluşumuna da kültürel bir zemin hazırlamış olmaktadır. Miraç hadisesinde yer alan Burak isimli atının, Zerdüş'tün göğe yükselişinde kullandığı varlıkla olan benzerliği de dikkat çekicidir. Zerdüş'tî mitolojide kahramanlar gökyüzüne kanatlı varlıklar veya ışık huzmeleri aracılığıyla çıkarken, Miraç anlatısında Burak'ın bu işlevi üstlendiği görülmektedir.¹²²

Türk mitolojisinde de benzer göğe yükseliş anlatılarına rastlamak mümkündür. Özellikle Şamanizm'de şamanların trans halinde göğe yükselerek tanrılarla görüştüğü anlatılar, Miraç hadisesiyle belirgin benzerlikler taşımaktadır. Eski Türklerde, kutsal bir ağaca veya dağa tırmanarak gökyüzüne ulaşan kahramanlar sıkça anlatılmıştır. Şamanlar, ruhani yolculukları sırasında göğe çıkarak tanrılarla ve ruhlarla konuşur, ilahi bilgileri öğrenir ve yeryüzüne geri dönerler. Bu anlatılar, Miraç'ın temel yapısını oluşturan semavi yolculuk fikriyle örtüşmektedir.¹²³

Tüm bu anlatılanlar bakımından, Miraç anlatısı Batı ve Doğu mitolojilerindeki benzer anlatılarla birçok ortak noktaya sahiptir. Yunan ve Roma mitolojisinde tanrıların ve kahramanların göğe yükselmesi, Hristiyanlıkta İsa'nın Tanrı katına çıkışı, Zerdüştlük'te Ardaviraf'ın ruhsal yolculuğu, Budizm ve Hinduizm'de mistik aydınlanma süreçleri ile Miraç anlatısı arasındaki benzerlikler, insanlığın ortak kültürel hafızasının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu benzerlikler, farklı inanç sistemlerinde ve kültürel bağlamlarda yeniden şekillenmiş, ancak özünde insanın ilahi olanla kurduğu bağı anlatan evrensel bir mitolojik tema olarak varlığını sürdürmüştür. Miraç anlatısı, İslam düşüncesinde peygamberin ilahi huzura yükselişini anlatan kutsal bir metin olmanın yanı sıra, insanlığın ortak mitolojik ve

¹²² Uluscu, *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname*, A.g.e., 45.

¹²³ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," A.g.e., 393.

dinî mirasında da önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Miraç, İslam kültürünün özgün bir anlatısı olmakla birlikte, kökenleri çok daha eski mitolojik ve dinî anlatılara dayanan bir geleneğin devamı olarak da görülmektedir.¹²⁴

3.3.3. Eserdeki Sembollerin Farklı Kültürlerdeki Yansımaları

Eserde yer alan semboller, yalnızca İslam kültürüne ait olmanın ötesinde, farklı coğrafyalarda ve kültürlerde benzer anlamlarla kendinî göstermiştir. Semboller, tarih boyunca insanın bilinçaltında yer edinmiş, anlam dünyasını şekillendiren temel unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Mitolojilerde, dinlerde ve edebi eserlerde kullanılan semboller, toplumların ortak bilinçaltının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Miraçname'de geçen sembollerin de benzer bir işlev gördüğü, farklı kültürlerde benzer kavramları ve olayları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Miraçname'deki en temel sembollerden biri olan göğe yükseliş, farklı kültürlerde ilahi bir irtibatın, kutsal bilgiye ulaşmanın ve insanın ruhsal tekâmülünün bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Göğe yükselme, insanın dünyevi bağlarından sıyrılarak aşkın bir bilgiye ulaşması anlamına gelmektedir. İslam kültüründe Hz. Muhammed'in miraç yolculuğu, Tanrı ile doğrudan bir iletişim kurma ve ilahi hakikate erişme sürecinin en önemli anlatılarından biridir. Aynı sembol, Hristiyanlıkta İsa'nın göğe yükselmesi olarak karşımıza çıkarken, Hinduizm'de tanrılarla iletişim kuran rishiler tarafından gerçekleştirilmiş bir içsel yolculuk olarak kendinî gösterir. Budizm'de ise Buda'nın aydınlanmaya ulaşması, fiziksel bir göğe yükselişten ziyade ruhsal bir uyanışı ifade etmektedir. Farklı kültürlerde bu sembolün temel işlevi, insanın kutsal olanla temas etmesi ve hakikate erişme arayışıdır. Ancak bu yolculuk, bazı kültürlerde bireysel bir mistik deneyim olarak, bazı kültürlerde ise peygamberler veya kahramanlar aracılığıyla kolektif bir anlam kazanmıştır.¹²⁵

Burak'ın sembolizmi, farklı kültürlerdeki göksel hayvanlarla benzeştirilir:
“bir kuş misâli kanatlandı Burak / göğe taşıdı Habîb'i irak”

Eserde geçen bir diğer önemli sembol Burak'tır. Miraç anlatısında Hz. Muhammed'i göğe taşıyan bu yaratık, yalnızca İslam kültürüne özgü olmayıp, diğer kültürlerde de farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Antik Yunan mitolojisinde Pegasus, ilahi bir varlık tarafından kutsanmış, kanatlı bir attır ve kahramanların yolculuklarında bir aracı olarak görev yapar. Aynı şekilde, Hint mitolojisinde de tanrı Vişnu'nun bindiği uçan yaratık Garuda, Burak ile benzer

¹²⁴ Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” *A.g.e.*, 228.

¹²⁵ Durgut, “Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine,” *A.g.e.*, 107.

bir sembolizm taşır. Zerdüştlük'te Ardaviraf'ın göğe çıkarken bir yaratık veya ışık hüzmeleri tarafından taşınması, Burak'ın işleviyle benzerlik gösterir. Bu semboller, kutsal olanın ulaşılması gereken bir nokta olduğunu ve insanın bu noktaya ancak ilahi bir aracı ile ulaşabileceğini gösterir. Burak'ın kanatlı olması, onun dünyevi bir varlık olmadığını ve insanın ulaşamayacağı bir boyuta ancak ilahi bir lütuf ile erişebileceğini ifade etmektedir. Aynı sembol, birçok farklı kültürde, kutsal varlıklarla iletişime geçme aracı olarak yer almaktadır.

Miraçname'de sıkça karşılaşılan ışık ve nur sembolizmi, farklı kültürlerde de Tanrı'nın ve hakikatin en büyük metaforlarından biri olarak kabul edilmiştir. İslam tasavvufunda nur, ilahi bilgeliğin ve Tanrı'nın varlığının bir tezahürü olarak kabul edilir. Miraç anlatılarında, Hz. Muhammed'in Tanrı'yı nur içinde gördüğü veya Tanrı'nın nur olarak temsil edildiği anlatılar vardır. Bu sembol, Hristiyanlıkta İsa'nın ilahi bir ışık içinde yükselmesiyle paralellik gösterirken, Hinduizm'de aydınlanmış ruhların ışık formuna dönüşmesi inancıyla benzeşir. Antik Mısır mitolojisinde de ışık, tanrıların doğrudan tezahürü olarak kabul edilmiştir. Ra'nın ışık tanrısı olması ve ona ulaşmanın aydınlanma anlamına gelmesi, Miraç anlatılarındaki ışık metaforuyla doğrudan bağlantılıdır. Budizm'de de Buda'nın nirvanaya ulaşırken ışık formuna büründüğü anlatılar yer almaktadır. Bu durum, Miraç anlatılarında geçen nur kavramının, farklı kültürlerde ilahi bilgi ve hakikatin ulaşılabilir en yüksek formu olarak kabul edildiğini göstermektedir.¹²⁶

Eserde sıkça karşılaşılan bir diğer sembol cennet ve cehennem tasvirleridir. Bu kavramlar, yalnızca İslam kültürüne özgü olmayıp, pek çok farklı inanç sisteminde farklı biçimlerde ele alınmıştır. Cennet, genellikle huzurun, ilahi mutluluğun ve ödüllendirmenin mekânı olarak, cehennem ise cezalandırmanın ve acının sembolü olarak kurgulanmıştır. Miraçname'de cennet, güzelliklerle dolu, nehirlerin aktığı ve meleklerin bulunduğu bir yer olarak anlatılırken; cehennem, karanlık, acılarla dolu ve cezalandırıcı varlıkların yer aldığı bir mekân olarak betimlenir.¹²⁷ Aynı anlatım tarzı, Zerdüştlük'te Ardavirafname'de de görülmektedir. Ardavirafname'de cennet, kutsanmış ruhların yer aldığı, ışıkla dolu bir mekân olarak tasvir edilirken, cehennem ise kötülüklerin, şeytani varlıkların ve azapların mekânı olarak anlatılmaktadır. Benzer anlatılar, Hristiyanlıkta Dante'nin *İlahi Komedya* eserinde de görülmektedir. Dante'nin cennet, araf ve cehennemi tanımlayışı, Miraç anlatısında geçen betimlemelerle önemli ölçüde benzeşmektedir.¹²⁸

¹²⁶ Büyükkokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

¹²⁷ Mişkiniene, "Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname," *A.g.e.*, 228.

¹²⁸ Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *A.g.e.*, 107.

Miraçname’de kullanılan bir diğer önemli sembol yedi kat gök inancıdır. İslam kültüründe Hz. Muhammed’in yedi kat göğe yükselerek her katmanda farklı peygamberlerle karşılaşması anlatılır. Aynı kavram, Antik Mezopotamya mitolojisinde Enuma Eliş destanında da yer alır. Sümer ve Babil mitolojilerinde tanrıların yaşadığı gökyüzü, çok katmanlı bir yapıya sahiptir ve her katmanda farklı tanrılar hüküm sürmektedir. Hinduizm’de de benzer bir inanış bulunmaktadır. Hindu kutsal metinlerinde gökyüzü, ruhani yükselişin farklı aşamalarını temsil eden katmanlarla tanımlanır ve her katman, kişinin manevi tekâmülüne göre bir anlam taşır. Zerdüştlük’te Ardavirafname’de ruhun cennete ulaşmadan önce çeşitli aşamalardan geçtiği anlatılmaktadır. Bu, Miraç anlatılarında yer alan gökyüzü katmanlarıyla büyük benzerlikler taşımaktadır.¹²⁹

4. MİRACIN MİTOLOJİK BAĞLAMI

4.1. Miraç Kavramı ve Tarihsel Arka Planı

İslam düşüncesinin temel unsurlarından biri olan Miraç, Hz. Muhammed’in Allah katına yükselişini anlatan ve hem dinî hem de kültürel bağlamda büyük bir öneme sahip olan bir olgudur. Miraç hadisesi, İslam inancında "İsrâ ve Miraç" olarak iki aşamalı bir süreç şeklinde ele alınmaktadır. İsrâ kelimesi, Hz. Muhammed’in bir gece vakti Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya olan mucizevi yolculuğunu ifade ederken, Miraç terimi ise, onun buradan semalara yükselerek Allah ile görüştüğüne inanılan olayı anlatmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in İsrâ Suresi 1. ayeti ve Necm Suresi’nde bu olayın anlatıldığına inanılmakta olup, hadis kaynaklarında detaylandırılan bu olay, İslam dünyasında büyük bir manevi öneme sahip olmuş ve birçok edebi eserde kendine geniş bir yer bulmuştur.¹³⁰

Miraç kavramı, yalnızca İslam ile sınırlı olmayan, farklı dinler ve kültürlerde de göğe yükseliş mitleriyle bağlantılı bir anlatıdır. Tarihsel olarak incelendiğinde, pek çok eski medeniyetin benzer anlatılara sahip olduğu görülmektedir. Mezopotamya, Antik Yunan, Yahudi, Hristiyan ve Hindu mitolojileri, insanın tanrılarla iletişim kurmak için semaya yükseldiği veya kutsal varlıklarla buluştuğu anlatılara sahiptir. Örneğin, Gilgamiş Destanı’nda kahramanın ölümsüzlük arayışı, Yunan mitolojisinde Orpheus’un ölümler diyarına yolculuğu, Yahudi geleneğinde İdris Peygamber’in göğe yükselmesi, Hristiyan inancında Hz. İsa’nın semaya yükseltilmesi gibi anlatılar, Miraç olayı ile önemli paralellikler göstermektedir. Bu tür

¹²⁹ Durgut, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi*, A.g.e., 78.

¹³⁰ Necati Sümer, "Mitoloji 101," *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2020): 254.

anlatılar, insanın kutsal olan ile buluşma arayışının, insanlık tarihi boyunca farklı biçimlerde ortaya çıktığını göstermektedir.

İslam dünyasında Miraç hadisesinin dinî ve manevi boyutu, teolojik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Hz. Muhammed'in bu yolculuk sırasında Allah ile doğrudan görüşmesi, cennet ve cehennemle ilgili bilgiler edinmesi ve ümmeti için beş vakit namazın farz kılınması, Miraç'ın İslam'daki temel sonuçları arasındadır. İslam düşüncesinde Miraç, Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonunu pekiştiren, ona vahyin doğrudan öğretildiği ve Allah ile insan arasındaki ilişkinin en kutsal boyutunun yaşandığı bir olay olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda, tasavvufi gelenekte Miraç, insanın ruhsal olarak Allah'a ulaşma süreci ve manevi arınmanın bir sembolü olarak yorumlanmıştır. İbn Arabi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi mutasavvıflar, Miraç'ı sadece Hz. Muhammed'in fiziksel bir yolculuğu olarak değil, aynı zamanda insan ruhunun Allah'a yükselişini temsil eden mistik bir deneyim olarak ele almışlardır.¹³¹

Miraç anlatıları, edebiyat, sanat ve kültürel miras açısından da oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Özellikle Osmanlı, Selçuklu ve Abbâsî dönemlerinde yazılmış Miraçnameler, hem nesir hem de nazım formunda ele alınmış, halk arasında bu anlatılar geniş bir kabul görmüştür. Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yazılmış Miraçname metinleri, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan ve bu esnada gördüklerini detaylandıran eserlerdir. Bu eserler genellikle mesnevi, kaside veya manzum eserler şeklinde kaleme alınmış ve içerdikleri dini, ahlaki ve edebi unsurlar ile toplumlara rehberlik etmiştir. İbn Abbas, Ka'b el-Ahbâr, Ahmed Yesevî, Süleyman Çelebi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi birçok âlim ve şair, Miraç olayını farklı perspektiflerden ele alarak eserlerinde işlemişlerdir.

Miraç anlatısının sanat üzerindeki etkileri de oldukça geniştir. Osmanlı minyatür sanatında Miraç sahneleri, Hz. Muhammed'in Burak adlı atıyla göğe yükselişini tasvir eden detaylı kompozisyonlarla resmedilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Miraçname minyatürleri, bu anlatının sanat açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, geleneksel hat sanatında Miraç konulu levhalar ve motifler de sıkça kullanılmıştır.¹³²

¹³¹ Peyruze Güneş, *Hayat Üçgeninde Psikoloji, Mitoloji ve Teoloji, Kadim Akademi SBD*, Cilt 3, Sayı 2 (2019): 190.

¹³² Ramazan Barman, "Esâtîru'l-Evvelîn' Bağlamında Kıssa ve Mitoloji İlişkisi," *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3 (2021): 635.

Miraç olgusunun toplumlar üzerindeki etkisi, kültürel bellekte yarattığı yankılarla da kendinî göstermektedir. İslam toplumlarında, Miraç Kandili adı verilen özel bir gün, bu kutsal olayın hatırlanması ve ibadetle geçirilmesi için ayrılmıştır. Bu gece, Müslümanlar için büyük bir manevi öneme sahip olup, Miraç hadisesinin hatırlanmasını ve ruhsal arınmanın bir fırsatı olarak değerlendirilmesini sağlamaktadır.¹³³ İbn Abraham Karitstki'nin Kitabı Miraçname'sinde, Mi'rac olayının ilahî kökenine vurgu yapan beyit: "evvel allāh adını yād idelüm / 'ışkını gönlümüzde bünyād idelüm" şeklinde örneklendirilmektedir.

4.1.1. Miraç Olayının Dinî Kaynaklardaki Yeri

İslam dünyasında büyük bir manevi ve teolojik öneme sahip olan Miraç olayı, temel olarak Kur'an-ı Kerim, hadisler ve İslamî klasik literatürde geniş bir şekilde ele alınmış, farklı yorumlarla zenginleştirilerek İslam inancının temel taşlarından biri hâline gelmiştir. Hz. Muhammed'in göğe yükselmesi olarak tanımlanan bu olay, İslam teolojisinde hem peygamberlik misyonunun en önemli mucizelerinden biri olarak kabul edilmiş hem de Allah ile peygamber arasındaki ilahi iletişimin en yüksek mertebeye ulaştığı bir hadise olarak değerlendirilmiştir. Miraç hadisesinin İslam kaynaklarındaki yeri incelendiğinde, öncelikle Kur'an'daki referanslarına, ardından hadis literatüründe nasıl anlatıldığına ve nihayet İslam düşüncesi içindeki yorumlarına odaklanmak gerekmektedir.¹³⁴

Miraç hadisesinin Kur'an-ı Kerim'deki yeri, esas olarak İsrâ Suresi 1. ayet ve Necm Suresi'nin 13-18. ayetleri ile ilişkilendirilmiştir. İsrâ Suresi'nin birinci ayetinde, Miraç hadisesinin ilk aşaması olan İsrâ olayı, yani Hz. Muhammed'in bir gece vakti Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi şöyle ifade edilmektedir:

"Kulunu bir gece Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir." (İsrâ 17:1)

Bu ayet, Miraç hadisesinin İslami kaynaklardaki temel dayanak noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Ayette, Hz. Muhammed'in "bir gece" mucizevi bir yolculuğa çıkarıldığı ve Mescid-i Aksa'ya ulaştırıldığı bildirilmektedir. Bu yolculuk, İslam dünyasında "İsrâ" adıyla anılmış, Miraç olayının başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Kur'an'daki bu ifadenin

¹³³ Muhammed İkbâl Koyuncu, "Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik," *Milel ve Nihal*, Cilt 16, Sayı 2 (2019): 426

¹³⁴ Gülay Karakuş, "Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi," *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 34.

yorumu, İslam alimleri arasında geniş çapta tartışılmış ve bu olayın fiziksel mi yoksa ruhsal bir yolculuk mu olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Miraç hadisesinin ikinci aşaması olan göğe yükselme (Miraç), Necm Suresi'nin 13-18. ayetleri ile ilişkilendirilmiştir. Bu ayetlerde, Hz. Muhammed'in Allah ile görüşmesi ve vahiy sürecindeki manevi yükselişi şu şekilde anlatılmaktadır:

"Andolsun ki onu bir diğer defa da gördü. Sidretü'l Münteha'nın yanında. Cennetü'l Me'va da onun yanındadır. O zaman Sidre'yi kaplayan kaplamıştı. Gözü şaşmadı ve sınırı aşmadı. Andolsun ki o, Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü." (Necm 53:13-18)

Bu ayetlerde geçen "Sidretü'l Münteha", İslam düşüncesinde evrenin son noktası, yani maddi ve manevi âlemler arasındaki en uç sınır olarak kabul edilmiştir. Hz. Muhammed'in buraya ulaştığında, Allah'ın kudretine dair birtakım büyük işaretler gördüğü belirtilmektedir. Burada dikkat çeken nokta, Miraç hadisesinin bir vahiy süreci ile iç içe geçmiş olmasıdır. Bu olay, yalnızca peygamberin göğe yükselmesi olarak değil, aynı zamanda vahyin tamamlanma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir.¹³⁵

Beşinci katta Hz. Hârûn, altıncı katta Hz. Mûsâ, yedinci katta ise Hz. İbrâhim ile buluşmuştur. Bu peygamberlerin her biri Hz. Muhammed'i selamlamış ve onun peygamberlik misyonunu tasdik etmiştir. Rivayetlerde ayrıca, Hz. Muhammed'in Cebrâil ile birlikte Sidretü'l-Münteha'ya ulaştığı ve burada Allah ile doğrudan görüştüğü belirtilmektedir. *Sidretü'l-Münteha*, Arapça bir izafet terkibi olup "son sedir" anlamına gelir; 7. kat gökte, yaratılmış varlıkların ulaşabileceği en son sınır olarak kabul edilmektedir. Kaynağını Kur'an-ı Kerim'in Necm Sûresi 14–16. ayetlerinden alan bu ifade, miraç hadisesinde Peygamber'in ilahî huzura eriştiği yüce makamı ifade eder. Hadislerde, bu noktaya Cebrâil'in dahi ilerlemediği, yalnızca Hz. Muhammed'in Allah'a daha da yaklaştığı ve vahyi doğrudan aldığı aktarılmaktadır.

Hadis kaynaklarında ayrıca, Miraç sırasında Hz. Muhammed'e ümmeti için elli vakit namazın farz kılındığı, ancak Hz. Mûsâ'nın tavsiyesi üzerine bu sayının beşe düşürüldüğü anlatılmaktadır (Buhârî, *Salât*, 1; Müslim, *Îmân*, 259). Bu rivayet, namazın İslâm'daki merkezi önemini vurgulayan ve Miraç olayının dinî öğretilerdeki etkisini gösteren en önemli hadislerden biri olarak kabul edilmektedir.¹³⁶

¹³⁵ İbrahim Öksüz, "Esirgeyen Gökyüzü Kitabı ve Çölde Çay Filmi Arasındaki Metinlerarası İlişkinin Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi," *İletişim Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1 (2024): 50.

¹³⁶ Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Salât", 1; Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, "Îmân", 259.

Hadis kaynaklarına bakıldığında, Miraç hadisesinin detayları, Hz. Muhammed'in çeşitli sahabelerle yaptığı sohbetler ve onların rivayetleri aracılığıyla daha ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. İslam hadis külliyyatında, özellikle Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi önemli muhaddislerin eserlerinde Miraç olayına dair geniş çaplı anlatılar bulunmaktadır. Hadislerde, Miraç'ın aşamaları, Hz. Muhammed'in bu yolculuk esnasında karşılaştığı peygamberler, cennet ve cehennem tasvirleri ve beş vakit namazın farz kılınması gibi önemli konular detaylandırılmıştır.

Miraç hadisesinin hadislerdeki en önemli anlatımı Buhârî'nin "Sahih" adlı eserinde geçmektedir. Buhârî'de yer alan rivayetlere göre Hz. Muhammed, Cebrail'in rehberliğinde yedi kat semaya yükseltilmiş, her katta bir peygamberle karşılaşmıştır:

- Birinci katta Hz. Âdem ile,
- İkinci katta Hz. Yahya ve Hz. İsa ile,
- Üçüncü katta Hz. Yusuf ile,
- Dördüncü katta Hz. İdris ile,
- Beşinci katta Hz. Hârûn ile,
- Altıncı katta Hz. Mûsâ ile,
- Yedinci katta ise Hz. İbrâhim ile buluşmuştur.

Bu peygamberlerin her biri, Hz. Muhammed'i selamlamış ve onun peygamberlik misyonunu tasdik etmiştir. Rivayetlerde ayrıca, Hz. Muhammed'in Cebrail ile birlikte Sidretü'l Munteha'ya ulaştığı ve burada Allah ile doğrudan konuştuğu belirtilmektedir. Bu olay, İslam inancında peygamberin Allah katına ulaştığı ve ilahi vahiy ile doğrudan temas kurduğu bir hadise olarak büyük bir öneme sahiptir.

Hadislerdeki "Sidretü'l-Muntehâ" anlatısını yansıtan beyit:
"Cebrâil dedi ki burdan öte varmam / bir adım atsak kanadım yanar hem"

Hadislerde ayrıca, Miraç sırasında Hz. Muhammed'e ümmeti için elli vakit namazın farz kılındığı, ancak Hz. Mûsâ'nın tavsiyesi üzerine bu sayının beşe düşürüldüğü anlatılmaktadır. Bu rivayet, namazın İslam'daki önemini vurgulayan ve Miraç olayının dinî hayat üzerindeki etkisini gösteren en önemli hadislerden biri olarak kabul edilmektedir.

İslam düşüncesinde, Miraç hadisesinin fiziki mi yoksa ruhani bir yolculuk mu olduğu konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet alimleri, Hz. Muhammed'in Miraç'a

hem bedenem hem de ruhen çıktığını kabul ederken, bazı Mutezile ve felsefi düşünce akımları bu olayın yalnızca bir manevi tecrübe olduğunu savunmuştur. İbn Abbas, İmam Gazali ve Fahreddin Razi gibi önemli İslam alimleri, Miraç hadisesinin bedensel olarak gerçekleştiğini destekleyen görüşler öne sürmüşlerdir. Ancak İbn Arabi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi mutasavvıflar, Miraç'ı insanın manevi yükselişi ve ilahi hakikate ulaşma süreci olarak yorumlamışlardır.¹³⁷

4.1.2. Miraç ile İlgili Anlatılar ve Bu Anlatıların Çeşitli Kültürlerdeki Yeri

Miraç kavramı, kelime anlamı itibarıyla Arapça kökenli bir terim olup “yükselmek, çıkmak” anlamına gelen “urûc” kelimesiyle bağlantılıdır. İslam düşüncesinde Miraç, Hz. Muhammed'in Allah katına yükseldiği olayın adı olarak bilinmekte ve peygamberin ilahi âlemle kurduğu en yüksek temas olarak değerlendirilmektedir. Ancak Miraç anlatısı, yalnızca İslam dünyasına özgü bir kavram değildir; aksine, tarih boyunca birçok kültürde ve dinde göğe yükselme, ilahi varlıklarla buluşma ve kutsal bilgiyi alma gibi temalar etrafında şekillenen benzer anlatılar bulunmaktadır.¹³⁸

Farklı kültürlerdeki göğe çıkış mitlerine paralel biçimde:
“göğe çıktım yıldızlarla konuştum / her biri secdeyle bana hoş durdu”

Bu tür anlatılar, insanın kutsal olanla kurduğu ilişkinin en eski mitolojik formlarından biri olarak kabul edilmektedir. Göğe yükseliş, yalnızca dinî bir deneyim değil, aynı zamanda kozmolojik ve ontolojik bir dönüşüm süreci olarak da değerlendirilmiş ve insanın varoluşsal anlam arayışı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Miraç anlatılarının farklı kültürlerdeki görünümünü anlamak için öncelikle bu anlatıların temel özelliklerini belirlemek, ardından farklı kültürlerde nasıl şekillendiğini detaylı bir şekilde ele almak gerekmektedir.

Miraç türü anlatılar, tarih boyunca üç temel unsur etrafında şekillenmiştir:

- Kutsal bir varlık veya peygamber figürünün semaya yükselmesi,
- Yolculuk sırasında farklı katmanlara veya alemlere geçiş yapması,
- Bu yolculuğun bir dönüş noktası olup, kutsal bilgi veya mesaj ile dünyaya geri dönülmesi.

¹³⁷ Ayşegül Hafızoğlu, “Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı,” *Marifetname*, Cilt 9, Sayı 1 (2022): 220

¹³⁸ İbrahim Usta, “Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları,” *Asya Studies*, Cilt 7, Sayı 24 (2023): 182

Bu unsurlar, göğe yükseliş mitlerinin temel şeması olup, farklı kültürlerde değişiklik gösterse de, ana hatlarıyla ortak bir anlatı yapısını oluşturmaktadır. Miraç, insanın kutsal olanla bütünleşmesini, onun katına yükselmesini ve ilahi bilgiyi edinmesini temsil eden bir yolculuktur. Bu bağlamda, Miraç anlatıları mitolojik, dini, mistik ve edebi boyutları olan zengin bir anlatı türü olarak değerlendirilmelidir.¹³⁹

Farklı kültürlerde Miraç anlatılarının nasıl şekillendiğini anlamak için Antik Mezopotamya, Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm, Antik Yunan ve Türk mitolojisi gibi çeşitli geleneklerdeki göğe yükseliş anlatıları incelenmelidir.¹⁴⁰

Mezopotamya mitolojisi, insanın tanrılarla temasını sağlayan en eski anlatılardan bazılarında sahiptir. Gilgameş Destanı, ölümsüzlüğü arayan bir kralın tanrılarla buluşma çabası ve ölümsüzlük bahşedilen Utnapiştim'e ulaşmak için yaptığı yolculuk, Miraç anlatıları ile önemli paralellikler taşımaktadır. Gilgameş, yeraltı dünyasına ve tanrılar katına yükselmeye çalışarak, insanın kutsal bilgiye ulaşma çabasını simgelemektedir.

Benzer şekilde, Mezopotamya'nın en eski kutsal metinlerinden biri olan "Enuma Eliş" ve "İnanna'nın Yeraltına İnişi" gibi metinlerde, tanrılarla temas eden veya onların katına yükselen kahraman figürleri ön plana çıkmaktadır. Tanrıça İnanna'nın ölümler diyarına inişi ve oradan tekrar yükselmesi, Miraç anlatılarındaki "ölüm ve yeniden doğuş" temasına benzer bir anlatı sunmaktadır.¹⁴¹

Yahudi mistisizminde, göğe yükseliş ve ilahi varlıklarla temas kurma anlatıları oldukça yaygındır. Hz. İdris (Hanok), Hz. Musa ve Hz. İlyas gibi peygamber figürleri, Yahudi geleneklerinde göğe yükselen veya tanrısal katlara ulaşan kişiler olarak kabul edilir.¹⁴²

Yahudi mistik metinlerinden olan "Merkava (Taht) Mistisizmi", peygamberlerin göğe yükselerek tanrının tahtını gördüğü anlatılar içermektedir. Hanok'un göğe yükselmesi, Miraç anlatısıyla büyük benzerlikler taşımakta ve onun ilahi bilgiyi doğrudan aldığı bir yolculuk olarak betimlenmektedir.¹⁴³

¹³⁹ Ayşegül Hafizoğlu, "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı," *Marifetname*, Cilt 9, Sayı 1 (2022): 220

¹⁴⁰ Şaban Öz, "Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine," *Akademik Siyer Dergisi*, Sayı 1 (2020): 5.

¹⁴¹ Eren Salkaya, "Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç," Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2022, s. 36

¹⁴² Peter Schäfer, *The Origins of Jewish Mysticism* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 215.

¹⁴³ Martha Himmelfarb, *Ascent to Heaven in Jewish and Christian Apocalypses* (New York: Oxford University Press, 1993), 45.

Hız. Musa'nın Tûr Dağı'na çıkışı, Yahudi anlatılarında ilahi bir katmana yükselme ve Tanrı ile doğrudan temas kurma anlatısı olarak değerlendirilmiştir. Musa, Sina Dağı'na çıkarak Tanrı'nın emirlerini almış ve halkına bu ilahi mesajı aktarmıştır.¹⁴⁴

Hristiyanlıkta, göğe yükseliş anlatıları en çok Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra göğe yükselmesiyle ilişkilendirilmiştir. İncil'de yer alan anlatılara göre, Hz. İsa, çarmıha gerildikten sonra ölümden dirilmiş ve öğrencileriyle bir süre vakit geçirdikten sonra göğe yükselmiştir.¹⁴⁵

Hristiyan mistik geleneğinde, Hz. Pavlus'un göğe yükselişi anlatısı da yer almaktadır. Pavlus'un, Tanrı'nın katına yükselerek ilahi bilgiyi edindiği ve sonra bu bilgiyi insanlara aktardığına inanılmaktadır.¹⁴⁶

Hinduizm ve Budizm'de, kutsal varlıkların ve bilge kişilerin göğe yükselmesi, manevi kurtuluşun bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Hindu kutsal metinlerinden Upanişadlar ve Mahabharata, ilahi varlıkların göğe yükselerek kutsal bilgiye ulaştığını anlatan pasajlar içermektedir.¹⁴⁷

Krishna'nın göğe yükselmesi, Hinduizm'de Miraç anlatısına benzer bir olay olarak kabul edilir. Budist metinlerinde de, Buda'nın Nirvana'ya ulaşması, ilahi bir yükseliş ve kutsal bilginin edinilmesi süreci olarak betimlenmektedir.¹⁴⁸

Yunan mitolojisinde, kahramanların göğe yükselerek tanrılarla temas kurduğu birçok anlatı mevcuttur. Herakles'in göğe yükselerek Olimpos tanrıları arasına katılması, Orpheus'un yeraltına inerek Eurydike'yi kurtarma girişimi, Miraç anlatılarındaki ilahi âleme yükselme temasına benzemektedir.

Benzer şekilde, Platon'un "Devlet" adlı eserinde yer alan Er Miti, bir kahramanın ölüm sonrası göğe yükselerek ruhların durumlarını gözlemlemesini ve geri dönmelerini anlatan bir hikâyedir. Bu anlatı, insanın kutsal olanı arayış sürecine dair mitolojik bir örnek olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁹

Görüldüğü gibi, Miraç anlatısı yalnızca İslam'a özgü bir fenomen değildir; aksine, insanın kutsal olanı arayış sürecinin tarih boyunca farklı kültürlerde kendine yer bulduğu bir

¹⁴⁴ Jon D. Levenson, *Sinai and Zion: An Entry into the Jewish Bible* (San Francisco: Harper & Row, 1985), 78.

¹⁴⁵ N. T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003), 620.

¹⁴⁶ Sadık Acar, "İbn Arabî'de Miraç Fenomeni," Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016, s. 27.

¹⁴⁷ James D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle* (Grand Rapids: Eerdmans, 2003), 110.

¹⁴⁸ Klaus K. Klostermaier, *A Survey of Hinduism*, 3. Baskı (Albany: State University of New York Press, 2007), 302.

¹⁴⁹ Edward Conze, *Buddhist Scriptures* (London: Penguin Classics, 2003), 140.

anlatı türüdür. Mezopotamya, Yahudi, Hristiyan, Hindu, Budist ve Yunan mitolojilerinde yer alan göğe yükseliş teması, Miraç'ın evrensel bir anlatı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵⁰

4.1.3. Yahudi, Hristiyan, İslam ve Türk Kültüründe Göğe Yükselme Motifi

Göğe yükselme motifi, insanın fiziksel ya da ruhsal bir biçimde ilahi varlıklarla temas kurma, kutsal görme ve tanrısal bilgiyi edinme amacıyla semaya yükselmesini konu alan dini, mitolojik ve edebi bir temadır. Bu motif, insanın varoluşsal anlam arayışı, kutsallık ile ilişki kurma isteği ve ölüm sonrası yaşamı anlama çabası ile doğrudan bağlantılıdır. Yahudi geleneğinde Hanok, Musa ve İlyas'ın ilahi katlara çıkışı; Hristiyanlıkta İsa'nın diriliş sonrası göğe yükselmesi ve Pavlus'un semavi yolculuğu; İslam kültüründe ise Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi, bu ortak temanın farklı inançlardaki örnekleridir. Türk mitolojisinde de benzer biçimde göğe yükselme, özellikle şamanist inanç yapısında merkezi bir yere sahiptir. Şamanların ruhlarının dokuz veya on yedi kat göğe çıkıp Ülgen'in katına ulaşması, burada kutsal bilgi ve güç edinerek geri dönmesi, hem kutsal olanla iletişim kurma hem de topluma rehberlik etme amacını taşır. Er-Töştük destanında kahramanın gök katmanlarını aşarak tanrısal mekâna ulaşması, bu motifin destansı anlatılardaki bir başka yansımasıdır. Bütün bu örnekler, göğe yükselme temasının farklı kültürlerde bireyin sıradan varoluş düzleminden ayrılarak kutsal bilgiye ulaşma, dünyevi sınırları aşma ve metafizik bir dönüşüm geçirme sürecini temsil ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, göğe yükselme anlatıları, her bireyin manevi yolculuğunun ve insanlığın kutsal olanla kurduğu ilişkinin çok katmanlı bir sembolü olarak değerlendirilebilir.¹⁵¹

Göğe yükselme motifi, insanın fiziksel veya ruhsal bir biçimde ilahi varlıklarla temas kurmak, kutsal olanı görmek veya tanrısal bilgiyi edinmek amacıyla semaya yükselmesini anlatan dini, mitolojik ve edebi bir temadır. Bu motif, insanoğlunun varoluşsal anlam arayışı, kutsallık ile ilişki kurma isteği ve ölüm sonrası yaşamı anlama çabası ile doğrudan bağlantılıdır. Pek çok dinî ve mitolojik anlatıda göğe yükseliş, bireyin sıradan varoluş düzleminden ayrılarak kutsal bilgiye ulaşma, dünyevi sınırları aşma ve fizik ötesi bir dönüşüm geçirme süreci olarak

¹⁵⁰ Esra Aksay, "15.-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri," Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2016, s. 35

¹⁵¹ Bkz. Peter Schäfer, *The Origins of Jewish Mysticism* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 215; N. T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003), 620; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi Cilt I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 182.

görülmektedir. Bu çerçevede, göğe yükselme anlatıları, hem bireyin manevi yolculuğunu hem de insanlığın kutsal olanla kurduğu ilişkiyi temsil eden derin ve çok katmanlı anlatılardır.

Bu motifin Yahudi, Hristiyan ve İslam kültürlerindeki görünüşleri, tarihsel ve teolojik açıdan incelendiğinde, bu üç büyük tektanrılı dinin, kutsal figürlerin ilahi âleme yükselmesini ortak bir tema olarak işlediği görülmektedir. Yahudi kutsal metinlerinde Hz. İdris (Hanok), Hz. Musa ve Hz. İlyas'ın göğe yükselişleri, Hristiyan geleneğinde Hz. İsa'nın göğe yükselişi ve kutsal varlıklarla temas kurması, İslam'da ise Hz. Muhammed'in Miraç olayı, bu ortak motifin en belirgin örnekleridir.¹⁵²

Evliyaların göğe kabulü temasını hatırlatan beyit:
"göğe çıkmak dostlara nasib olur / hak katına varan can mesrûr olur"

Göğe yükselme motifi, insanlık tarihinin en eski anlatı kalıplarından biri olup, birçok kültürde kutsal olan ile insan arasındaki bağı ifade eden en temel semboller arasında yer almaktadır. Bu motif, bireyin fiziksel veya ruhsal olarak ilahi olanla temas kurması, dünyevi varoluşundan sıyrılarak fizik ötesi bir deneyime ulaşması ve kutsal bilgiye erişmesini içeren anlatıların ortak temasını oluşturmaktadır. Göğe yükselme motifi, dinî ve mitolojik anlatılarda kahramanın veya kutsal bir figürün yeryüzünden ayrılarak göğe doğru bir yolculuğa çıkması, ilahi varlıklarla buluşması ve bazen bu yolculuğun sonunda insani varoluşunun ötesine geçerek kutsal bir statü kazanmasıyla şekillenmektedir. Bu tür anlatılar, yalnızca fiziksel bir yükseliş olarak değil, aynı zamanda insanın ruhsal olgunluğa ulaşmasını sembolize eden bir dönüşüm süreci olarak da değerlendirilmektedir. Yahudi, Hristiyan ve İslam kültürlerinde göğe yükselme motifi, her ne kadar farklı bağlamlarda ve anlatı kalıplarıyla ele alınmış olsa da, temelde ilahi olanla buluşma, kutsal bilgiye erişim ve insanın varoluşsal sınırlarını aşarak yüceltilmesi gibi ortak temalar etrafında şekillenmektedir.¹⁵³

Yahudi geleneğinde göğe yükselme anlatıları, mistik ve kutsal metinlerde geniş bir yer tutmaktadır. Yahudilikte göğe yükselme, genellikle Tanrı'nın huzuruna kabul edilme ve ilahi bilgiye erişme amacı taşıyan bir olay olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Yahudi kutsal metinlerinde en çok öne çıkan göğe yükselme anlatılarından biri, Hanok'un yükselişidir. Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta geçen anlatıya göre, Hanok Tanrı'nın gözünde hoş bir kul olarak kabul edilmiş ve ölmeden göğe alınmıştır. Yahudi mistik geleneği içerisinde Hanok'un göğe

¹⁵² Ezgi Ünsever, "Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansıması," Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2024, s. 24

¹⁵³ Burcu Kaya Çakı ve Kadriye Hocaoğlu Alagöz, "Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Derviş Dîvâne," *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 16, sy. 44 (2023): 1923-1948, s. 1925,

yükselişi, onun melekler katına kabul edilerek büyük bir bilgelik kazandığı ve Tanrı'nın sırlarına vakıf olduğu bir süreç olarak yorumlanmıştır. Hanok'un bu yükselişi, daha sonraki Yahudi mistik metinlerinde detaylandırılmış ve onun göğe çıkarken tanrısal tahtı gördüğü, evrenin sırlarına vakıf olduğu ve kendisine kutsal bilginin öğretildiği ifade edilmiştir. Hanok'un göğe yükselişi, Yahudi mistik literatüründe ilahi bilgiye ulaşmanın en yüksek mertebesi olarak görülmüş ve onun melekler arasına katılarak Metatron adıyla kutsal bir varlığa dönüştüğüne inanılmıştır. Yahudilikte göğe yükselme anlatılarının bir diğer önemli örneği, Hz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Tanrı ile buluşmasıdır. Yahudi kutsal metinlerinde Hz. Musa, Sina Dağı'na çıkarak Tanrı ile konuşmuş, Onun emirlerini almış ve bu süreçte kutsal bilgiye erişmiştir. Yahudi mistik geleneği, Hz. Musa'nın bu deneyimini fiziksel bir yükselişten ziyade, onun ruhsal anlamda yüce bir mertebeye ulaşması olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, Hz. Musa'nın Tanrı ile doğrudan konuşması ve Onunla yüz yüze bir tecrübe yaşaması, Yahudi geleneğinde ilahi bilgiye ulaşmanın en yüksek seviyelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Yahudi literatüründe ayrıca İlyas Peygamber'in göğe yükselmesi anlatısı da büyük bir öneme sahiptir. Yahudi kutsal metinlerine göre, İlyas Peygamber bir ateş arabası içinde göğe alınmış ve ölüm tatmadan Tanrı'nın huzuruna kabul edilmiştir. Bu anlatı, Yahudi inancında İlyas'ın ölümden muaf tutulan bir peygamber olarak değerlendirildiğini ve onun kıyamet zamanında dünyaya geri döneceği inancının doğmasına neden olmuştur.¹⁵⁴

Hristiyanlıkta göğe yükselme motifi, özellikle Hz. İsa'nın göğe yükselişi ile doğrudan bağlantılıdır. Hristiyan inancına göre, Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra üçüncü gün dirilmiş ve belirli bir süre yeryüzünde kaldıktan sonra öğrencilerinin gözü önünde göğe yükselmiştir. Hristiyan kutsal kitabı İncil'de yer alan anlatılara göre, Hz. İsa'nın bu yükselişi, onun Tanrı'nın sağında oturması ve ilahi hükümlerlik mertebesine ulaşması anlamına gelmektedir. Hristiyan geleneğinde göğe yükselme, yalnızca fiziksel bir olay olarak değil, aynı zamanda Hz. İsa'nın ilahi bir varlık olarak tanrısal boyuta geçişi olarak da yorumlanmaktadır. Hz. İsa'nın göğe yükselişi, Hristiyanlıkta onun tekrar dünyaya dönüşüne dair eskatolojik bir inanç oluşturmuş ve kıyamet zamanında onun yeniden geleceği ve insanları yargılayacağı düşüncesi Hristiyan eskatolojisinin temel inançlarından biri haline gelmiştir. Hristiyanlıkta göğe yükselme motifinin bir diğer önemli örneği, Pavlus'un ilahi bir vizyon aracılığıyla göğe yükseldiğine dair anlatılardır. Pavlus'un göğe yükselişi, onun Hristiyan inancındaki misyonunu ve ilahi bilgiyi alma sürecini sembolize etmektedir. Pavlus'un mektuplarında yer alan anlatılara göre, o üçüncü

¹⁵⁴ İbrahim Dağılma, "Ahmed Hasi'nin Mevlidinde Nûr-u Muhammedî," *The Journal of Mesopotamian Studies* sy. 16 (2024): 26-47, s. 28

göge yükseltilmiş ve burada kutsal gerçeklere vakıf olmuştur. Bu anlatı, Hristiyan mistisizmi içinde ilahi bilginin doğrudan edinilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Hristiyan geleneğinde ayrıca Hz. Meryem'in göge yükselişi de önemli bir inanç unsuru olarak değerlendirilmiştir. Hristiyan inancına göre, Hz. Meryem ölümünden sonra bedeniyle birlikte göge alınmış ve tanrısal katmanda özel bir konuma erişmiştir.¹⁵⁵

İslam kültüründe göge yükselme motifi, en güçlü ifadesini Miraç hadisesinde bulmaktadır. İslam inancına göre, Hz. Muhammed, bir gece vakti Mekke'den Kudüs'e götürülmüş, buradan da yedi kat göge yükseltilmiştir. Bu yolculuk sırasında peygamberin farklı semavi katmanları aşarak Sidretü'l Müntheha'ya ulaştığı, yani, Allah'a yaklaşımda varlıkların ulaşabileceği son sınır olarak bilinen mertebeye, burada Allah ile doğrudan konuştuğu ve kutsal vahyi aldığı kabul edilmektedir. Miraç anlatısı, İslam düşüncesinde peygamberlik misyonunun bir kanıtı olarak görülmüş ve onun manevi yükselişini temsil eden en önemli hadiselerden biri olarak kabul edilmiştir. Hadis literatüründe Miraç hadisesinin detayları geniş bir şekilde ele alınmış, bu olayın fiziksel mi yoksa ruhsal bir yükseliş mi olduğu konusunda farklı yorumlar ortaya konulmuştur. İslam mistisizminde Miraç, insanın ruhsal yolculuğunu ve Allah'a olan yakınlığını sembolize eden bir unsur olarak yorumlanmıştır. İbn Arabi ve Mevlana gibi mutasavvıflar, Miraç'ı sadece bir tarihsel olay olarak değil, aynı zamanda bireyin kendi iç dünyasında gerçekleştirdiği manevi yükselişin bir sembolü olarak değerlendirmişlerdir. İslam sanatında ve edebiyatında Miraç anlatısı, minyatürlerden şiirlere, mesnevilerden halk hikâyelerine kadar geniş bir şekilde işlenmiştir. Miraç anlatısı, İslam toplumlarında kutsal bir gece olarak anılmış ve Miraç Kandili olarak özel bir ibadet günü olarak kutlanmıştır.

Göge yükselme motifi, Yahudi, Hristiyan ve İslam kültürlerinde farklı bağlamlarda ele alınmış olsa da, temel olarak insanın kutsal olanla kurduğu en yüksek temas ve ilahi bilgiyi edinme süreci olarak değerlendirilmiştir. Bu motifin farklı dinî geleneklerde benzer temalar üzerinden şekillenmesi, onun insanlık tarihi boyunca kolektif bilinç içinde güçlü bir yer edindiğini göstermektedir. Göge yükselme anlatıları, yalnızca bir fiziksel olay değil, aynı zamanda ruhsal dönüşüm ve kutsal olanla bütünleşme sürecinin bir sembolü olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Melek Dikmen, "Son Müstakil Miraciyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miraciye'si," *EKEV Akademi Dergisi* sy. 67 (2016): 237-260, s. 242.

¹⁵⁶ Zeynep Koyuncu, "Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf'tan Miracnâme Türüne Bir Yeni Örnek," *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3, sy. 3 (2017): 90-105, s. 99.

4.2. Bir Edebi Tür Olarak Miraçname

Miraçname türü, İslam edebiyatının en özgün ve mistik anlatılarından biri olarak kabul edilmektedir. Miraçname, kelime kökeni itibarıyla Arapça “mirac” kelimesinden türetilmiş olup Hz. Muhammed’in Allah katına yükselişini anlatan metinlere verilen isimdir. İslam inancına göre Miraç, peygamberin manevi ve fiziksel bir yolculuğu olarak değerlendirilirken, bu olayın yazılı metinlerde anlatılması edebi bir türün doğmasını sağlamıştır. Miraçname türü, tarih boyunca çeşitli edebi formlarla işlenmiş, dini, tasavvufi ve sanatsal açılardan zenginleşerek İslam edebiyatı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu tür metinler, hem nazım hem de nesir şeklinde kaleme alınmış olup, İslam toplumlarında Hz. Muhammed’in üstünlüğünü, onun ilahi mesajı alma sürecini ve insanlık için taşıdığı kutsal misyonu aktarmak amacıyla oluşturulmuştur. Miraçname metinleri, sadece bir dinî anlatı olmakla kalmamış, aynı zamanda edebiyatın farklı dallarında derin etkiler bırakmış, sanat ve kültür tarihine yön veren bir anlatı geleneğinin oluşmasını sağlamıştır.¹⁵⁷

Türün edebî niteliğini açan giriş beyitlerinden:

“mustafânun mi ‘râcını sözledüm / aşk ile gönüllere iz bıraktım”

Miraçname türünün ortaya çıkışı, İslam kültürünün peygamber anlatıları etrafında şekillenmesiyle yakından ilişkilidir. Hz. Muhammed’in İsrâ ve Miraç mucizeleri, ilk dönem İslam alimleri tarafından hadisler aracılığıyla rivayet edilerek kuşaktan kuşağa aktarılmış, zamanla bu anlatılar genişleyerek müstakil eserler haline gelmiştir. Miraçname metinleri, özellikle XIII. ve XIV. yüzyıldan itibaren yazılı hâle getirilmiş ve İslam edebiyatının önemli bir türü olarak kabul edilmiştir. Bu metinler, genellikle Arapça, Farsça ve Türkçe olarak kaleme alınmış, farklı kültürlerde çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Osmanlı, İran ve Hint alt kıtası gibi geniş bir coğrafyada yayılan Miraçname türü, İslam medeniyetinin anlatı geleneği içinde bir köprü görevi görmüş ve dinî edebiyatın gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu eserler, sadece dinî bilginin aktarımı açısından değil, aynı zamanda İslam toplumlarının kolektif hafızasında yer eden bir anlatının edebi formlara dönüşmesi açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Miraçname türünün edebi içeriği, genellikle peygamberin göğe yükselişini, semavi katları aşarak Sidretü’l Münteha’ya yani, Allah'a yaklaşımda varlıkların ulaşabileceği son sınır olarak bilinen mertebeye, ulaşmasını ve Allah ile doğrudan konuşmasını anlatan olay örgüsü

¹⁵⁷ Birol Yıldırım ve İsa Çelik, “Tasavvuf ve Medeniyet Perspektifinden Resim ve Karikatür Sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın Örneği,” *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* sy. 6 (2019): 67-92, s. 69.

üzerine kuruludur. Bu metinlerde, Hz. Muhammed'in Miraç gecesinde karşılaştığı peygamberler, melekler, cennet ve cehennem tasvirleri detaylı bir şekilde işlenmiştir. Metinler, sadece olay anlatımıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ahlaki ve dinî öğütler içeren didaktik bir çerçeveye de oturtulmuştur. Miraçname türü, edebiyatın fizik ötesi unsurlar ile dinî inançların birleştiği bir alan olması bakımından, İslam toplumlarında manevi dünyaya açılan bir kapı olarak görülmüştür. Bu eserlerde tasvir edilen cennet ve cehennem manzaraları, dinî düşüncenin şekillendirilmesinde büyük bir etkiye sahip olmuş, halkın dinî öğretileri içselleştirmesinde önemli bir rol oynamıştır.¹⁵⁸

Miraçname metinleri, edebi formları açısından farklı yapılar içermektedir. Bu metinler, manzum ve mensur olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmiştir. Manzum Miraçnameler, genellikle mesnevi formunda yazılmış olup, ahenk ve ritim unsurlarına büyük önem verilmiştir. Mevlid türü eserlerde de Miraç konusuna geniş yer verilmiş ve peygamberin ilahi yolculuğu sanatkârane bir dille işlenmiştir. Mensur Miraçnameler ise daha çok didaktik ve dinî öğütler içeren anlatılar şeklinde düzenlenmiş, okuyucuya peygamberin bu kutsal yolculuğundan çıkarılması gereken dersleri sunmayı amaçlamıştır. Osmanlı döneminde yazılmış Miraçname metinleri, genellikle tasavvufî bir bakış açısıyla kaleme alınmış, bu anlatılar içinde Hz. Muhammed'in manevi mertebesi vurgulanmıştır. Özellikle Ahmedî, Süleyman Çelebi ve Nizâmî gibi şairlerin eserlerinde Miraç anlatılarının geniş bir şekilde işlendiği görülmektedir. Bu şairler, Miraç anlatısını estetik ve sanatsal bir boyuta taşıyarak, edebiyatın kutsal anlatılarla nasıl şekillendiğini gözler önüne sermiştir.

Miraçname türünün edebiyat içindeki yeri, onun sadece dinî bir metin olmasının ötesinde, edebi türler içinde ne kadar geniş bir yankı bulduğuyla da ilgilidir. Miraç anlatıları, sadece dinî metinler içinde kalmamış, aynı zamanda divan şiirinde, halk edebiyatında ve tasavvufî metinlerde önemli bir tema olarak işlenmiştir. Divan şiirinde, özellikle kaside ve mesnevilerde Miraç konusuna sıklıkla yer verilmiş, peygamberin bu kutsal yolculuğu mecazi bir dille anlatılarak mistik bir anlam çerçevesinde ele alınmıştır. Tasavvufî metinlerde Miraç, sadece peygamberin yaşadığı bir olay olarak değil, aynı zamanda insanın kendi nefsinden arınarak Allah'a ulaşma çabasının bir metaforu olarak değerlendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Miraçname türü, hem İslam mistisizminin hem de dinî edebiyatın temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Necmiye Özbek Arslan, "Ardavirafnâme ve Miraçnâmelerde Yükseliş Mitinin İncelenmesi," *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3, sy. 4 (2019): 420-446, s. 425,

¹⁵⁹ Mehmet Sait Mermutlu, "Kâmî-i Âmidî'nin Mirâciyyesi," *Şarkiyat* 14, sy. 3 (2022): 1342-1363, s. 1346,

Miraçname türü, sadece İslam edebiyatında değil, sanat alanında da önemli bir etkiye sahiptir. Osmanlı minyatür sanatında, özellikle Topkapı Sarayı'nda bulunan minyatürlerde Miraç sahnelerinin detaylı bir şekilde resmedildiği görülmektedir. Bu minyatürlerde, Hz. Muhammed'in Burak adlı binekle göğe yükselişi, meleklerle karşılaşması, cennet ve cehennemin tasvirleri yer almaktadır. Sanat ve edebiyat arasındaki bu bağ, Miraçname türünün yalnızca yazılı bir anlatı olarak değil, aynı zamanda görsel ve estetik bir ifade biçimi olarak da değerlendirildiğini göstermektedir.

Miraçname türü, tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve kültürel bağlamlarda farklı şekillerde yorumlanmıştır. Anadolu sahasında yazılan Miraçnameler ile Orta Asya ve İran edebiyatında kaleme alınan eserler arasında anlatım biçimi, üslup ve içerik açısından bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Osmanlı dönemi Miraçname metinleri, genellikle ahlaki ve didaktik unsurları ön plana çıkarırken, İran edebiyatında yazılmış Miraçnameler daha mistik ve alegorik bir anlatı biçimine sahiptir. Orta Asya Türkleri arasında yazılan Miraçnameler ise daha çok halk anlatıları ve destansı unsurlar içeren bir yapıya sahiptir. Bu farklılıklar, Miraç anlatılarının nasıl geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve her bölgenin kendi kültürel özellikleri doğrultusunda bu anlatıyı nasıl biçimlendirdiğini göstermektedir.¹⁶⁰

4.2.1. Miraçnamelerin Ortaya Çıkışı

Miraçnamelerin ortaya çıkışı, İslam kültürü ve edebiyatı bağlamında dinî anlatıların yazılı hâle getirilmesi sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Miraçname kelimesi, Arapça "mi'rac" kökünden türetilmiş olup, Hz. Muhammed'in göğe yükselmesini konu alan edebi eserleri tanımlayan bir terimdir. İslam inancına göre Miraç, peygamberin Allah ile doğrudan temas kurduğu ve ilahi mesajları aldığı en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu olay, İslam dünyasında büyük bir yankı uyandırmış ve zamanla sözlü anlatılar aracılığıyla halk arasında yayılmıştır. İlk dönem İslam alimleri, Miraç hadisesini hadisler ve rivayetler aracılığıyla aktarmış, bu süreçte olayın anlatımı ve içeriği çeşitli yorumlarla zenginleşmiştir. Zamanla bu anlatılar müstakil eserler haline gelmiş, Miraçname adı verilen metinler şeklinde yazıya geçirilmiş ve İslam edebiyatında kendine özgü bir tür olarak varlık kazanmıştır.¹⁶¹

¹⁶⁰ Hayati Develi, "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miraçname," *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 28, sy. 0 (1998): 81-228, s. 84.

¹⁶¹ Hüseyin Durgut, "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine," *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, sy. 21 (2018): 105-114, s. 107.

Miraçname türünün ortaya çıkış süreci, İslam kültürünün gelişimi ve Hz. Muhammed'in hayatının yazılı hâle getirilmesi süreciyle doğrudan bağlantılıdır. Peygamberin yaşamı, sözleri ve mucizeleri, İslam dünyasında büyük bir dikkatle kaydedilmiş, onun kutsal misyonu hakkında detaylı anlatılar oluşturulmuştur. Hz. Muhammed'in peygamberlik dönemi, İslam toplumunda yalnızca dinî bir liderin hayatı olarak değil, aynı zamanda ahlaki, hukuki ve teolojik bir çerçevenin temelini oluşturan bir dönem olarak görülmüştür. Bu bağlamda, Miraç olayı, sadece peygamberin yaşadığı olağanüstü bir tecrübe olarak değil, aynı zamanda Müslümanların ibadet ve inanç sistemlerini şekillendiren bir olay olarak değerlendirilmiştir. Miraç anlatılarının yazılı hâle getirilmesi süreci, İslam'ın erken dönemlerinden itibaren başlamış olup, özellikle VIII. ve IX. yüzyıllarda hadis külliyatlarının oluşmasıyla birlikte daha sistematik bir hâle gelmiştir.

Miraç anlatılarının yazıya geçirilmesi, öncelikle hadis literatürü içinde gerçekleşmiş, ancak zamanla bağımsız metinler haline gelmiştir. Hadislerde yer alan Miraç anlatıları, genellikle Hz. Muhammed'in gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, oradan göğe yükselerek farklı semavi katlardan geçmesi ve Allah ile doğrudan temas kurması şeklinde detaylandırılmıştır. Bu hadislerde, Miraç esnasında Hz. Muhammed'in karşılaştığı peygamberler, melekler ve cennet ile cehennem tasvirleri geniş bir şekilde ele alınmış, olayın Müslümanlar için taşıdığı dinî ve ahlaki mesajlar vurgulanmıştır. Hadis rivayetlerinde Miraç anlatısının detaylandırılması, zamanla bu anlatıların müstakil bir tür haline gelmesine ve yazılı edebiyat içinde şekillenmesine zemin hazırlamıştır.¹⁶²

Erken döneme işaret eden bir sahne:

“yedi kat gök açıldı önümde / her biri nûr saçtı yüzümde”

Miraçnamelerin bağımsız metinler olarak yazılmaya başlaması, özellikle Abbâsîler döneminde İslam kültürünün yazılı kaynaklar yoluyla sistemleştirilmesi sürecine denk gelmektedir. Abbâsîler döneminde ilmi ve edebi faaliyetler büyük bir gelişim göstermiş, hadis, tefsir, fıkıh ve tarih yazıcılığı gibi alanlarda önemli eserler kaleme alınmıştır. Bu süreçte Miraç anlatıları da daha ayrıntılı hâle getirilmiş, İslam düşüncesi içinde önemli bir yer edinmiştir. Abbâsîler döneminde yazıya geçirilen Miraçnameler, sadece dinî bir olayın aktarılması ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda İslam felsefesi, mistisizm ve kozmoloji ile ilgili derin tartışmaların da bir parçası olmuştur. Özellikle tasavvufi düşüncenin gelişimiyle birlikte Miraç

¹⁶² Galina Mişkiniene, “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname,” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 14, sy. 14 (2011): 225-239, s. 228.

anlatıları, peygamberin ruhsal yükselişiyle insanın manevi tekâmülü arasında bir bağ kuran eserler haline gelmiştir.

Miraçnamelerin edebi tür olarak gelişimi, özellikle Fars edebiyatının İslam kültürü üzerindeki etkisiyle daha belirgin hâle gelmiştir. İranlı şairler ve müellifler, İslam anlatılarını şiirsel bir biçimde aktarmaya büyük önem vermiş, Miraç anlatılarını manzum eserler olarak yazmaya başlamışlardır. Fars edebiyatında, özellikle mesnevi formunda yazılmış Miraçnameler, peygamberin göğe yükselişini estetik bir dille anlatan en önemli eserler arasında yer almıştır. Farsça Miraçnameler, anlatının sembolik ve alegorik unsurlarını güçlendirmiş, olayın sadece tarihsel bir gerçeklik olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir yolculuk ve insanın ilahi hakikate ulaşmasının bir metaforu olarak değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.¹⁶³

Türk edebiyatında Miraçname türünün ortaya çıkışı, Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve Arapça ve Farsça dinî literatürden etkilenmeleri süreciyle başlamıştır. Türk-İslam edebiyatı içinde Miraç anlatıları, özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda yaygınlaşmış, bu dönemde Türkçe olarak yazılmış ilk Miraçname metinleri ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatında Miraçnameler, hem manzum hem de mensur olarak yazılmış, dinî öğretileri halka anlatmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Türk tasavvuf edebiyatında Miraç, peygamberin fiziksel bir yolculuğu olmasının yanı sıra, insanın kendi iç dünyasında gerçekleştirdiği manevi bir yükseliş olarak da yorumlanmıştır. Özellikle Ahmed Yesevî ve Yunus Emre gibi mutasavvif şairlerin eserlerinde Miraç teması, insanın nefsini terbiye ederek ilahi hakikate ulaşmasının bir sembolü olarak işlenmiştir.

Osmanlı edebiyatında Miraçnameler, özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda büyük bir gelişim göstermiş, bu dönemde yazılan eserler hem edebi açıdan hem de dinî içerikleri bakımından zenginleşmiştir. Osmanlı döneminde yazılan Miraçnameler, genellikle manzum ve nesir karışımı eserler olup, peygamberin göğe yükselişi esnasında yaşadığı olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Osmanlı dönemi Miraçnameleri, halk arasında büyük bir kabul görmüş ve bu eserler dinî törenlerde, mevlidlerde ve kandil gecelerinde okunarak toplumsal bir anlam kazanmıştır. Bu süreçte Miraçname metinleri, yalnızca bir dinî anlatı olarak değil, aynı zamanda toplumun inanç sistemini şekillendiren ve dinî bilgiyi yaygınlaştıran eserler olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶³Mehmet Şamil Baş, "Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si," *Rize İlahiyat Dergisi* sy. 27 (2024): 149-169, s. 148

¹⁶⁴Derya Aydın, "İlhanlı ve Timurlu Miraçnamelerindeki Horoz Tasviri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme," *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 7, sy. 13 (2022): 163-172, s. 164,

Miraçnamelerin ortaya çıkışı ve zamanla gelişerek farklı kültürlerde farklı biçimlerde yazılması, bu anlatının ne kadar güçlü bir inanç ve edebiyat geleneği oluşturduğunu göstermektedir. Miraç anlatıları, sadece İslam dünyasında değil, Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde de benzer unsurlar içeren anlatılarla paralellik göstermekte, insanın ilahi olanla kurduğu en üst düzey ilişkiyi temsil etmektedir. Bu anlatıların edebi bir tür olarak gelişmesi, İslam medeniyetinin edebi, sanatsal ve dinî düşünce sisteminin bir parçası olarak değerlendirilmiş, yüzyıllar boyunca farklı kültürlerde farklı biçimlerde işlenerek günümüze kadar ulaşmıştır. Miraçnameler, hem dinî hem de edebi açıdan büyük bir öneme sahip olup, İslam medeniyetinin kutsal anlatılar etrafında şekillenen edebi geleneğinin en önemli unsurlarından biri olmuştur.

4.2.2. İlk Miraçname Metinleri ve Erken Dönem Örnekleri

İlk Miraçname metinleri ve erken dönem örnekleri, İslam edebiyatı içerisinde peygamber anlatılarının yazıya geçirilmesi sürecinin önemli bir aşamasını teşkil etmektedir. Miraçname terimi, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan ve genellikle dini, edebi ve mistik unsurlar içeren metinleri ifade etmektedir. Bu tür metinlerin ortaya çıkışı, İslam düşüncesinde Miraç hadisesinin kutsallığına ve bu olayın teolojik, kozmolojik ve mistik boyutlarına duyulan ilginin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Miraç anlatıları, erken dönem İslam toplumlarında sözlü olarak aktarılmış, zamanla yazılı hâle getirilerek farklı kültürel bağlamlarda çeşitli varyantlarla edebi bir tür olarak şekillenmiştir. İlk Miraçname metinleri, Hz. Muhammed'in göğe yükselişiyle ilgili olarak hadis rivayetlerine dayanan anlatıların genişletilmesi ve edebi bir form kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu eserler, sadece dinî bir olayın aktarılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Müslüman toplumların kolektif hafızasında önemli bir yer edinmiş ve İslam kültürünün manevi dünyasının şekillenmesine katkı sağlamıştır.¹⁶⁵

Miraç anlatılarının yazılı hâle gelmesi, özellikle İslam toplumlarının erken dönemlerinde hadis literatürünün oluşturulması ve peygamberin hayatının sistematik bir şekilde kaydedilmesi süreciyle bağlantılıdır. Hadis külliyatı, Miraç anlatılarının temel kaynağı olarak kabul edilmekle birlikte, bu anlatıların zamanla edebi bir biçim kazanarak müstakil metinlere dönüşmesi, İslam edebiyatında önemli bir kırılma noktası olarak görülmektedir. İlk dönem

¹⁶⁵ Abdullah Üzümcü, "Tefsirlerde İsrâ ve Miraçla İlgili Yorumlar ve Çağdaş Bir Yaklaşım," Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001, s. 94.

hadis kaynaklarında Miraç hadisesi, peygamberin gece yolculuğu, semavi katlardan geçişi ve Allah ile görüşmesi gibi ana temalar etrafında şekillenmiş, ancak bu anlatılar zamanla genişletilerek daha ayrıntılı bir hâle getirilmiştir. Hadis külliyatındaki bu genişleme süreci, Miraçname metinlerinin bağımsız bir tür olarak ortaya çıkmasını sağlamış ve bu tür eserlerin farklı kültürel bağlamlarda işlenmesine zemin hazırlamıştır. Miraç anlatılarının erken dönem İslam toplumlarında büyük ilgi görmesi, bu olayın hem teolojik hem de fizik ötesi boyutlarının derinlemesine ele alınmasına ve bu konudaki eserlerin çeşitlenmesine neden olmuştur.

Kozmik tabakaların erken tasvirini gösteren beyit:

“birinci kat göğe vardım şükürle / melekler selâm verdi zıkr ile”

İlk Miraçname metinleri, genellikle Arapça olarak kaleme alınmış ve hadis rivayetlerine dayanan anlatılar biçiminde düzenlenmiştir. Bu metinler, klasik İslam edebiyatının temel kaynaklarından biri olarak kabul edilen Taberî, İbn Sa’d, İbn İshak ve İbn Hişam gibi tarihçilerin eserlerinde yer alan Miraç anlatılarının genişletilmiş ve edebi bir forma büründürülmüş versiyonlarıdır. İbn İshak’ın “Siyer” adlı eserinde yer alan Miraç anlatısı, erken dönem Miraçnamelerinin temelini oluşturan en eski metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu metinde, Hz. Muhammed’in Miraç gecesinde yaşadığı olaylar, semavi yolculuğu ve Allah ile olan buluşması detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. İbn İshak’ın aktardığı bu anlatı, daha sonra İslam dünyasında birçok farklı versiyonu oluşturulacak olan Miraçnamelerin ilk yazılı örneklerinden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁶⁶ Erken dönem Miraçnamelerinin bir diğer önemli kaynağı, Taberî’nin tarih kitabıdır. Taberî’nin eserinde yer alan Miraç anlatısı, peygamberin göğe yükselişini detaylandıran ve farklı rivayetleri bir araya getirerek sistematik bir çerçeve sunan en kapsamlı metinlerden biri olarak kabul edilmektedir. Taberî’nin Miraç anlatısı, İslam dünyasında büyük yankı uyandırmış ve daha sonraki Miraçname metinlerinin temelini oluşturan önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde yazılan Miraçnameler, peygamberin göğe yükselişini hem fiziksel hem de ruhsal bir olay olarak ele almış, semavi katların tasviri, peygamberlerin karşılaşması, cennet ve cehennem ziyaretleri gibi unsurlar etrafında şekillenmiştir. Bu metinler, sadece peygamberin ilahi bir deneyimini aktarmakla kalmamış, aynı zamanda Müslüman toplumlar için ahlaki ve dinî öğütler içeren bir rehber niteliği taşımıştır.

¹⁶⁶ Hadi Bideki, Eral Ceylan ve Veysel Başçı, “İran Kütüphanelerindeki Bazı Kürtçe Dinî ve Lirik El Yazması Manzumelerin Açıklamalı Fihristi,” *Kadim Akademi SBD* 2, sy. 2 (2018): 208-231, s. 211.

İlk Miraçname metinleri, sadece Arapça eserlerle sınırlı kalmamış, zamanla Fars ve Türk edebiyatına da etki ederek farklı kültürel bağlamlarda yeniden şekillenmiştir. Özellikle Fars edebiyatında, Miraç anlatıları şiirsel bir üslupla işlenmiş, edebi ve sanatsal bir boyut kazanmıştır. Fars edebiyatında yazılan ilk Miraçnameler, genellikle tasavvufi bir çerçevede ele alınmış ve peygamberin yolculuğu insan ruhunun ilahi hakikate ulaşmasının bir sembolü olarak yorumlanmıştır. İranlı şairlerin eserlerinde, Miraç anlatısı daha alegorik ve mistik bir üslupla işlenmiş, bu anlatılar insanın ruhsal gelişimini açıklayan metaforlar olarak değerlendirilmiştir.

167

Türk edebiyatında ilk Miraçname metinleri, özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllarda ortaya çıkmış ve bu eserler genellikle dinî metinlerin halk arasında yayılmasını sağlamak amacıyla kaleme alınmıştır. Türk-İslam edebiyatında yazılan ilk Miraçnameler, hem manzum hem de mensur olarak işlenmiş, bu metinlerde peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Türk edebiyatındaki Miraçnameler, genellikle didaktik ve ahlaki öğeler içeren eserler olarak değerlendirilmiş ve halkın dinî eğitiminde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı döneminde yazılan Miraçname metinleri, bu türün en olgun örneklerini oluşturmuş, bu eserler dinî törenlerde ve camilerde okunarak toplumun dinî bilincini pekiştiren bir unsur haline gelmiştir. Osmanlı şairleri, Miraç anlatılarını estetik bir üslupla işleyerek, bu olayın sadece dinî bir hadise değil, aynı zamanda edebi bir tema olarak da ele alınmasını sağlamışlardır.¹⁶⁸

İlk Miraçname metinleri ve erken dönem örnekleri, İslam edebiyatının en eski kutsal anlatılarından biri olarak kabul edilmekte ve bu eserler, Hz. Muhammed'in ilahi yolculuğunu aktaran temel metinler arasında yer almaktadır. Bu anlatılar, sadece dinî bir olayın aktarılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İslam toplumlarının manevi dünyasının şekillenmesine katkı sağlamış ve edebi türlerin gelişimine yön vermiştir. Miraçname metinlerinin ortaya çıkışı, İslam edebiyatının kutsal anlatılar etrafında nasıl şekillendiğini anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu metinler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde yorumlanmış, her kültürel bağlamda yeni unsurlar eklenerek genişlemiş ve İslam edebiyatının en önemli türlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Miraç anlatıları, İslam medeniyetinin kutsal anlatılar etrafında şekillenen edebi geleneğinin en önemli unsurlarından

¹⁶⁷ Bekir Tatlı, "Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Miraç Hadisleri," Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000, s. 36.

¹⁶⁸ Nebahat Gülsoy, "Arif: Miraç-name, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)," Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993, s. 25.

biri olarak, yüzyıllar boyunca farklı kültürel bağlamlarda yeniden üretilerek günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁶⁹

4.2.3. Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Miraçnameler

Miraçnameler, İslam edebiyatının en önemli ve mistik türlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu eserler, Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizelerini anlatan metinler olup, dini, ahlaki, felsefi ve tasavvufi boyutlarıyla İslam kültürünün temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Miraç anlatıları, İslam dünyasının farklı bölgelerinde çeşitli edebi türlerde işlenmiş, özellikle Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında geniş bir şekilde kendine yer bulmuştur. Her kültürel ve edebi gelenek, Miraç anlatısını kendi dil ve estetik anlayışına göre yorumlamış, böylece Miraçname türü zamanla edebi çeşitliliğin ve zenginliğin bir göstergesi olmuştur.¹⁷⁰ Arap edebiyatında hadis ve tarih kitaplarında başlayan Miraç anlatıları, zamanla edebi metinlere dönüşmüş; Fars edebiyatında güçlü bir şiir geleneğiyle birleşerek sanatsal bir form kazanmış; Türk edebiyatında ise özellikle Osmanlı döneminde tasavvufi ve halk edebiyatı içerisinde gelişerek edebi çeşitliliğini artırmıştır. Bu bağlamda, Arap, Fars ve Türk edebiyatında Miraçnamelerin nasıl bir gelişim gösterdiğini anlamak, İslam edebiyatı içindeki bu kutsal anlatıların tarihsel serüvenini kavramak açısından büyük bir öneme sahiptir.

Miraçname türü, ilk olarak Arap edebiyatı içerisinde hadis metinleri ve siyer kitapları aracılığıyla şekillenmiştir. Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan ilk metinler, öncelikle sözlü rivayetler yoluyla aktarılmış, ardından hadis külliyatı içerisinde yer alarak yazılı hâle getirilmiştir. Hadis ve tarih kitaplarında yer alan Miraç anlatıları, genellikle peygamberin bir gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, ardından göğe yükselerek farklı semavi katlardan geçmesi ve Allah ile doğrudan konuşması gibi ana temalar etrafında şekillenmiştir. Hadis kaynaklarında yer alan bu anlatılar, zamanla genişletilerek edebi bir forma dönüşmüş, özellikle Abbâsîler döneminde sistematik bir anlatı yapısına kavuşmuştur. Arap edebiyatında ilk Miraç anlatılarının şekillenmesinde İbn İshak, İbn Hişam, Taberî ve İbn Sa'd gibi tarihçilerin eserleri önemli bir yer tutmuş, bu anlatılar ilerleyen dönemlerde edebi bir form kazanarak bağımsız Miraçname metinlerine dönüşmüştür. Arap edebiyatında Miraç anlatıları, özellikle tasavvufun gelişimiyle birlikte daha mistik bir boyut kazanmış, İslam düşüncesinde peygamberin ilahi yolculuğunun insanın manevi tekâmülüyle ilişkilendirilmesine zemin

¹⁶⁹ Karahan, "Hilmi Yavuz'un Söylen Şiirlerinde Mitoloji," *A.g.e.*, 120.

¹⁷⁰ Kunduracı, "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Murathan Mungan'ın Kırk Oda Dizisi Hikâyelerinde 'Oidipus Mitosu'," *A.g.e.*, 89.

hazırlamıştır. Özellikle İbn Arabî gibi mutasavvıf düşünürler, Miraç anlatısını insanın ruhsal yükselişinin bir metaforu olarak yorumlamış, bu anlatıların fizik ötesi boyutunu ön plana çıkarmıştır.¹⁷¹

Fars edebiyatında Miraçnameler, Arap edebiyatına kıyasla daha sanatsal ve alegorik bir anlatı formuna bürünmüştür. İranlı şairler ve müellifler, İslam anlatılarını şiirsel bir üslupla aktarmaya büyük önem vermiş, Miraç anlatılarını manzum eserler şeklinde yazmaya başlamışlardır. Fars edebiyatında Miraçname türü, özellikle mesnevi formunda yazılmış olup, peygamberin göğe yükselişini estetik bir dille anlatan en önemli eserler arasında yer almıştır. Farsça Miraçnameler, anlatının sembolik ve mistik unsurlarını güçlendirmiş, olayın sadece tarihsel bir gerçeklik olarak değil, aynı zamanda ruhsal bir yolculuk ve insanın ilahi hakikate ulaşmasının bir metaforu olarak değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. İran edebiyatında Miraç anlatıları genellikle tasavvufî bir çerçevede ele alınmış, peygamberin yolculuğu insan ruhunun saflaşarak Tanrı'ya ulaşmasının bir simgesi olarak görülmüştür. Özellikle Ferîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Nizâmî gibi büyük şairlerin eserlerinde Miraç anlatıları, sufizmin temel ilkeleri çerçevesinde yorumlanmış, peygamberin göğe yükselme deneyimi insanın manevi tekâmülünün bir alegorisi olarak betimlenmiştir. Fars edebiyatında Miraçnameler sadece dinî anlatılar olarak değil, aynı zamanda insanın nefsinin terbiye ederek ilahi hakikate ulaşmasını anlatan sembolik eserler olarak değerlendirilmiştir. Bu metinlerde, Miraç sırasında peygamberin karşılaştığı peygamberler ve melekler, mistik öğretilerin temel unsurları olarak kullanılmış, cennet ve cehennem tasvirleri ise insanın manevi yolculuğunda karşılaştığı içsel aşamaları temsil eden semboller olarak ele alınmıştır.¹⁷²

Kültürler arası yankıyı yansıtan beyit:

“Fars ilinde destân olur bu söz / Türk dilinde de söylenir bu öz”

Türk edebiyatında Miraçnameler, özellikle XIII. ve XIV. yüzyıllardan itibaren edebi bir tür olarak şekillenmeye başlamış, hem nazım hem de nesir şeklinde yazılmıştır. Türk-İslam edebiyatında yazılan ilk Miraçname metinleri, genellikle dinî öğretilerin halka anlatılması amacıyla kaleme alınmış ve bu eserlerde peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olaylar ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Türk edebiyatında Miraçnameler, hem tasavvufî hem de halk edebiyatı içinde gelişmiş, bu eserler İslam kültürünün ve manevi düşüncenin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Osmanlı edebiyatında Miraçnameler, özellikle XV. ve XVI.

¹⁷¹Tatlı, “Kütüb-i Sitte’de İsrâ ve Miraç Hadisleri,” A.g.e., 36.

¹⁷²Bideki, Ceylan ve Başçı, “İran Kütüphanelerindeki Bazı Kürtçe Dinî ve Lirik El Yazması Manzumelerin Açıklamalı Fihristi,” A.g.e., 211.

yüzyıllarda büyük bir gelişim göstermiş, bu dönemde yazılan eserler hem edebi açıdan hem de dinî içerikleri bakımından zenginleşmiştir. Osmanlı döneminde yazılan Miraçnameler, genellikle manzum ve nesir karışımı eserler olup, peygamberin göğe yükselişi esnasında yaşadığı olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Osmanlı dönemi Miraçnameleri, halk arasında büyük bir kabul görmüş ve bu eserler dinî törenlerde, mevlidlerde ve kandil gecelerinde okunarak toplumsal bir anlam kazanmıştır. Bu süreçte Miraçname metinleri, yalnızca bir dinî anlatı olarak değil, aynı zamanda toplumun inanç sistemini şekillendiren ve dinî bilgiyi yaygınlaştıran eserler olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı edebiyatında, Ahmedî, Süleyman Çelebi ve Nizâmî gibi şairler Miraç anlatısını estetik bir üslupla işlemiş, bu olayın sadece dinî bir hadise değil, aynı zamanda edebi bir tema olarak da ele alınmasını sağlamışlardır. Türk edebiyatında Miraçnameler, halk edebiyatı içinde de önemli bir yer tutmuş, özellikle meddah anlatılarında, dinî hikâyelerde ve manzum eserlerde Miraç konusu sıkça işlenmiştir.¹⁷³

Miraçname türü, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında farklı biçimlerde işlenmiş olsa da, temelde peygamberin ilahi yolculuğunu anlatan kutsal bir metin olarak kabul edilmiştir. Arap edebiyatında Miraçnameler daha çok hadis ve tarih yazıcılığı çerçevesinde gelişmiş, Fars edebiyatında tasavvufi ve alegorik anlatılarla zenginleşmiş, Türk edebiyatında ise dinî öğretinin yayılmasına hizmet eden ve halkın manevi dünyasını şekillendiren bir tür haline gelmiştir. Bu farklı kültürel bağlamlarda Miraç anlatılarının yeniden üretilmesi, İslam edebiyatının ne denli geniş ve çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermekte, Miraçname türünün İslam düşüncesi içindeki önemini ortaya koymaktadır.¹⁷⁴

4.2.4. Osmanlı Dönemi Miraçnameleri ve İçerik Analizi

Osmanlı dönemi Miraçnameleri, İslam edebiyatının mistik ve dinî anlatılarının en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmekte olup, Osmanlı kültürünün dinî ve edebi yapısını anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Miraçname türü, Osmanlı coğrafyasında XIII. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış, özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda zirveye ulaşarak zengin bir içerik ve sanatsal üslupla şekillenmiştir. Osmanlı dönemi Miraçnameleri, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini anlatan dinî metinler olup, hem manzum hem de mensur olarak kaleme alınmış, tasavvufi, didaktik ve ahlaki öğelerle bezenerek İslam toplumunun manevi

¹⁷³Gülsoy, "Arif: Miraç-name, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)," *A.g.e.*, 25

¹⁷⁴Güleç, "Mitoloji Üzerine Bir Kitap," *A.g.e.*, 127.

dünyasına katkı sağlamıştır. Osmanlı edebiyatı içerisinde Miraçnameler sadece bir tür olarak değil, aynı zamanda dinî düşüncenin edebiyat yoluyla geniş kitlelere aktarılmasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı döneminde kaleme alınan bu eserler, peygamberin kutsal yolculuğunu konu almakla birlikte, İslam düşüncesinin temel ilkelerini de anlatan, Müslüman bireyin ruhsal tekâmülüne rehberlik eden metinler olarak görülmüştür. Miraç anlatılarının Osmanlı toplumunda büyük bir ilgi görmesi, bu eserlerin hem yazılı edebiyatta hem de sözlü gelenekte yaygınlık kazanmasına neden olmuş, böylece Miraç anlatıları dinî törenlerde, mevlid merasimlerinde ve halk toplantılarında okunarak İslam inancının temel unsurlarını aktarmanın en etkili yollarından biri haline gelmiştir.¹⁷⁵

Osmanlı dönemi Miraçnameleri, tematik olarak Hz. Muhammed'in gece yolculuğu ve göğe yükseliş sürecini ayrıntılı bir şekilde ele almakta, bu süreçte peygamberin karşılaştığı olaylar, melekler, peygamberler ve semavi varlıklarla olan diyalogları detaylandırılmaktadır. Miraç anlatılarında peygamberin farklı gök katmanlarından geçerek Allah katına ulaşması, bu süreçte kendisine gösterilen ilahi sırlar, cennet ve cehennemin tasviri gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Osmanlı dönemi Miraçnameleri, genellikle Hz. Muhammed'in bu yolculuğunda Burak adlı bineğe binerek önce Mescid-i Aksa'ya gitmesi, ardından göğe yükselerek Sidretü'l-Münteha'ya ulaşması, burada Allah ile doğrudan konuşması ve ümmetine namaz emrini alması gibi temel anlatı unsurlarını içermektedir. Bu temel çerçeveye ek olarak Osmanlı Miraçnameleri, tasavvufi öğeler, edebi süslemeler ve didaktik unsurlarla zenginleştirilmiş, bu sayede anlatılar yalnızca dinî bir metin olmanın ötesinde, İslam toplumunun inanç dünyasını şekillendiren edebi eserler haline gelmiştir.

Osmanlı dönemi Miraçnameleri arasında en dikkat çeken eserlerden biri Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât" adlı mevlidinde yer alan Miraç anlatısıdır. Süleyman Çelebi'nin eseri, Hz. Muhammed'in doğumundan itibaren hayatını ve mucizelerini anlatan bir metin olup, Miraç bölümünde peygamberin ilahi yolculuğu, gök katlarında karşılaştığı peygamberler ve aldığı vahiy detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Osmanlı halkı arasında büyük bir kabul gören bu eser, Miraç anlatılarının halkın dinî bilincine kazandırılmasında önemli bir rol oynamış, mevlid törenlerinde sıklıkla okunarak toplumsal bir ritüel haline gelmiştir. Süleyman Çelebi'nin Miraç anlatısı, sadece dinî bir metin olarak değil, aynı zamanda Osmanlı edebiyatının estetik ve lirik yönünü ortaya koyan en önemli eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Aydın, "İlhanlı ve Timurlu Miraçnamelerindeki Horoz Tasviri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme," *A.g.e.*, 164.

¹⁷⁶ Üzümcü, "Tefsirlerde İsra ve Miraçla İlgili Yorumlar ve Çağdaş Bir Yaklaşım," *A.g.e.*, 94.

Osmanlı dönemi Miraçnameleri, sadece manzum eserlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda mensur olarak kaleme alınan eserler de büyük bir ilgi görmüştür. Özellikle XV. ve XVI. yüzyılda yazılan mensur Miraçnameler, halkın dinî bilgilerini pekiştirmek ve İslam inancının temel unsurlarını öğretmek amacıyla hazırlanmış, bu eserler Osmanlı medreselerinde ve camilerde okutulmuş dinî eğitimin bir parçası haline gelmiştir. Mensur Miraçnameler, genellikle peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olayları ayrıntılı bir şekilde tasvir eden, onun semavi yolculuğu sırasında karşılaştığı melekler, cennetlikler ve cehennemliklerle olan diyaloglarını anlatan eserlerdir.¹⁷⁷ Bu anlatılar, ahlaki ve didaktik unsurlar içererek Müslüman bireyin nasıl bir hayat sürmesi gerektiği konusunda öğütler vermekte, aynı zamanda günah ve sevap kavramları etrafında bir ahlak felsefesi sunmaktadır.¹⁷⁸

Osmanlı dönemi Miraçnameleri içerik açısından detaylı bir analiz yapıldığında, bu eserlerin üç temel unsur etrafında şekillendiği görülmektedir. Birincisi, peygamberin yolculuğunun fiziksel ve ruhsal boyutunun ele alındığı anlatılardır. Bu anlatılarda, Hz. Muhammed'in Miraç gecesinde önce Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, ardından göğe yükselerek semavi katmanları aşması fiziksel bir yolculuk olarak betimlenmekte, ancak bu yolculuğun aynı zamanda ruhsal bir arınma süreci olduğu vurgulanmaktadır. İkinci olarak, Miraç anlatılarında peygamberin semavi katlarda karşılaştığı peygamberler ve meleklerle olan diyalogları ön plana çıkmaktadır. Hz. Muhammed, bu yolculuk sırasında Hz. Adem, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. İsa gibi peygamberlerle görüşmekte, onların ümmetleriyle ilgili bilgiler almakta ve onlardan dinî öğütler edinmektedir. Bu bağlamda Miraç, İslam peygamberinin önceki peygamberlerle olan manevi bağını ortaya koyan bir unsur olarak değerlendirilmekte, böylece İslam'ın evrensel mesajı vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak, Miraç anlatılarında cennet ve cehennem tasvirleri geniş yer tutmakta, peygamberin bu kutsal yolculuk sırasında cennet ehli olanların mükafatlarını ve cehennemliklerin azaplarını gözlemlediği detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu anlatılar, ahlaki bir çerçeve sunarak, okuyucuya İslam inancına göre ideal bir yaşam sürmenin önemini hatırlatmakta ve bireyin kendi amellerini sorgulamasına yol açmaktadır.¹⁷⁹

Osmanlı döneminde Miraçnameler sadece yazılı edebiyatla sınırlı kalmamış, aynı zamanda sanat eserleriyle de desteklenerek görsel bir anlatım formuna kavuşmuştur. Özellikle Osmanlı minyatür sanatında Miraç sahneleri geniş bir şekilde işlenmiş, Hz. Muhammed'in Burak üzerinde göğe yükselişi, melekler tarafından karşılanması ve cennet ile cehennem sahneleri

¹⁷⁷ Patacı, "Psikoloji, Mitoloji ve Din," *A.g.e.*, 235.

¹⁷⁸ Barman, "Esâtîru'l-Evvelîn' Bağlamında Kıssa ve Mitoloji İlişkisi," *A.g.e.*, 635.

¹⁷⁹ Özbek Arslan, "Ardavirafnâme ve Miraçnâmelerde Yükseliş Mitinin İncelenmesi," *A.g.e.*, 425.

detaylı bir şekilde resmedilmiştir. Osmanlı sanatında bu sahneler, genellikle Topkapı Sarayı'ndaki minyatürlerde, el yazması kitaplarda ve dinî süslemelerde kendine yer bulmuş, böylece Miraç anlatıları sadece metinsel bir anlatı olarak kalmayıp, görsel sanatlarla da desteklenerek daha geniş kitlelere ulaşmıştır.¹⁸⁰

Osmanlı nüshalarının ortak üslubunu yansıtan beyit:

“çün yazıldı kâğıda bu hikâyet / gönüllere düşdi aşk ile râhât”

Osmanlı dönemi Miraçnameleri, İslam düşüncesinin en önemli dinî anlatılarından biri olarak Osmanlı toplumunun manevi yapısını şekillendiren eserler arasında yer almıştır. Bu metinler, sadece dinî bir anlatı olmanın ötesinde, Osmanlı halkının inanç dünyasını biçimlendiren, dinî öğretileri halk arasında yaygınlaştıran ve toplumsal ritüellerin bir parçası haline gelen metinler olarak kabul edilmektedir. Osmanlı döneminde yazılan Miraçnameler, dinî düşüncenin sanatsal formlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmasının en etkili yollarından biri olmuş, bu eserler aracılığıyla Miraç anlatıları İslam toplumlarında kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁸¹

4.3. Miraçnamelerin Edebiyat, Sanat ve Kültür Üzerindeki Etkisi

Miraçnamelerin edebiyat, sanat ve kültür üzerindeki etkisi, İslam dünyasının tarihsel sürecinde dini, estetik ve sanatsal anlayışı şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak görülmelidir. Hz. Muhammed'in göğe yükselişini ve ilahi hakikate erişimini konu alan bu anlatılar, yalnızca dini metinler değil, aynı zamanda kültürel hafızada derin izler bırakan sanatsal eserlerin de ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı döneminde yazılan “Miraciye” türündeki manzum ve mensur eserler, klasik şiir geleneğinde tasavvufî sembollerle bezenmiş anlatılar hâline gelmiş; hattatların kaleminden çıkan tezhipli yazmalar, minyatür ustalarının ayrıntılı gök tasvirleriyle görsel sanatlarda yer bulmuştur. Musiki alanında ise özellikle Mevlevî ayinlerinde icra edilen miraç besteleri, bu olayın manevi atmosferini müzik aracılığıyla yaşatma işlevi görmüştür. Halk kültüründe ise miraç geceleri, camilerde yapılan özel merasimler ve ilahiler eşliğinde toplumsal bir birlik ve manevi coşku vesilesi hâline gelmiştir. Böylece Miraç anlatıları, hem yazılı edebiyat hem görsel sanatlar hem de sözlü kültür geleneğinde, İslam toplumlarının estetik ve manevi dünyasını besleyen temel kaynaklardan biri olmuştur.¹⁸²

¹⁸⁰ Türkoğan, “Rasim Özdenören'in 'Kuyu' Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler,” *A.g.e.*, 170.

¹⁸¹ Ünsever, “Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansıması,” *A.g.e.*, 24.

¹⁸² Abdölbaki Gölpınarlı, *Miraçname* (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2010), 15; Gönül Tekin, “Miraç Tasvirleri ve Minyatür Sanatında Göğe Yükselme”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 25 (2011): 85.

Miraçnamelerin edebiyat, sanat ve kültür üzerindeki etkisi, İslam dünyasının tarihsel süreç içerisinde dini, estetik ve sanatsal anlayışını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Miraç anlatıları, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi ve ilahi hakikate ulaşmasını konu edinen ve İslam düşüncesinde büyük bir yankı uyandıran kutsal metinlerden biri olup, zamanla edebi eserlerde, görsel sanatlarda, müzikte ve halk kültüründe derin izler bırakmıştır. İslam dünyasında Miraç anlatılarının yaygınlaşması, sadece dinî bir anlatı olarak değil, aynı zamanda toplumun kültürel dokusuna işlenmiş bir anlam dünyasının da oluşmasını sağlamıştır. Miraçnamelerin edebi eserler üzerindeki etkisi, özellikle İslam edebiyatında dinî ve mistik anlatılar içerisinde önemli bir yer tutmalarından kaynaklanmaktadır. Bu anlatılar, peygamberin kutsal yolculuğunu konu alarak sadece dinî bir mesaj iletmekle kalmamış, aynı zamanda insanın ruhsal gelişimi, ilahi bilgiye ulaşma süreci ve ölüm sonrası hayat gibi fizik ötesi konuların da sanatsal bir dille işlenmesine zemin hazırlamıştır. Miraçname türü, edebiyat geleneğinde bir anlatı formu olarak gelişmiş ve zamanla farklı coğrafyalarda, çeşitli kültürel ve sanatsal bağlamlarda yeniden üretilerek geniş bir anlatı mirası oluşturmuştur.¹⁸³

Edebiyat dünyasında Miraçname türü, manzum ve mensur eserler şeklinde yazılmış olup, özellikle tasavvufi edebiyat içinde önemli bir yere sahiptir. İslam toplumlarında Miraç anlatısı, peygamberin ilahi âlemlerde yaşadığı deneyimleri ve Allah'ın huzuruna kabul edilmesini ele alırken, bu anlatıların edebi eserlerde işlenişi genellikle semboller, mecazlar ve mistik öğelerle zenginleştirilmiştir. Özellikle Arap, Fars ve Türk edebiyatında Miraç anlatılarının geniş bir şekilde işlendiği görülmektedir. Fars edebiyatında Nizami, Attar ve Mevlana gibi önemli şairlerin eserlerinde Miraç anlatısına yer verilmiş, peygamberin kutsal yolculuğu, insanın ruhsal tekâmülünün bir metaforu olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁴ Mevlana'nın Mesnevi'sinde Miraç olayı, insanın ilahi hakikate ulaşma çabasının bir simgesi olarak yorumlanmış, insan ruhunun dünyevi varoluştan sıyrılarak ilahi âleme yükselme sürecine dair mistik yorumlar getirilmiştir. Türk edebiyatında ise, Osmanlı döneminden itibaren Miraçnamelerin manzum eserler halinde kaleme alındığı, özellikle divan edebiyatında bu türün yaygın bir şekilde işlendiği görülmektedir. Osmanlı şairleri, Miraç olayını anlatan kaside, mesnevi ve manzum eserlerle bu kutsal anlatıyı edebi bir estetikle birleştirmiş, böylece Miraç motifi, tasavvufi bir anlatı formuna bürünmüştür. Özellikle Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Miraç anlatısına geniş yer verilmiş, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi ve Allah katına kabulü, hem dinî bir öğreti hem de sanatsal bir tema olarak sunulmuştur. Bu anlatılar, sadece İslam

¹⁸³ Özbek Arslan, "Ardavirafnâme ve Miraçnâmelerde Yükseliş Mitinin İncelenmesi," *A.g.e.*, 425.

¹⁸⁴ Aksay, "15.-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri," *A.g.e.*, 35.

dünyasında değil, Doğu edebiyatının genelinde de ruhsal yükseliş, fizik ötesi yolculuk ve kutsal mekânlar gibi konuların işlenmesine zemin hazırlamıştır.¹⁸⁵

Miraçnamelerin sanat üzerindeki etkisi, özellikle görsel sanatlar ve minyatür geleneğinde kendinî göstermektedir. Osmanlı, İran ve Hint sanatında Miraç anlatıları minyatür sanatının önemli bir parçası haline gelmiş, bu kutsal anlatı, sanatsal formlarla zenginleştirilerek halkın hafızasında yer edinmiştir. Osmanlı ve Safevi dönemi minyatürlerinde Miraç sahneleri, Hz. Muhammed'in Burak adlı binek üzerinde göğe yükselmesini tasvir eden, estetik açıdan son derece zengin kompozisyonlarla resmedilmiştir. Bu minyatürlerde peygamberin gök katlarında peygamberlerle buluşması, cennet ve cehennem sahnelerini gözlemlemesi ve Sidretü'l-Münteha'ya ulaşarak Allah ile buluşması gibi temalar işlenmiş, böylece Miraç anlatısı görsel sanatlar aracılığıyla halk arasında daha da yaygınlaşmıştır. İran minyatür sanatında ise, özellikle Timurlu ve Safevi dönemlerinde Miraç anlatısına büyük önem verilmiş, bu olayın tasvirleri, dönemin sanat anlayışı içinde birer şaheser olarak kabul edilmiştir. Osmanlı sanatında da, özellikle Topkapı Sarayı'nda yer alan el yazmaları içerisinde Miraç konulu minyatürlerin dikkat çekici örnekleri bulunmaktadır. Bu sanatsal anlatımlar, Miraç olayının sadece dinî bir anlatı olarak kalmadığını, aynı zamanda İslam toplumlarının sanatsal estetik anlayışına büyük katkılar sunduğunu göstermektedir.¹⁸⁶

Miraçnamelerin kültür üzerindeki etkisi, halk inanışlarından mimariye, müziğe ve dinî ritüellere kadar geniş bir yelpazede kendinî göstermektedir. İslam dünyasında Miraç gecesi olarak kabul edilen gece, halk arasında kandil olarak kutlanmış, bu geceye özgü ibadetler ve ritüeller geliştirilmiştir. Miraç anlatıları, halk arasında nesilden nesle aktarılan bir kültürel miras haline gelmiş, bu anlatıların çeşitli versiyonları halk hikâyelerine ve destanlara dahil edilmiştir. Anadolu'daki halk hikâyeleri içerisinde Miraç motifine dair izler bulunmakta, peygamberin ilahi yolculuğu, halk arasında kutsal bir olay olarak anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, Miraç anlatısı mimariye de yansımış, özellikle Osmanlı ve İran cami mimarisinde, kubbelerin semayı temsil ettiği, minberlerin Hz. Muhammed'in yükseldiği yer olarak kabul edildiği bir anlayış gelişmiştir. Cami süslemelerinde, özellikle mihrabın üst kısmında Miraç sahnelerini betimleyen sanatsal kompozisyonlara yer verilmiş, böylece Miraç anlatısı, İslam mimarisinin de bir parçası haline gelmiştir.¹⁸⁷ Miraçnamelerin müzik üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Osmanlı ve İran müzik geleneğinde, Miraç anlatıları ilahiler ve kasideler yoluyla halk arasında

¹⁸⁵ Develi, "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miraçname," *A.g.e.*, 84.

¹⁸⁶ Baş, "Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si," *A.g.e.*, 148.

¹⁸⁷ Mermutlu, "Kâmî-i Âmidî'nin Mirâciyyesi," *A.g.e.*, 1346.

yaygınlaştırılmış, özellikle Mevlevi ayinlerinde Miraç konulu şiirler bestelenerek bir mistik deneyim olarak icra edilmiştir. Türk tasavvuf müziğinde, Miraç anlatılarının yer aldığı ilahiler ve kasideler, özellikle Mevlevi tarikatı içinde önemli bir yere sahip olmuş, bu anlatılar dervişler tarafından sema törenlerinde işlenmiştir. Böylece Miraç anlatısı, sadece edebi ve görsel sanatlarda değil, aynı zamanda müzik yoluyla da halkın ruhsal dünyasına hitap eden bir motif haline gelmiştir.

Miraçnamelerin edebiyat, sanat ve kültür üzerindeki etkisi, sadece İslam toplumlarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dünya mitolojileri ve dinî anlatıları üzerinde de etkili olmuştur. Göğe yükselme, ilahi hakikate ulaşma ve kutsal bir yolculuk yapma gibi temalar, diğer kültürel anlatılarda da benzer biçimlerde işlenmiş, Miraç anlatısı bu evrensel anlatı geleneğinin bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda Miraç motifinin İslam sanatındaki yeri, sadece dinî bir anlatıyı resmetmekten öte, insanın fizik ötesi arayışını sanatsal bir biçimde yansıtmak olarak da değerlendirilmektedir. Tüm bu veriler göz önüne alındığında, Miraçnameler yalnızca dinî bir anlatının ötesinde, İslam dünyasının kültürel, sanatsal ve edebi mirasının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamış, tarih boyunca farklı formlarda yeniden üretilerek canlı bir kültürel unsur haline gelmiştir.¹⁸⁸

4.3.1. Miracın Minyatür, Hat ve Kitap Sanatındaki Temsilleri

Miraç olayı, İslam sanatında özellikle minyatür, hat ve kitap sanatı bağlamında önemli bir temsiliyet kazanmış, bu sanat dallarında detaylı bir şekilde işlenmiş ve yüzyıllar boyunca Müslüman toplumlar arasında görsel bir hafıza oluşturmuştur. Miraç, Hz. Muhammed'in göğe yükselişini ve ilahi hakikate ulaşmasını anlatan bir olay olarak, İslam düşüncesinde hem dinî hem de mistik boyutlarıyla ele alınmış, bu durum sanatsal anlatımlara da yansımıştır. Bu anlatı, Müslüman sanatçılar tarafından görsel ve estetik bir bakış açısıyla işlenerek farklı sanat formlarında kendine yer bulmuştur. Minyatür sanatı, kitap süslemeleri, hat sanatı ve tezhip gibi geleneksel sanat dallarında Miraç sahneleri sıklıkla resmedilmiş, bu anlatı estetik bir biçimde görselleştirilerek hem dinî hem de sanatsal bir miras olarak korunmuştur. Miraç olayının minyatürlerde, hat sanatında ve kitap süslemelerinde nasıl temsil edildiği incelendiğinde, bu sanat formlarının İslam toplumları arasında dinî bilinci ve sanatsal geleneği nasıl beslediği de açıkça görülebilmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Dikmen, "Son Müstakil Miracıyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miraciye'si," *A.g.e.*, 242.

¹⁸⁹ Yıldırım ve Çelik, "Tasavvuf ve Medeniyet Perspektifinden Resim ve Karikatür Sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın Örneği," *A.g.e.*, 69.

Minyatür sanatı, İslam dünyasında özellikle kitap süslemeciliği bağlamında gelişmiş bir sanat dalı olup, dinî ve tarihi olayları resmetmek için yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Miraç anlatıları, minyatür sanatının en sık işlenen temalarından biri olmuş, özellikle Osmanlı, İran ve Hint minyatür sanatlarında Miraç sahneleri büyük bir ilgiyle tasvir edilmiştir. Minyatürlerde Hz. Muhammed genellikle nurdan bir hâle ile çevrelenmiş, Burak adlı mitolojik binek üzerinde göğe yükselirken resmedilmiştir. Minyatür sanatçılarının bu tasvirlerinde göğün yedi katı, cennet ve cehennem sahneleri, melekler ve peygamberlerle karşılaşmalar gibi detaylar büyük bir ustalıkla işlenmiştir. İran Safevi dönemi minyatür sanatında, özellikle Timurlu ve Safevi saraylarının kitap atölyelerinde üretilen el yazmalarında Miraç sahneleri dikkat çekici bir biçimde ele alınmıştır. Bu minyatürlerde gökyüzü, parlak ve canlı renklerle tasvir edilmiş, ilahi mekânın ihtişamı vurgulanmıştır. Osmanlı döneminde ise özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda Miraç sahneleri minyatür sanatında büyük bir yer tutmuş, bu anlatılar el yazmaları içinde detaylı ve sembolik imgelerle bezenmiştir. Topkapı Sarayı'nda yer alan ve çeşitli Osmanlı el yazmalarında bulunan Miraç minyatürleri, bu olayın İslam sanatındaki merkezi konumunu göstermektedir.¹⁹⁰

Görsel tasvirlerle esin veren beyit:

“Burak üstünde şâh-ı rusül / göğe yükseldi nûr ile büsbütün”

Miraç anlatılarının minyatür sanatında işlenmesi, aynı zamanda dönemin sanatsal ve kozmolojik anlayışını da yansıtmaktadır. Minyatürlerde göğün yedi katı, meleklerin hiyerarşisi, cennet ve cehennem sahneleri detaylı bir biçimde tasvir edilmiş, bu anlatılar sadece bir dinî anlatının görsel temsili olarak değil, aynı zamanda İslam kozmolojisinin sanatsal bir yorumu olarak da değerlendirilmiştir. Miraç minyatürlerinde Hz. Muhammed'in yüzü çoğunlukla tasvir edilmemiş, bunun yerine parlak bir nur halesi ile resmedilmiştir. Bu, İslam sanatında figüratif anlatımlarda peygamberin doğrudan tasvir edilmemesi yönündeki anlayışla da uyumludur. Miraç sahnelerinde Burak'ın betimlenmesi ise büyük bir sanatsal çeşitlilik göstermektedir; bazen at, bazen ejderha benzeri bir varlık olarak resmedilen Burak, İslam sanatında önemli bir sembol haline gelmiştir. Özellikle Safevi ve Osmanlı minyatürlerinde Burak figürü oldukça detaylı işlenmiş, Miraç sahnelerinin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur.¹⁹¹

Hat sanatı ise, İslam sanatında görsel anlatımın en önemli formlarından biri olarak Miraç anlatısının aktarılmasında özel bir yer tutmuştur. İslam sanatında figüratif tasvirlerin bazı

¹⁹⁰Koyuncu, “Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebî't-Tasavvuf'tan Miracnâme Türüne Bir Yeni Örnek,” A.g.e., 99.

¹⁹¹Acar, “İbn Arabî'de Miraç Fenomeni,” A.g.e., 27.

çevrelerde hoş karşılanmaması, hat sanatını görsel anlatının en önemli araçlarından biri haline getirmiştir. Miraç olayının anlatıldığı el yazmaları ve kitap süslemelerinde, ayetler ve hadisler hat sanatıyla işlenerek metnin sanatsal estetiği artırılmış, dinî metinlerin görsel anlamda zenginleşmesi sağlanmıştır. Osmanlı hat sanatında özellikle sülüs ve nesih yazı türleri kullanılarak Miraç anlatıları yazılmış, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi ve Allah ile buluşması, Kur'an ayetleri ve hadislerle süslenerek görsel bir sanat formuna dönüştürülmüştür. Hat sanatının Miraç anlatılarında kullanılması, bu olayın İslam dünyasında sanatsal ve dinî açıdan ne denli önemli bir yere sahip olduğunu da göstermektedir.¹⁹²

Kitap sanatı, Miraç anlatılarının en yaygın temsil edildiği alanlardan biridir. İslam dünyasında el yazması kitaplar, hem dinî öğretileri aktaran hem de sanatsal bir obje olarak değerlendirilen eserlerdir. Özellikle Osmanlı, Safevi ve Babürlü saraylarında Miraçnameler büyük bir özenle hazırlanmış, bu eserler estetik olarak zenginleştirilmiş ve dönemin sanatsal üslubunu yansıtan örnekler haline gelmiştir. Osmanlı saray atölyelerinde hazırlanan Miraçnameler, tezhip sanatıyla süslenmiş, metinler altın varaklarla işlenmiş, ciltleri ince işçilikle hazırlanarak özel koleksiyonlara dahil edilmiştir. Kitap sanatında Miraç sahnelerinin betimlenmesi, hem dinî bir saygı göstergesi hem de sanatkarların bu anlatıyı estetik bir forma dönüştürme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.¹⁹³

Miraç olayının kitap sanatındaki yeri, sadece dinî bir anlatıyı görselleştirme amacı taşımamakta, aynı zamanda İslam estetik anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kitaplar genellikle özel koleksiyonlar için hazırlanmış, dönemin en yetenekli hattatları, müzehhipleri ve minyatür sanatçıları tarafından büyük bir titizlikle üretilmiştir. Osmanlı döneminde özellikle III. Murad'ın sarayında hazırlanan Miraçnameler, minyatürlü el yazmalarının en önemli örnekleri arasında yer almakta, bu eserlerde hem dinî anlatı hem de sanatsal estetik bir araya getirilmiştir. İran ve Hint saraylarında da benzer bir gelenek geliştirilmiş, özellikle Babürlüler döneminde Miraç sahnelerinin işlendiği el yazmaları büyük bir sanatsal ustalıkla hazırlanmıştır.¹⁹⁴

Miraç olayının minyatür, hat ve kitap sanatındaki temsilleri, bu olayın İslam dünyasında nasıl bir sanatsal ve kültürel mirasa dönüştüğünü göstermektedir. Miraç sadece dinî bir anlatı olarak kalmamış, İslam sanatında geniş bir ikonografi oluşturmuş ve farklı sanat dallarında estetik bir form kazanmıştır. Minyatürlerde göksel yolculuk, Burak figürü ve peygamberin

¹⁹²Ünsever, "Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansıması," *A.g.e.*, 24.

¹⁹³Karakuş, "Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi," *A.g.e.*, 34.

¹⁹⁴Çakı ve Hocaoglu Alagöz, "Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Derviş Dîvâne," *A.g.e.*, 1925.

nurani tasviri ön plana çıkarken, hat sanatında bu anlatı metinsel bir sanat formuna dönüşmüş, kitap sanatında ise estetik ve dinî değerlerin birleştiği eserler ortaya çıkmıştır. Bu durum, Miraç anlatısının sadece bir dinî tema olarak değil, aynı zamanda İslam medeniyetinin estetik anlayışının bir yansıması olarak da değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sanatsal formlar aracılığıyla Miraç anlatısı yüzyıllar boyunca korunmuş, İslam dünyasının kolektif hafızasında önemli bir yer edinmiş ve sanatın dinî anlatıları nasıl şekillendirdiğine dair eşsiz örnekler sunmuştur.¹⁹⁵

4.3.2. Türk Mitolojisinde ve Edebiyatında Miraç ve Miraçname Geleneği

Halk edebiyatında ve tasavvuf metinlerinde Miraç anlatıları, İslam dünyasında dinî ve kültürel hafızanın şekillenmesinde önemli bir yer tutan, halkın inanç dünyasını besleyen ve tasavvufî öğretilerin mistik boyutlarını pekiştiren anlatılardır. Miraç, İslam inancında peygamber Hz. Muhammed'in göğe yükselerek Allah'ın huzuruna kabul edilmesini konu alan kutsal bir hadisedir ve bu olay, tarih boyunca Müslüman toplumlar tarafından çeşitli edebi ve sanatsal formlar aracılığıyla yorumlanmış ve işlenmiştir. Halk edebiyatında Miraç anlatıları, sözlü gelenekten beslenen destanlar, menkıbeler, ilahiler ve dinî hikâyeler yoluyla aktarılmış, bu anlatılar nesiller boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış ve halkın dinî bilincini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almıştır. Tasavvuf edebiyatında ise Miraç anlatıları, peygamberin ilahi hakikate ulaşmasını temsil eden bir metafor olarak ele alınmış, bireyin manevi yolculuğu, nefis terbiyesi ve ruhsal yükselişi açısından yorumlanmıştır. Bu bağlamda Miraç anlatıları, sadece tarihi bir olayın anlatısı olarak kalmamış, aynı zamanda bireyin dünyevi varoluşunu aşarak ilahi hakikate ulaşmasını temsil eden tasavvufi bir öğreti haline gelmiştir.¹⁹⁶

Halk edebiyatında Miraç anlatılarının en önemli yansımalarından biri, menkıbe türü içerisinde yer almasıdır. Menkıbeler, dinî ve tarihi şahsiyetlerin olağanüstü özelliklerini, kerametlerini ve kutsal deneyimlerini anlatan hikâyelerdir ve Miraç anlatıları da bu çerçevede geniş bir kabul görmüştür. Miraç menkıbeleri, Hz. Muhammed'in kutsal yolculuğunu ve bu yolculuk sırasında yaşadığı deneyimleri, halkın anlayabileceği bir dille, didaktik ve mecazi anlatım teknikleriyle sunarak dinî bilincin yayılmasını sağlamıştır. Bu menkıbelerde, peygamberin Burak adlı binekle göğe yükselişi, göğün katlarını aşarak farklı peygamberlerle buluşması, cennet ve cehennemdeki ruhların durumlarını gözlemlemesi, ilahi vahye mazhar

¹⁹⁵ Öksüz, "Esirgeyen Gökyüzü Kitabı ve Çölde Çay Filmi Arasındaki Metinlerarası İlişkinin Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi," *A.g.e.*, 50.

¹⁹⁶ Dağılma, "Ahmed Hasi'nin Mevlidinde Nür-u Muhammedî," *A.g.e.*, 28.

olması ve ümmetine bildirmek üzere dünyaya geri dönmesi gibi temalar ön plana çıkmaktadır. Halk arasında Miraç anlatıları genellikle kıssalar ve hikâyeler yoluyla aktarılmış, bu olayın kutsallığı ve peygamberin manevi yüceliği vurgulanarak Miraç gecesi gibi özel günlerde anlatılarak dinî coşkunun artırılması hedeflenmiştir. Miraç anlatılarının halk edebiyatında işlenişi, zamanla ilahiler, naatlar ve mevlitler içerisinde de kendine yer bulmuş, özellikle Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı mevlidinde Miraç bölümü, halk arasında geniş kabul gören ve kutsal gecelerde sıklıkla okunan bir metin haline gelmiştir.¹⁹⁷

Halk şiiri içinde Miraç anlatıları, özellikle dinî halk şairleri tarafından işlenmiş, peygamberin ilahi âleme kabul edilişi, onun kutsal misyonu ve bu olayın Müslümanlar için taşıdığı anlam çeşitli şiirsel formlar aracılığıyla dile getirilmiştir. Miraç konulu şiirler, genellikle ilahi ve kaside formunda kaleme alınmış, bu eserlerde Hz. Muhammed'in miraç yolculuğu sırasında yaşadığı olağanüstü deneyimler anlatılmıştır. Bu anlatılarda peygamberin Allah ile konuşması, cennet ve cehennemi görmesi, meleklerle tanıklık etmesi gibi sahneler, halkın zihninde güçlü imgeler yaratmak amacıyla süslemeli bir dille sunulmuştur. Bu tür şiirler, sadece dinî bilgi vermek amacıyla değil, aynı zamanda halkın dinî coşkusunu artırmak ve manevi derinliği pekiştirmek için de okunmuş, Miraç anlatıları böylelikle kolektif bilinçte derin bir iz bırakmıştır.¹⁹⁸

Türk inanç evreniyle bağ kuran beyit:

“uçan at ile göğe varmak olur / erenlere nasib olan yol olur”

Tasavvuf edebiyatında ise Miraç anlatıları, peygamberin ilahi âleme yükselmesini insan ruhunun manevi tekâmülü için bir metafor olarak ele almış, bu anlatılar aracılığıyla bireyin dünyevi benlikten sıyrılarak hakikate ulaşması gerektiği fikri işlenmiştir. Tasavvufi düşüncede Miraç, yalnızca peygamberin yaşadığı bir mucizevi olay olarak değil, aynı zamanda bireyin içsel yolculuğunun bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda tasavvuf şairleri, Miraç'ı bir nevi ruhsal arınma süreci, nefsin kontrol altına alınarak hakikatle bütünleşme ve ilahi huzura kabul edilme hali olarak değerlendirmişlerdir. Mevlana Celaleddin Rumi, Mesnevi'de Miraç anlatısını insanın manevi yolculuğunun bir temsili olarak ele almış, insan ruhunun dünyevi arzularından sıyrılarak hakikate ulaşmasının peygamberin miraç yolculuğu ile benzer bir süreç olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde, Yunus Emre'nin şiirlerinde de Miraç anlatısına dair imgeler yer almakta, bu anlatılar bireyin ruhsal gelişimini tamamlayarak Tanrı'ya ulaşmasını

¹⁹⁷ Salkaya, “Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç,” A.g.e., 36.

¹⁹⁸ Öz, “Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine,” A.g.e., 5.

simgelemektedir. Tasavvufi düşüncede Miraç, dünyevi varoluşun sınırlamalarından kurtulup ilahi olanla birleşme süreci olarak değerlendirilmiş, bu nedenle Miraç anlatıları tasavvuf metinlerinde sıklıkla işlenmiştir.¹⁹⁹

Tasavvuf edebiyatında Miraç anlatılarının bir diğer önemli yansıması, Hz. Muhammed'in yaşadığı bu deneyimin velilerin ve mutasavvıfların manevi yolculukları için bir model oluşturmasıdır. Mutasavvıflar, peygamberin göğe yükselişi ve ilahi hakikate ulaşmasını, kendilerinin de mürşitleri aracılığıyla tasavvufi mertebelerden geçerek hakikate erişebileceği şeklinde yorumlamışlardır. Bu bağlamda Miraç, tasavvuf yolunun son durağı olarak görülen fenafillah (Allah'ta yok olma) makamına ulaşmanın bir temsili haline gelmiş, sufiler bu olayı manevi bir rehber olarak benimsemişlerdir. Nakşibendi, Mevlevi ve Bektaşî tarikatlarında Miraç anlatıları, özellikle zikir, sema ve çeşitli ritüellerde manevi yükselişin bir temsili olarak kullanılmış, dervişlerin Miraç'ı kendi ruhsal yolculuklarıyla özdeşleştirdiği görülmüştür. Mevlevi sema törenlerinde Miraç anlatılarının özel bir öneme sahip olduğu, semanın bir nevi manevi miraç olarak görüldüğü bilinmektedir. Sema sırasında dervişlerin dönerken ilahi hakikate yaklaşmaları, Hz. Muhammed'in miraç yolculuğundaki aşamalarına benzetilmiş, sema ritüeli tasavvufi bir miraç olarak yorumlanmıştır.²⁰⁰

Halk edebiyatında ve tasavvuf metinlerinde Miraç anlatıları, dinî bilginin, mistik düşüncenin ve halk kültürünün iç içe geçtiği anlatılar olarak büyük bir önem taşımaktadır. Miraç, yalnızca İslam peygamberinin yaşadığı olağanüstü bir deneyim olarak değil, aynı zamanda bireyin manevi gelişimini temsil eden, ruhsal tekâmülün sembolü olarak yorumlanmış, bu nedenle hem halk edebiyatında hem de tasavvufi düşüncede önemli bir yer edinmiştir. Halk arasında Miraç anlatıları, dinî kıssalar, ilahiler ve menkıbeler yoluyla yaygınlaştırılmış, tasavvufi metinlerde ise bu anlatılar bireyin ilahi hakikate ulaşma süreci olarak ele alınarak mistik bir boyuta taşınmıştır. Bu yönleriyle Miraç anlatıları, İslam toplumlarının dinî ve kültürel hafızasında önemli bir yer tutmuş, halkın ve mutasavvıfların manevi dünyasını şekillendiren temel anlatılar arasında yer almıştır.²⁰¹

4.3.3. Divan Edebiyatında Miraç

Divan edebiyatında Miraç konusu, Hz. Muhammed'in İsrâ ve Miraç mucizesinin hem dini hem de edebi açıdan derin anlamlar taşıyan bir hadise olarak algılanması nedeniyle önemli bir yer tutmuştur. Klasik Türk şiirinde miraç anlatıları, genellikle "Miraciye" adı verilen

¹⁹⁹ Hafızoğlu, "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı," A.g.e., 220.

²⁰⁰ Karakuş, "Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi," A.g.e., 34.

²⁰¹ Usta, "Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları," A.g.e., 182.

müstakil manzumeler veya kaside, mesnevi ve terci-i bend gibi nazım biçimleri içinde özel bölümler hâlinde işlenmiştir. Miraciyeler, hem Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgi ve bağlılığı ifade eden bir na't niteliği taşımakta hem de tasavvufî semboller aracılığıyla ruhun ilahî hakikate yükselişini simgelemektedir.

Divan şairleri, miraç olayını anlatırken Kur'an-ı Kerim'in İsra Sûresi 1. ayeti ve Necm Sûresi 13–18. ayetlerinden hareketle, hadis kaynaklarındaki detaylı tasvirleri de şiir diline aktarmışlardır. Bu aktarımda özellikle Burak, Sidretü'l-Müntehâ, Cebrâil, gök katları ve ilahi huzur gibi unsurlar, hem somut hem de mecazî anlam boyutlarıyla işlenmiştir. Burak, ilahî aşkın vasıtası olarak yorumlanırken, gök katmanları kulun manevi seyr u sülûk basamaklarını temsil etmiştir.

Divan şiirinde tekrar eden tema:

“yüz bin şükür ki çıktım semâlara / aşk ile vardım cemâl sarayına”

Miraç anlatıları, tasavvufî yorumda insanın nefsini terbiye ederek hakikate ulaşma yolculuğunun alegorisi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle özellikle Mevlânâ, Niyâzî-i Mısırî, Şeyh Galib gibi mutasavvıf şairlerin eserlerinde miraç motifi yoğun biçimde yer almıştır. Ayrıca Osmanlı saray kültüründe miraç gecelerinde okunmak üzere kaleme alınan miraciyeler, musikî ile birlikte icra edilmiş; bestekârlar, bu metinleri miraç ayini formunda bestelemişlerdir.

Edebi bakımdan miraciyeler, Divan edebiyatının hem yüksek sanat anlayışını hem de dini-tasavvufî yönelimlerini yansıtan önemli metinlerdir. Hem bireysel iman duygusunu hem de toplumsal birlik ve manevi coşkuyu besleyen bu eserler, klasik şiirin anlam katmanlarını zenginleştirmiş, Hz. Peygamber sevgisini estetik bir form içinde gelecek kuşaklara aktarmıştır.²⁰²

4.3.4. Müzikolojide Miraç Konulu Eserler ve İlahiler

Müzikte Miraç konulu eserler ve ilahiler, İslam toplumlarında dinî duyguların, manevi yükselişin ve peygamber sevgisinin en etkili yollarından biri olarak değerlendirilmektedir. Miraç olayı, İslam inancında Hz. Muhammed'in göğe yükselişini ve Allah'ın huzuruna kabul edilmesini konu alan kutsal bir hadisedir. Bu olay, yüzyıllar boyunca Müslüman toplumların dinî hafızasında yer edinmiş ve çeşitli sanat dallarında olduğu gibi müzik alanında da derin izler bırakmıştır. Miraç konulu eserler ve ilahiler, halk arasında bu olayın hatırlanmasını sağlayan, dinî coşku ve bağlılığı artıran önemli bir ifade biçimi olarak kabul edilmiştir. İslam dünyasında

²⁰² Mustafa İsen, *Osmanlı Edebiyatında Miraç ve Miraciyeler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 42; Cem Dilçin, *Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), 256

müzik, özellikle tasavvufî gelenekler içinde dinî duyguların ifade edilmesine ve bireyin manevî yükselişine katkı sağlayan önemli bir araç olarak görülmüş, bu bağlamda Miraç anlatıları da ilahi ve musiki repertuarına dâhil edilerek bestelenmiştir. Tasavvuf ve dinî musikide Miraç konulu eserler, bireyin içsel yolculuğunu ve ilahi hakikate ulaşma arzusunu simgeleyen mistik anlatılar olarak işlenmiş, bu eserler özellikle tekkelerde, camilerde ve dinî toplantılarda icra edilerek Müslümanların manevî dünyasına hitap etmiştir.²⁰³

Miraç konulu eserler, İslam dünyasında özellikle Mevlevî, Bektaşî, Nakşibendî ve Halvetî tarikatlarının dinî müzik repertuarında önemli bir yer edinmiştir. Tasavvufî musiki geleneği içerisinde, Miraç anlatıları genellikle ilahiler, kasideler ve naatlar yoluyla işlenmiş, bu anlatılar bestelenerek zikir meclislerinde, ayinlerde ve kandil gecelerinde okunmuştur. Osmanlı dönemi dinî musikisinde, özellikle Mevlevîhanelerde icra edilen Miraç konulu eserler, peygamberin göğe yükselişini, ilahi âlemde yaşadığı deneyimleri ve Allah'ın huzuruna kabul edilmesini mistik bir bakış açısıyla ele almıştır.²⁰⁴ Bu eserler, peygamberin kutsal yolculuğunu sesin ve melodinin gücüyle anlatmış, dinleyiciyi manevî bir yolculuğa çıkararak ruhsal derinlik kazandırmıştır. Mevlevî ayinlerinde Miraç anlatısı, sema ritüelinde önemli bir yer tutmuş, dervişlerin dönerek ilahi hakikate yaklaşması, peygamberin semavi yolculuğu ile özdeşleştirilmiştir. Mevlevî geleneğinde okunan naat-ı şerifler arasında, Miraç anlatılarının işlendiği eserler, sema törenlerinin ruhsal ve mistik atmosferini güçlendiren unsurlar olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁵

İlahîlerde yankılanan motif:

“mi ‘râc gecesin söyler âşıklar / nûr ile yanar dilde ilâhîler”

Miraç konulu ilahiler, özellikle Osmanlı ve klasik Türk musikisi repertuarında önemli bir yer edinmiş, bu eserler çeşitli formlarda bestelenerek dinî musiki icrasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Osmanlı dönemi musikişinasları, Miraç anlatılarını içeren kasideleri ve ilahileri bestelemiş, bu eserleri özel olarak Miraç gecelerinde okunmak üzere tasarlamışlardır. Özellikle Ramazan ayı ve kandil gecelerinde Miraç konulu ilahiler icra edilmiş, bu ilahiler peygamberin ilahi huzura kabulünü ve göğe yükselmesini anlatan duygusal ve manevî yüklü eserler olarak halk arasında yayılmıştır. Bu ilahiler, yalnızca müzikal bir form olarak değil, aynı zamanda dinî bir ibadet ve zikir aracı olarak değerlendirilmiş, Müslümanların dinî coşkularını artırarak maneviyatlarını güçlendirmiştir. Osmanlı musikisinde, özellikle klasik üslupta

²⁰³ Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

²⁰⁴ Türkdöğün, “Rasim Özdenören’in 'Kuyu' Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler,” A.g.e., 170.

²⁰⁵ Bazı, “Mitoloji ve Çağdaş Sanat,” A.g.e., 115.

bestelenmiş Miraç kasideleri, peygamberin yolculuğunu anlatan şiirlerin melodik yapıya büründürülmesiyle ortaya çıkmış, bu eserler genellikle Mevlevihanelerde, camilerde ve saray çevrelerinde icra edilmiştir. Ünlü Osmanlı bestekârları, Hz. Muhammed'in Miraç anlatılarını işleyen kasideleri ve ilahileri musikiye kazandırarak, bu kutsal anlatıyı sesin gücüyle halkın ruhuna işleyen önemli sanat eserleri üretmişlerdir.²⁰⁶

Tasavvufi gelenekte Miraç anlatıları, bireyin ruhsal yükselişini simgeleyen önemli bir metafor olarak kabul edildiğinden, bu anlatıların müziğe yansması da tasavvufi anlayışın temel prensipleri doğrultusunda olmuştur. Sufi müzik geleneğinde, Miraç konulu eserler genellikle ney, ud, rebab ve bendir gibi enstrümanlarla icra edilmiş, bu enstrümanların mistik ve huzur verici tınıları, peygamberin göğe yükselişini anlatan müzikal atmosferi güçlendirmiştir. Bu eserler, yalnızca bir anlatı aracı olarak değil, aynı zamanda dinleyicinin ruhsal bir deneyim yaşamasına vesile olan manevi bir form olarak kabul edilmiştir. Dervişler, Miraç konulu eserleri dinlerken veya icra ederken, bu yolculuğun bir parçası olmayı amaçlamış, Miraç anlatısını kendi manevi tekâmülleri açısından bir rehber olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda Miraç anlatıları, tasavvuf müziğinde yalnızca tarihî bir olayın anlatısı olarak değil, bireyin ruhsal yolculuğunun ve Tanrı ile birleşme arzusunun sanatsal bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir.

Miraç konulu müzikal eserler, Osmanlı ve İslam coğrafyasının yanı sıra, günümüzde de dinî musiki repertuarında yer almaya devam etmekte, özellikle kandil gecelerinde ve özel dinî toplantılarda okunarak İslam toplumlarında manevi duyguların pekişmesini sağlamaktadır. Modern dönemde de çeşitli tasavvufi müzik grupları, Miraç konulu ilahileri icra ederek bu geleneği sürdürmekte, bu anlatıları çağdaş müzik formlarıyla harmanlayarak günümüz dinleyicisine ulaştırmaktadır. Özellikle ney ve ilahi müziğinin popülerleşmesiyle birlikte, Miraç anlatıları mistik müzik konserlerinde ve dinî etkinliklerde sıkça yer almakta, bu anlatılar müziğin ruhsal etkisiyle birleşerek bireyin manevi dünyasını zenginleştirmektedir. Günümüzde çeşitli ilahi sanatçıların repertuarlarında yer alan Miraç ilahileri, bu kutsal anlatının modern dinî müzik anlayışı içinde de canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.²⁰⁷

Miraç anlatılarının müziğe yansması, İslam sanatının ve tasavvuf geleneğinin önemli bir parçası olarak kabul edilmekte, bu anlatılar aracılığıyla peygamberin ilahi yolculuğu hem bireysel bir ruhsal yükseliş olarak hem de kolektif bir dinî hafızanın korunması açısından değerlendirilmektedir. Miraç konulu ilahiler ve musiki eserleri, dinî bir öğretiyi sanatın estetik diliyle anlatan en güçlü formlardan biri olmuş, yüzyıllar boyunca Müslüman toplumların ibadet

²⁰⁶ Koyuncu, "Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik," *A.g.e.*, 426.

²⁰⁷ Loğoğlu, "Mitoloji ve Kadın," *A.g.e.*, 107.

ve maneviyat anlayışının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu eserler, yalnızca dinî bir anlatıyı yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda Müslüman toplumlarda manevi bir atmosfer yaratmak, bireyleri ruhsal anlamda yükseltmek ve dinî duygularını güçlendirmek gibi işlevler de üstlenmiştir. Bu bağlamda Miraç konulu eserlerin ve ilahilerin, İslam musikisinin en önemli ve kalıcı unsurlarından biri olarak değerlendirildiği görülmekte, bu anlatılar müziğin ritmik ve melodik yapısıyla birleşerek Müslümanların dinî yaşantısında önemli bir yer edinmeye devam etmektedir.²⁰⁸

4.4. Miraçnamelerin Mitolojik Unsurlar Açısından Değerlendirilmesi

Miraçnameler, İslam edebiyatının en önemli dinî anlatılarından biri olarak kabul edilmekle birlikte, içeriklerinde mitolojik unsurların izlerini taşıyan çok katmanlı metinlerdir. Hz. Muhammed'in göğe yükselişini konu alan bu eserler, İslam inancı çerçevesinde bir peygamber mucizesini aktarsa da, anlatı yapıları, karakterler, olay örgüsü ve semboller açısından incelendiğinde, farklı kültürlere ait mitolojik unsurların ve arketipik anlatı motiflerinin izlerini barındırmaktadır.²⁰⁹ Miraçnamelerin mitolojik unsurlar açısından değerlendirilmesi, bu metinlerin yalnızca dinî içerikli eserler olmadığını, aynı zamanda kadim anlatı gelenekleriyle bağlantılı, kültürel ve arketipsel motiflerin şekillendirdiği edebi ürünler olduğunu göstermektedir. Mitoloji, insanlık tarihinin en eski anlatı türlerinden biri olup, toplumların dünya görüşlerini, kozmolojik tasarımlarını ve ilahi olanla kurdukları bağları simgeleştiren unsurlarla örülmüştür. Bu bağlamda, Miraçnameler de, peygamberin kutsal bir yolculuğa çıkışı, fiziksel ve ruhsal sınırları aşarak ilahi hakikate ulaşması gibi mitolojik temalar içermektedir. Miraç anlatıları, tarih boyunca farklı kültürlerde var olan göğe yükselme, tanrısal varlıklarla buluşma ve kozmik düzenin keşfedilmesi gibi anlatı unsurlarının İslam düşüncesi bağlamında yeniden yorumlanması olarak da değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Miraçnameler mitolojik açıdan incelendiğinde, bu anlatıların İslam öncesi ve sonrası dönemlerde şekillenen mitolojik yapılarla nasıl bir etkileşim içinde olduğu ortaya çıkmaktadır.²¹⁰

Miraçnamelerin mitolojik unsurlar açısından değerlendirilmesinde ilk olarak göğe yükselme motifine odaklanmak gerekmektedir. Göğe yükselme, mitolojik anlatılarda sıklıkla karşımıza çıkan bir tema olup, kahramanın maddi dünyayı terk ederek ilahi bir varlıkla buluşması, kutsal bir hakikati öğrenmesi ve dönüşüm geçirerek yeryüzüne geri dönmesi gibi aşamaları içermektedir. Bu motif, eski Mezopotamya, Mısır, Hint, Yunan ve İran

²⁰⁸ Barman, "Esâtîru'l-Evvelîn' Bağlamında Kıssa ve Mitoloji İlişkisi," *A.g.e.*, 635.

²⁰⁹ Develi, "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miraçname," *A.g.e.*, 84.

²¹⁰ Öz, "Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine," *A.g.e.*, 5.

mitolojilerinde yaygın olarak görülmektedir. Örneğin, Sümer mitolojisinde tanrılarla iletişim kurmak amacıyla göğe çıkan kahraman figürleri bulunurken, Mısır mitolojisinde firavunların ölümlerinden sonra tanrılar katına yükseldiği anlatıları mevcuttur. Hint mitolojisinde de ruhani liderlerin meditasyon yoluyla ilahi varlıklarla buluştuğu öyküler yer almaktadır. Yunan mitolojisinde ise kahramanların tanrılarla buluşmak için Olimpos'a çıkmaları, tanrılar katına kabul edilmeleri gibi anlatılar göğe yükselme temasının mitolojik kökenlerini yansıtmaktadır. Miraç anlatıları da, bu mitolojik bağlam içinde değerlendirildiğinde, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi sırasında farklı gök katlarından geçerek ilahi hakikate ulaşması, ona kutsal bilgilerin verilmesi ve daha sonra yeryüzüne dönerek bu bilgileri ümmetine aktarması, mitolojik kahraman anlatılarıyla büyük benzerlikler göstermektedir.²¹¹

Miraçnamelerde yer alan mitolojik unsurlar arasında cennet ve cehennem tasvirleri de önemli bir yer tutmaktadır. Mitolojide cennet ve cehennem kavramları, evrenin düzeni, ahlaki değerler ve ilahi adaletin sembolleri olarak öne çıkmaktadır. Eski Mezopotamya mitolojisinde yer altı dünyasına inen ve geri dönen kahraman anlatıları, ölüm ve ölümsüzlük arasındaki ilişkiyi irdeleyen mitolojik unsurlar içermektedir. Yunan mitolojisinde Orpheus'un ölümler diyarına inmesi ve Eurydice'yi geri getirme çabası, kahramanın öte dünyayı ziyaret ettiği anlatılar arasında yer almaktadır. İslam kültüründe ise Miraç anlatılarında Hz. Muhammed'in cennetlikleri ve cehennemlikleri görmesi, onların durumlarına tanık olması ve ilahi adaletin nasıl işlediğini öğrenmesi, mitolojide yer alan benzer öte dünya anlatılarıyla paralellikler taşımaktadır. Miraçnamelerde cennet tasvirleri genellikle bol nimetlerin bulunduğu, peygamberlerin ve müminlerin bir arada olduğu, ebedi mutluluğun yaşandığı bir mekân olarak betimlenirken; cehennem tasvirleri ise günahkârların cezalandırıldığı, azapların uygulandığı, ilahi adaletin en sert biçimde işlediği bir yer olarak sunulmaktadır. Bu tür anlatılar, mitolojide de sıkça karşılaşılan ödül ve ceza kavramlarını içeren ahiret tasavvurlarının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.²¹²

Miraçnamelerde mitolojik unsurlar açısından dikkat çeken bir diğer önemli motif ise peygamberin yolculuğunda ona rehberlik eden figürlerdir. Hz. Muhammed'in Miraç sırasında Burak adlı bineğe binerek göğe yükselmesi, mitolojik anlatılardaki kutsal taşıyıcı varlıklarla büyük benzerlik göstermektedir. Mitolojide kahramanın ilahi bir yolculuğa çıkarken ona eşlik eden kutsal varlıklar veya hayvanlar sıklıkla görülmektedir. Örneğin, Yunan mitolojisinde Pegasus'un kahramanları gökyüzüne taşıyan bir at olarak betimlenmesi, Şamanizm'de ruhani

²¹¹ Baş, "Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si," *A.g.e.*, 148.

²¹² Bazay, "Mitoloji ve Çağdaş Sanat," *A.g.e.*, 115.

rehberlerin trans halindeki kişiyi öte dünyaya götürmesi, Hint mitolojisinde tanrıların binek hayvanları aracılığıyla dünyalar arası seyahat etmesi, Miraç anlatılarındaki Burak motifiyle benzer bir yapıya sahiptir. Burak, Miraç anlatılarında peygamberi önce Kudüs'e, ardından göğe taşıyan ilahi bir varlık olarak sunulmaktadır. Bu motif, sadece İslam geleneğinde değil, aynı zamanda eski mitolojik anlatılarda da kahramanın ilahi âleme geçişinde ona yardım eden aracı figürlerin varlığıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda Miraç anlatılarında yer alan Burak, mitolojik kahraman anlatılarında görülen kutsal yardımcı varlıkların İslam kültürü içindeki bir versiyonu olarak yorumlanmaktadır.²¹³

Miraçnamelerdeki bir diğer mitolojik unsur, peygamberin gökyüzündeki farklı katmanlardan geçmesi ve her katmanda farklı peygamberlerle karşılaşmasıdır. İslam düşüncesinde Miraç sırasında Hz. Muhammed'in gökyüzünün yedi katından geçerek her katta farklı peygamberlerle görüşmesi, mitolojideki kozmik düzen anlatılarıyla benzerlik göstermektedir. Eski Mezopotamya, Mısır ve Hint mitolojilerinde evrenin farklı katmanlara bölüldüğü, her katmanda farklı tanrılar veya ruhani varlıkların bulunduğu anlatılar mevcuttur. Şamanist inanışlarda da ruhun semavi yolculuk sırasında çeşitli aşamalardan geçtiği ve her aşamada farklı ilahi varlıklarla karşılaştığı anlatıları yer almaktadır. Miraç anlatılarında da benzer bir yapı görülmekte, peygamberin göğün farklı katmanlarını aşarak her katta Hz. Adem, Hz. Musa, Hz. İbrahim ve Hz. İsa gibi peygamberlerle karşılaşması, bu anlatının mitolojik bir yapı içinde şekillendiğini göstermektedir. Gökyüzünün farklı katmanlara ayrılması, her katmanda farklı kutsal varlıkların bulunması, mitolojide görülen kozmolojik hiyerarşiyle benzerlik arz etmektedir.²¹⁴

Miraçnameler, İslam dünyasında dinî ve mistik bir anlatı olarak kabul edilse de, içeriklerinde mitolojik unsurların güçlü bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Göğe yükselme, cennet ve cehennem tasvirleri, kutsal binek hayvanlar, farklı semavi katmanlardan geçiş gibi unsurlar, eski mitolojik anlatılarda da yaygın olarak bulunan arketipik motiflerdir. Bu anlatılar, sadece İslam inancına özgü unsurlar içermekle kalmamış, aynı zamanda insanlığın kolektif bilinçaltında yer eden kozmik yolculuk anlatılarının dinî bir formda yeniden yorumlanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Miraçnameler, mitolojinin İslam edebiyatı içindeki etkilerini anlamak açısından önemli bir kaynak olarak değerlendirilmeli, bu eserlerin dinî olduğu kadar mitolojik ve kültürel bağlamlarını da içeren geniş bir perspektiften ele alınması gerekmektedir.²¹⁵

²¹³ Mermutlu, "Kâmî-i Âmidî'nin Mirâciyyesi," *A.g.e.*, 1346.

²¹⁴ Dikmen, "Son Müstakil Miraciyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miraciye'si," *A.g.e.*, 242.

²¹⁵ Yıldırım, "Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji," *A.g.e.*, 50.

4.4.1. Göğe Yükselme

Mitolojide Göğe Yükselme Bağlamındaki Anlatılar arasındaki benzerlikler, insanlık tarihinin kadim anlatı gelenekleri ile İslam düşüncesinin kutsal metinleri arasındaki etkileşimi ortaya koymasından son derece önemlidir. Mitoloji, farklı kültürlerde insanların dünyayı ve ilahi olanı anlamlandırma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış, bu bağlamda kahramanların doğaüstü yolculukları, kutsal varlıklarla karşılaşmaları ve ilahi bilgiler edinmeleri gibi unsurlar mitolojik anlatıların temel bileşenleri haline gelmiştir.²¹⁶ Miraç anlatıları da, İslam'ın kutsal figürü Hz. Muhammed'in göğe yükselişini konu almakta, peygamberin semavi katlardan geçerek Allah ile buluşmasını anlatmaktadır. Bu anlatı yapısı, tarihin farklı dönemlerinde ve farklı coğrafyalarda ortaya çıkan mitolojik anlatılarla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Mitolojik anlatılarda kahramanların yeryüzünden ayrılarak ilahi bir mekâna gitmeleri, orada kutsal bir bilgi edinmeleri ve bu bilgiyi insanlığa aktarmaları yaygın bir tema olup, Miraç anlatısında da bu temel unsurlar net bir şekilde gözlemlenmektedir. Miraç anlatılarının mitolojik anlatılarla olan benzerlikleri, İslam edebiyatı ve mitoloji arasındaki geçişkenliği gözler önüne sererken, bu tür anlatıların insanlığın kolektif bilinçaltındaki ortak temalara nasıl dayandığını da ortaya koymaktadır.²¹⁷

Mi'râc anlatılarında göğe yükseliş, mitolojik metinlerin ortak paydasını oluşturan bir unsurdur. Karitski'nin Mi'râcnâme'sinde de bu tema, Hz. Peygamber'in katmanlar hâlinde göğe çıkışıyla ifade edilmektedir:

"göğe çıktım her katında bir sır / aşk ile doldu gönlümdeki nûr"

Bu beyitte her gök katında farklı bir sırrın açığa çıkması, mitolojik yolculuklarda görülen aşamalı bilgelik edinme anlayışını yansıtmaktadır.

Miraçname ile mitolojik anlatılar arasındaki ilk benzerlik, kahramanın göğe yükselişi, farklı katmanlardan geçerek kutsal bir varlıkla buluşması ve bu süreçte ilahi sırları öğrenmesi motifidir. Bu motif, tarih boyunca farklı mitolojik anlatılarda sıkça kullanılmış, özellikle Mezopotamya, Mısır, Yunan, Hint ve Türk mitolojilerinde çeşitli versiyonlarıyla karşımıza çıkmıştır. Örneğin, Sümer mitolojisinde Gılgamış Destanı'nda kahramanın ölümsüzlük arayışı içinde yaptığı yolculuk, Miraç anlatısıyla benzerlikler göstermektedir. Gılgamış, ölümsüzlüğün

²¹⁶ Uzunoğlu Erten, "Metinlerarasılık Kavramı ve Metinlerarası Bağlamda Albert Camus'nün Sisifos Söyleni," A.g.e., 163.

²¹⁷ Yıldırım ve Çelik, "Tasavvuf ve Medeniyet Perspektifinden Resim ve Karikatür Sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın Örneği," A.g.e., 69.

sırrını öğrenmek için tanrılar âlemine ulaşmaya çalışırken, Hz. Muhammed de Miraç anlatısında Allah'ın huzuruna kabul edilerek ilahi bilgileri edinmektedir. Aynı şekilde, Mısır mitolojisinde firavunların ölümden sonra tanrılar katına yükseldiği, burada yargılandıkları ve ölümsüzlükle ödüllendirildikleri anlatıları, Miraç'taki peygamberin semavi yolculuğu ile paralellikler taşımaktadır. Yunan mitolojisinde Herakles'in tanrılar katına çıkışı, İlyada ve Odysseia destanlarında kahramanların ölüm sonrası ilahi varlıklarla karşılaşmaları, Miraç anlatısının temel unsurlarıyla örtüşmektedir. Bu mitolojik anlatılarda kahraman, kutsal bir yolculuğa çıkar, doğaüstü güçlerle mücadele eder, çeşitli sınavlardan geçerek ilahi bilgileri öğrenir ve sonunda bu bilgileri insanlığa aktarır. Miraç anlatısında da Hz. Muhammed, semavi âlemlerde peygamberlerle, meleklerle ve ilahi varlıklarla buluşarak ümmetine ileteceği bilgileri edinmektedir. Bu bağlamda Miraç anlatısı, mitolojik anlatılardaki kahramanın yeryüzü ile ilahi âlem arasında gerçekleştirdiği yolculuk temasını dinsel bir çerçevede yeniden üretmektedir.²¹⁸

Miraçname ile mitolojik anlatılar arasındaki ikinci benzerlik, kutsal rehber figürlerinin varlığıdır. Mitolojik anlatılarda kahramanın ilahi yolculuğunda ona eşlik eden, rehberlik eden veya koruma sağlayan varlıklar bulunur. Bu rehberler genellikle yarı tanrılar, bilge kişiler, mitolojik yaratıklar veya tanrıların elçileri olarak görülmektedir. Miraç anlatısında Hz. Muhammed'e eşlik eden varlık, Burak adlı kutsal binek olup, peygamberi önce Mescid-i Aksa'ya, ardından göğe taşıyan doğaüstü bir varlıktır. Mitolojik anlatılarda da kahramanların gökyüzüne yükselmesini sağlayan kutsal varlıklar bulunmaktadır. Örneğin, Yunan mitolojisinde Pegasus, kahramanları göğe taşıyan kanatlı bir attır ve Burak ile benzer bir işleve sahiptir. Hint mitolojisinde Vişnu'nun Garuda adlı kuşuyla yolculuk etmesi, Şamanist geleneklerde ruhani rehberlerin şamanları farklı dünyalara götürmesi, Miraç anlatılarındaki Burak figürüyle ortak bir mitolojik anlayışın ürünü olduğunu göstermektedir. Bu tür anlatılar, insanın fiziksel dünyadan fizik ötesi âleme geçişini simgeleyen rehber varlıkların farklı kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Burak, Miraç anlatısında hem fiziksel bir taşıyıcı hem de sembolik olarak ruhsal bir rehber işlevi görmekte, peygamberin yolculuğunu tamamlamasında temel bir rol üstlenmektedir.²¹⁹

Miraçname ile mitolojik anlatılar arasındaki üçüncü büyük benzerlik, cennet ve cehennem tasvirlerinde kendinî göstermektedir. Mitolojik anlatılarda ölüm sonrası yaşam, iyi ve kötü ruhların ayrıldığı mekânlar, ilahi adaletin uygulandığı alanlar olarak betimlenmiştir. Sümer mitolojisinde yer altı dünyası, ölümlerin yargılandığı ve cezalandırıldığı bir alan olarak

²¹⁸ Koyuncu, "Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebî't-Tasavvuf'tan Miracnâme Türüne Bir Yeni Örnek," *A.g.e.*, 99.

²¹⁹ Acar, "İbn Arabî'de Miraç Fenomeni," *A.g.e.*, 27.

tasvir edilirken, Hint ve Yunan mitolojilerinde cennet ve cehennem benzeri mekânların varlığına rastlanmaktadır. İslam düşüncesinde Miraç sırasında Hz. Muhammed'in cennetlikleri ve cehennemlikleri gözlemlemesi, onların durumlarına tanıklık etmesi, mitolojik anlatılarda kahramanın öte dünyayı ziyaret ederek oradaki ruhların akıbetini görmesiyle benzerlik göstermektedir. Yunan mitolojisinde Orpheus'un yer altı dünyasına inmesi ve Eurydice'yi geri getirme çabası, kahramanın öte dünyayı ziyaret ettiği anlatılar arasında yer almaktadır. Aynı şekilde, Şamanist inanışlarda şamanların ruhsal yolculuklar yaparak cenneti ve cehennemi görmesi, Miraç anlatılarındaki peygamberin ilahi âlemleri ziyaret etmesiyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu anlatılar, ölüm sonrası yaşamın nasıl şekillendiğine dair insanın kadim inançlarını yansıtan ortak temalar içermektedir.²²⁰

Miraçname ile mitolojik anlatılar arasındaki dördüncü benzerlik, peygamberin ilahi bilgiyle donatılarak yeryüzüne dönüşü ve bu bilgiyi insanlara aktarmasıdır. Mitolojik anlatılarda kahraman, genellikle tanrılardan veya kutsal varlıklardan özel bir bilgi edinir ve bu bilgiyi insanlığa sunar. Bu tema, Prometheus'un tanrılardan ateşi çalıp insanlara getirmesi, Sümer mitolojisinde bilgelik tanrısı Enki'nin insanlara bilgiyi ulaştırması gibi anlatılarla karşımıza çıkmaktadır. Miraç anlatısında da Hz. Muhammed, Allah katına yükselerek namazın farz kılınması gibi ilahi emirleri alır ve bunları ümmetine bildirir. Bu durum, kahramanın kutsal bilgi edinip bunu insanlığa aktarması motifinin Miraç anlatısında da mevcut olduğunu göstermektedir.²²¹

Mitolojide Göğe Yükselme Bağlamındaki Anlatılar arasındaki benzerlikler, bu tür anlatıların insanlığın ortak bilinçaltısındaki kadim motiflerle şekillendiğini göstermektedir. Miraç anlatıları, peygamberin kutsal bir yolculuk yapması, ilahi varlıklarla buluşması, ölüm sonrası âlemleri gözlemlemesi, kutsal bilgiyi edinip insanlara ulaştırması gibi temel yapılarıyla mitolojik anlatılarda görülen temel unsurlarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu durum, Miraç anlatılarının sadece dinî bir metin olarak değil, aynı zamanda mitolojik anlatılarla derin bağlara sahip bir kültürel ürün olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır²²²

Göğe yükselme, insanlık tarihinde farklı kültürlerin inanç ve mitolojileri içerisinde köklü bir yere sahip olmuş, fizikötesi bir boyuta ulaşmayı ve ilahi olanla buluşmayı ifade eden anlatıların merkezinde yer almıştır. Doğu ve Batı mitolojileri incelendiğinde, kahramanların ya da kutsal figürlerin ilahi âleme yükselmeleri, kutsal varlıklarla temas kurmaları ve bu süreçte

²²⁰ Aksay, "15.-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri," *A.g.e.*, 35.

²²¹ Çakı ve Hocaoglu Alagöz, "Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Derviş Divâne," *A.g.e.*, 1925.

²²² Dağılma, "Ahmed Hasi'nin Mevlidinde Nûr-u Muhammedî," *A.g.e.*, 28.

manevi veya ilahi bilgi edinmeleri ortak bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Hint, İran, İslam ve Hristiyan anlatılarında göğe yükselme mitleri, bireyin dünyevi varlığından ayrılarak farklı bir gerçeklik düzlemine adım attığı dönüşümsel süreçler olarak tasvir edilmektedir. Bu anlatılar, çoğunlukla mistik ya da peygamberî figürler üzerinden şekillenmiş, kutsal vahyin ya da bilgeliğin insana ulaştırılması bağlamında değerlendirilmiştir.

Hint mitolojisinde göğe yükselme kavramı, Vedik literatürdeki Upanişad metinlerinde ve Hindu kozmolojisinde önemli bir yer tutar. Örneğin, Bhagavad Gita'da Krishna'nın Arjuna'ya ilahi bilgiyi vermesi, bir tür ruhani yükseliş olarak nitelendirilebilir. Hindu kutsal metinlerinde, ölümden sonra ruhun daha yüksek bir varlık düzlemine geçmesi veya Tanrı ile birleşmesi, göğe yükselme kavramının fizik ötesisel bir yorumu olarak görülmektedir. Ayrıca, Hindu mitolojisinde tanrıların ve kahramanların göksel âlemlere yükselmeleri, ruhsal bir olgunluğun ve kutsallığın nişanesi olarak kabul edilir.

İran mitolojisinde göğe yükselme teması, özellikle Zerdüşti düşüncede dikkat çeker. Zerdüş'tün ilahi vahiy almak için Ahura Mazda'nın huzuruna çıkışı ve burada ona evrenin düzenine dair bilgilerin verilmesi, göğe yükselme anlatılarının önemli bir örneğini teşkil eder. Zerdüş't, kendisine vahyedilen bilgileri insanlığa aktarmak üzere dünyevi varlığına geri döner. Ayrıca, İran kozmolojisinde mitolojik kahramanların cennet benzeri mekânlara ulaşarak tanrısal varlıklarla temas etmeleri, göksel yolculuğun merkezî bir unsuru olmuştur.

İslam anlatılarında göğe yükselme olgusu, en çok Miraç anlatısı ile temsil edilir. Hz. Muhammed'in gece yolculuğu (İsrâ) ve ardından göğe yükselerek (Miraç) Allah'ın huzuruna çıkışı, İslam'daki en önemli göğe yükselme anlatılarından biridir. Miraç hadisesinde peygamberin yedi kat göğü aşarak ilahi huzura ulaşması, mitolojilerdeki kahramanların göksel âlemlere ulaşmaları ile büyük benzerlik gösterir. Bu anlatıda peygamber, Cebrail rehberliğinde kozmik bir yolculuk yaparak çeşitli peygamberlerle görüşmekte, evrenin farklı katmanlarını deneyimlemekte ve en sonunda Allah ile doğrudan temas kurmaktadır.

Hristiyanlık anlatılarında ise göğe yükselme kavramı, en belirgin şekilde İsa'nın çarmıha gerilişinden sonra cennete yükselmesiyle karşımıza çıkar. Yeni Ahit'te anlatıldığı üzere, İsa dirilişinden sonra havarilerine görünmüş ve ardından göğe yükselerek Tanrı'nın huzuruna çıkmıştır. Hristiyan mistik geleneğinde, azizlerin ve kutsal kişilerin ruhlarının ölümden sonra cennete kabul edilmesi, göğe yükselme kavramının önemli bir parçasıdır. Ortaçağ'da özellikle Dante'nin "İlahi Komedya" adlı eserinde göksel yolculuk detaylı biçimde işlenmiş, fizikötesi boyutların anlatımı yapılmıştır.

4.4.1.1. Metafizik Yolculuk

Metafizik yolculuk, insan bilincinin bedensel sınırları aşarak ruhani veya fizik ötesi bir düzleme geçmesini ifade eden bir kavramdır. Mitolojik anlatılarda kahramanların fiziksel dünyadan ayrılarak ilahi ya da kutsal bir boyuta ulaşmaları, ölümden sonraki yaşamı ya da ruhsal olgunluğu temsil eden öğelerle desteklenmiştir.

Bu anlatıların en bilinen örneklerinden biri Dante'nin İlahi Komedya adlı eseridir. Dante, bu eserinde Cehennem, Araf ve Cennet olmak üzere üç aşamadan geçen bir yolculuk yaparak, ruhunun arınma sürecini ve kutsal bilgiğe ulaşma çabasını anlatmaktadır. Bu yolculuk, Hristiyan mistisizmi içinde önemli bir yer tutar ve ruhsal bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilir. Dante'nin rehberleri Vergilius ve Beatrice, ona ilahi düzene dair hakikatleri göstererek, fiziksel dünyanın ötesinde var olan bir hakikati kavramasına yardımcı olurlar.

Göğe çıkış yalnızca fiziksel bir hareket değil, aynı zamanda metafizik bir yolculuk olarak tasvir edilmektedir. Şair, tek bir adımda sayısız menzilin açıldığını vurgular:

“bir adımda bin menzil açıldı / gönül gözümde hak cemâl saçıldı”

Bu ifade, tasavvufî seyr ü sülûk geleneğiyle paralel olarak ruhun ilahî hakikate yaklaşmasını anlatmaktadır. Hint geleneğinde ise Upanişadlar ve Bhagavad Gita'da ruhun fiziksel bedenine geçerek Tanrı ile birleşmesi tasvir edilir. Hindu düşüncesine göre, bireyin ruhu (Atman) ilahi hakikatle (Brahman) birleştiğinde, fizikötesi bir yolculuk tamamlanmış olur.

İslam düşüncesinde tasavvufun önemli kavramlarından biri olan "seyr ü sülûk", ruhun fiziksel ve dünyevi varlığından sıyrılarak ilahi hakikate yönelmesini ifade eden bir kavramdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'sinde yer alan anlatılar, insanın fizikötesi yolculuğunu betimleyen öğeler içermektedir.

4.4.2. Gök Yolculuğu, Kahramanlık ve Kutsal Mekân Teması

Gök yolculuğu, kahramanlık ve kutsal mekân teması, insanlık tarihinin en eski anlatılarında yer alan arketipik motifler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu temalar, özellikle mitolojik, dinî ve destansı metinlerde, kahramanın dünyadan ayrılarak kutsal veya ilahi bir mekâna ulaşmasını, bu süreçte çeşitli sınavlardan geçmesini ve nihayetinde yeni bir bilinçle yeryüzüne geri dönmesini anlatan hikâyelerin temel bileşenleridir. Bu bağlamda gök yolculuğu, insanın fiziksel ve ruhsal boyutları arasında gerçekleştirdiği bir tür geçiş olarak değerlendirilirken, kahramanlık unsuru, bu yolculuğa çıkan bireyin sıradan bir insan olmaktan

çıkıp kutsal bir figüre dönüşmesini simgelemektedir. Kutsal mekân kavramı ise, kahramanın nihai hedefi olarak şekillenen, genellikle ilahi bilgilerle donandığı, tanrılarla veya kutsal varlıklarla karşılaştığı bir mekân olarak karşımıza çıkar. Bu üç unsur, mitolojik anlatılardan dinî metinlere, destanlardan halk hikâyelerine kadar farklı kültürlerde çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Bu çerçevede Miraç anlatıları da gök yolculuğu, kahramanlık ve kutsal mekân temalarını içeren bir anlatı formuna sahiptir ve bu motiflerin İslam inancı çerçevesinde yeniden yorumlanmış bir versiyonu olarak değerlendirilmelidir.²²³

Mi'râcın en dikkat çekici boyutlarından biri, Hz. Peygamber'in kahramanca gökleri aşmasıdır. Bu durum Karitski nüshasında şöyle dile getirilir:

"yedi gök geçtim cesâretle / her kapı açıldı muhabbetle"

Burada cesaret vurgusu, kahramanlık mitleriyle; açılan kapılar ise kutsal mekâna erişimle ilişkilendirilmektedir.

Gök yolculuğu teması, mitolojik ve dinî anlatılarda kahramanın ilahi âleme yükselişini ifade eden temel bir motif olarak karşımıza çıkar. Bu anlatılarda kahraman, fiziksel dünyanın sınırlarını aşarak kutsal bir boyuta ulaşır, burada tanrılar veya ruhani varlıklarla karşılaşır, onlardan bilgiler alır veya özel bir güç kazanır ve daha sonra yeryüzüne dönerek edindiği bilgileri insanlarla paylaşır. Sümer mitolojisinde, kahraman Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arayışı sırasında tanrılar âlemine ulaşmaya çalışması, gök yolculuğu temasının en eski örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde, Yunan mitolojisinde Herakles'in Olimpos Dağı'na yükselerek tanrılar katına ulaşması ve burada ölümsüzlükle ödüllendirilmesi de gök yolculuğu temasının bir başka örneğidir. Hindu mitolojisinde tanrıların ve bilge ruhların Himalayalar'ın zirvelerine ya da gökyüzündeki ilahi mekânlara ulaşarak Tanrı Vişnu veya Şiva ile buluşmaları, yine bu temanın farklı kültürlerde nasıl işlendiğini göstermektedir. Şamanist geleneklerde, şamanların trans haline girerek ruhlarının gökyüzüne yükselmesi ve burada kutsal varlıklarla temas kurmaları da gök yolculuğu temasının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Miraç anlatısında Hz. Muhammed'in Burak adlı kutsal binekle göğe yükselmesi, farklı gök katlarını aşarak Allah'ın huzuruna varması ve burada ilahi hakikate ulaşması, gök yolculuğu temasının İslam düşüncesindeki en güçlü örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.²²⁴

Kahramanlık teması, gök yolculuğuyla doğrudan bağlantılı bir diğer mitolojik ve dinî motif olarak öne çıkmaktadır. Kahraman, genellikle sıradan bir birey olarak başlar, ancak

²²³ Salkaya, "Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç," A.g.e., 36.

²²⁴ Hafizoğlu, "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı," A.g.e., 220.

yaşadığı olağanüstü deneyimler ve karşılaştığı sınavlar sonucunda farklı bir statüye ulaşır. Kahramanlık, fiziksel güçten ziyade, bireyin ruhsal ve entelektüel gelişimiyle de bağlantılıdır ve genellikle ilahi bir yolculuk ya da kutsal bir görevle taçlandırılır. Mitolojide kahramanlar, zorlu mücadeleler sonucunda bir ödüle ulaşır ya da büyük bir bilgelik kazanır. Yunan mitolojisinde Odysseus, denizler aşarak ve birçok sınavdan geçerek evine dönerken, Hindistan destanlarında Ramayana ve Mahabharata'nın kahramanları, tanrıların verdiği görevleri yerine getirerek yüce bir bilgelik elde etmektedir. Şamanist anlatılarda, şamanlar ruhsal bir yolculuğa çıkarak hastaları iyileştirme veya topluma rehberlik etme gücü kazanırlar. Miraç anlatısında ise Hz. Muhammed, bu kutsal yolculuğa çıkmadan önce farklı sınavlara tabi tutulmuş, ruhsal olarak arınmış ve göğe yükselişi sırasında kendisine birçok ilahi sır açılmıştır. Bu bağlamda Miraç anlatısı, kahramanın ilahi bir boyuta erişerek özel bir misyon üstlendiği ve yeryüzüne döndüğünde yeni bir bilinçle hareket ettiği bir anlatı formuna sahiptir.²²⁵

Kutsal mekân kavramı ise, kahramanın ulaşmayı amaçladığı, fiziksel dünyanın ötesinde bulunan ve genellikle ilahi bilgiyle donandığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal mekân, zamanın ve mekânın dışında, insanın doğrudan tanrısal varlıklarla buluştuğu bir alan olarak tasavvur edilir. Mitolojik anlatılarda bu mekân genellikle tanrılar katı, cennet ya da kutsal bir dağ olarak tanımlanır. Sümer mitolojisinde tanrıların yaşadığı yer olarak bilinen Dilmun, Hindu mitolojisinde tanrıların hüküm sürdüğü Kailash Dağı, Yunan mitolojisinde Olimpos Dağı ve İskandinav mitolojisinde Asgard, kutsal mekân kavramının mitolojik örnekleri arasında yer almaktadır. İslam düşüncesinde ise kutsal mekân, Miraç anlatısında Hz. Muhammed'in Sidretü'l-Münteha'ya ulaşması, burada Allah'ın huzuruna kabul edilmesi ve ilahi emirleri alması şeklinde tasvir edilmektedir. Sidretü'l-Münteha, İslam kozmolojisinde en yüksek merteye olarak kabul edilmekte ve Allah'a en yakın mekân olarak görülmektedir. Hz. Muhammed'in burada Allah ile konuşması, cennet ve cehennemi görmesi, kutsal mekân kavramının en belirgin örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.²²⁶

Gök yolculuğu, kahramanlık ve kutsal mekân temaları, Miraç anlatısı ile mitolojik anlatılar arasındaki güçlü benzerlikleri gözler önüne sermektedir. Bu anlatılar, kahramanın sıradan bir birey olarak başladığı ancak kutsal bir yolculuğa çıkarak olağanüstü bir deneyim yaşadığı, ilahi varlıklarla temas kurarak özel bir bilgiye ulaştığı ve dönüş yolunda insanlığa rehberlik edecek bilgileri aktardığı yapılar içermektedir. Miraç anlatısında da Hz. Muhammed,

²²⁵ Öksüz, "Esirgeyen Gökyüzü Kitabı ve Çölde Çay Filmi Arasındaki Metinlerarası İlişkinin Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi," *A.g.e.*, 50.

²²⁶ Karakuş, "Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi," *A.g.e.*, 34.

göğe yükselerek semavi katları aşmakta, peygamberlerle buluşmakta, ilahi bilgileri edinmekte ve nihayetinde ümmetine rehberlik etmek üzere yeryüzüne dönmektedir. Bu açıdan Miraç anlatıları, mitolojideki kahraman yolculuğu anlatılarıyla büyük benzerlikler göstermekte, ancak İslam'ın inanç sistemi çerçevesinde bu motifler dinî bir bağlamda yeniden yorumlanmaktadır. Miraç anlatısının içerdiği gök yolculuğu, kahramanlık ve kutsal mekân temaları, insanın ruhsal gelişimi, kutsal bilgiye ulaşma arayışı ve tanrısal olanla kurduğu bağ açısından evrensel bir anlatı biçimi oluşturmakta ve insanlığın ortak anlatı hafızasına katkıda bulunmaktadır.²²⁷

4.4.2.1. Göğe Çıkma (Huruç ve Zuhur Etme)

Göğe çıkma, kutsal figürlerin fiziksel ya da ruhsal olarak semaya yükselmelerini ve ilahi alemle temas kurmalarını ifade eder. Bu anlatılar, özellikle peygamberî geleneklerde ve mitolojik metinlerde sıkça yer bulmuştur.

İran geleneğinde Zerdüş'tün Ahura Mazda ile buluşmak üzere göğe yükselmesi, ona vahyin verilmesiyle sonuçlanan bir kutsal yolculuk olarak kabul edilmiştir. Benzer şekilde, İslam'daki Miraç anlatısı, Hz. Muhammed'in göğe yükselerek vahyi doğrudan Allah'tan aldığı bir süreçtir.

Hint mitolojisinde tanrılar ve bilge kişilerin göğe yükselmeleri, kutsal bir ödül olarak görülmektedir. Hindu metinlerinde yogiler ve bilge kişiler, meditasyon ve ruhsal disiplinler aracılığıyla fiziksel varlıktan sıyrılarak semavi âlemlere ulaşabilirler.

Hristiyanlıkta, İsa'nın göğe yükselişi (Ascension), fiziksel bedeninin semaya kabul edilmesi olarak anlatılır. Aynı zamanda Hristiyan mistisizminde, azizlerin ruhlarının ölümden sonra doğrudan Tanrı'nın huzuruna yükseldiği düşüncesi oldukça yaygındır.

Mi'râcda yükseliş bazen bir merdiven metaforu ile aktarılır. Karitski'de de bu unsur görülür:

“bir nurdan merdiven indi önümde / çıktım kat kat göklerin üstüne”

Bu tasvir, mitolojilerde göğe çıkma motifiyle özdeşleşen ışık ve merdiven sembolizmini taşımaktadır.

Bu anlatılar, ortak bir temanın farklı kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini gösterirken, insanlığın kolektif bilinçaltında göğe yükselme olgusunun ne denli derin bir yere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

²²⁷ Usta, “Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları,” A.g.e., 182.

4.4.3. Ruhsal Arınma ve Öteki Dünya Algısı

Ruhsal arınma ve öteki dünya algısı, insanlık tarihinin en eski fizik ötesi kavramları arasında yer almakta olup, farklı inanç sistemleri, mitolojiler ve dinî öğretilerde derinlemesine işlenen temalardır. İnsanlık, varoluşunun başlangıcından itibaren ölüm olgusunu ve ölümden sonraki hayatı anlamlandırmaya çalışmış, bu bağlamda ruhun ölümsüzlüğü, öteki dünyaya geçiş ve ahirette karşılaşılabilecek olan durumlar farklı kültürlerde çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Ruhsal arınma, bireyin dünyevi bağlardan sıyrılarak manevi bir yükseliş gerçekleştirmesi, dünyevi hırsları, arzuları ve günahları terk ederek saf bir ruh haline ulaşması sürecini ifade etmektedir. Öteki dünya algısı ise, bireyin ölümden sonra varacağı mekânları, burada karşılaşılabilecek ödül ve cezaları, ruhun sonsuz kaderini belirleyen ilahi adalet kavramını içeren bir inanç sistemini temsil etmektedir. Bu kavramlar, mitolojik anlatılardan dinî öğretilere, mistik geleneklerden felsefi düşünceye kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Miraç anlatılarında da bu iki temel unsur önemli bir yer tutmakta, Hz. Muhammed'in semavi yolculuğu sırasında yaşadığı dönüşüm ve edindiği bilgiler, ruhsal arınma süreci ve öteki dünya algısı açısından değerlendirildiğinde oldukça güçlü semboller içermektedir.²²⁸

Mi'râc yolculuğunda ruhsal arınma, meleklerin sunduğu ilahî ikramlarla sağlanmaktadır. Beyitte şöyle denilir:

“bir kadeh aşk sundu melek bana / içtikçe arındı cânım yana yana”

Burada içilen kadeh, dünyevî kirlerden arınmayı ve ruhun saflaşmasını simgelemektedir.

Ruhsal arınma kavramı, mistik ve dinî geleneklerde, bireyin ilahi hakikate ulaşabilmesi için geçirmesi gereken manevi süreçleri ifade etmektedir. Bu süreç, genellikle dünyevi arzuların ve fiziksel benliğin terk edilmesi, zihinsel ve ruhsal bir saflaşmaya ulaşılması, ilahi olanla birleşme arayışı olarak tanımlanır. Eski Mezopotamya ve Mısır inanışlarında, bireyin öldükten sonra ruhunun bir yargı sürecinden geçtiği ve bu süreçte ahlaki olarak temiz olanların ilahi âleme kabul edildiği inancı mevcuttur. Yunan felsefesinde Platon'un ruh göçü ve ruhun arınması üzerine geliştirdiği teoriler, ruhsal gelişimin insan hayatındaki önemine vurgu yapmaktadır. Hint felsefesinde ve Budizm'de ise ruhsal arınma, bireyin geçmiş yaşamlarında

²²⁸ Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

yaptığı eylemlerden bağımsız olarak aydınlanmaya ulaşmasıyla mümkündür.²²⁹ Özellikle Budist inanışlarda, Nirvana'ya ulaşma süreci ruhsal arınmanın en uç noktası olarak kabul edilmekte, bireyin dünyevi arzularından tamamen sıyrılması ve saf bir bilinç seviyesine ulaşması hedeflenmektedir. Şamanist geleneklerde, şamanların trans yoluyla ruhlarını dünyevi âlemden ayırarak ilahi âlemlere yönlendirmesi, ruhsal arınma sürecinin en eski örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Miraç anlatılarında da Hz. Muhammed'in göğe yükselişi, dünyevi varoluştan sıyrılarak saf bir ruh haline bürünmesi, onun ilahi âleme kabul edilmesi için gerekli olan ruhsal arınma sürecinin bir yansımasıdır. Peygamberin gökyüzüne yükselmeden önce ruhen hazırlık sürecinden geçmesi, melekler tarafından manevi bir arındırmaya tabi tutulması ve bu sayede semavi katmanlara kabul edilmesi, ruhsal arınma kavramının Miraç anlatıları içindeki en önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.²³⁰

Öteki dünya algısı, dinler ve mitolojiler bağlamında ele alındığında, genellikle bireyin ölümden sonra karşılaşacağı durumlar, cennet ve cehennem gibi ödül ve ceza mekânları, ruhun bu mekânlar arasındaki yolculuğu ve ilahi adalet anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir. Eski Mısır inancında öteki dünya, Osiris'in hükmettiği bir mekân olarak tasvir edilmiş, ölünün kalbinin bir teraziye konularak yargılanması ve ahlaki durumuna göre cennete veya cehenneme gitmesi inancı yaygınlaşmıştır. Zerdüştlük'te ruhun ölümden sonra bir köprüden geçtiği ve bu köprüden ancak iyi amellere sahip olanların geçebildiği, kötülerin ise aşağı düşerek cehenneme sürüklendiği inancı bulunmaktadır. Hint mitolojisinde öteki dünya algısı karma yasasına dayalıdır; bireyin bu dünyada yaptıkları, onun ölümden sonra hangi bedende ve hangi dünyada var olacağını belirler. Yunan mitolojisinde ise Hades, ölülerin ruhlarının toplandığı bir mekân olarak kabul edilir, ruhların iyi veya kötü olmalarına göre farklı bölgelere yönlendirildiği anlatılır. Şamanist inanışlarda da ölüm sonrası ruhun gittiği farklı mekânlar tasvir edilmekte, iyilik yapanların gökyüzündeki kutsal varlıklara ulaştığı, kötülük yapanların ise yer altı dünyasında cezalandırıldığı anlatılmaktadır.²³¹ Miraç anlatılarında Hz. Muhammed'in göğe yükselişi sırasında cennet ve cehennem mekânlarını görmesi, orada bulunan ruhların durumlarını gözlemlemesi, İslam'daki öteki dünya inancının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Miraç esnasında peygamber, cennetin huzur dolu atmosferini, oradaki insanların mutluluğunu, nimetleri ve ilahi ödülleri gözlemlerken; cehennemde günahkârların azap içinde kıvrandıklarını, yaptıkları günahlara göre farklı cezalar aldıklarını ve ilahi adaletin burada tecelli ettiğini deneyimlemektedir. Bu anlatılar, İslam'ın cennet ve cehennem algısının

²²⁹ Erdoğan, "Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açıdan İncelenmesi," A.g.e., 58.

²³⁰ Koyuncu, "Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik," A.g.e., 426.

²³¹ Güneş, *Hayat Üçgeninde Psikoloji, Mitoloji ve Teoloji*, A.g.e., 190.

en güçlü metinleri arasında yer almakta, ruhsal arınma ile öteki dünya arasındaki bağlantıyı net bir şekilde ortaya koymaktadır.²³²

Ruhsal arınma ve öteki dünya algısı, Miraç anlatılarında birbirini tamamlayan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhsal arınma sürecinden geçen birey, öteki dünyada hak ettiği karşılığı bulacak, eğer arınmış bir ruha sahip olmuşsa ilahi lütfu erişecek, aksi takdirde cehennemde cezalandırılmıştır. Miraç anlatılarında Hz. Muhammed'in bu kavramları bizzat gözlemlemesi ve ümmetine bildirmesi, İslam toplumunda ahlaki ve dinî değerlerin pekişmesini sağlayan önemli bir unsur haline gelmiştir. Bu anlatılar, bireyleri ruhlarını saflaştırmaya, ilahi olanla bağlarını güçlendirmeye, iyi ameller işlemeye teşvik ederken; aynı zamanda kötülük yapanların karşılaşacağı cezaları gözler önüne sererek ilahi adalet sistemini vurgulamaktadır. Bu çerçevede Miraç anlatıları, bireyin dünyevi hayatında nasıl yaşaması gerektiğine dair bir rehber niteliği taşımakta, ruhsal arınmayı teşvik eden ve öteki dünyanın varlığına dair bilinç oluşturan anlatılar olarak kabul edilmektedir.²³³

Miraç anlatılarında yer alan ruhsal arınma ve öteki dünya tasvirleri, farklı kültürlerdeki dinî ve mitolojik anlatılarla büyük benzerlikler taşımakta, ancak İslam düşüncesi çerçevesinde özgün bir anlam kazanmaktadır. Ruhsal arınma, bireyin dünyevi yüklerden kurtularak ilahi hakikate ulaşmasını temsil ederken, öteki dünya algısı, ilahi adaletin bir tezahürü olarak görülmektedir. Bu anlatılar, insanın evrensel kaygıları olan ölüm ve ölüm sonrası yaşam hakkındaki bilinmezlikleri gidermeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilmeli, Miraç anlatılarının insanlık tarihindeki ruhsal ve fizik ötesi anlatı geleneğinin bir devamı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece Miraç anlatılarının dinî boyutunun yanı sıra, kültürel, mitolojik ve felsefi açılardan da ele alınarak daha geniş bir perspektiften incelenmesi mümkün olmuştur.²³⁴

4.4.4. Miraç Motifinin Mitoloji İçindeki Yeri

Miraç motifi, insanlık tarihinin en eski anlatı geleneklerinden biri olan mitoloji içinde derinlemesine incelendiğinde, farklı kültürlerde benzer anlatılarla karşılaştırılabilen, göğe yükselme, ilahi varlıklarla temas kurma ve kutsal hakikati öğrenme temaları ile öne çıkan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Evrensel mitoloji içinde Miraç motifi, insanın dünyevi gerçeklikten koparak fizik ötesi âleme geçişini, ilahi olanla kurduğu bağı ve ölüm sonrası

²³² Loğoğlu, "Mitoloji ve Kadın," *A.g.e.*, 107.

²³³ Mert, *Uygur Harfli Mi'rac-Name*, *A.g.e.*, 92.

²³⁴ Karahan, "Hilmi Yavuz'un Söylen Şiirlerinde Mitoloji," *A.g.e.*, 120.

yaşama dair kazanılan bilgiyi simgelemektedir. Bu motif, dinî ve mitolojik anlatılarda sıklıkla görülmekte, farklı coğrafyalarda farklı dinî ve kültürel gelenekler içinde benzer biçimlerde işlenmektedir. Gök yolculuğu ve ilahi âleme yükselme anlatıları, çoğunlukla bir kahramanın ya da kutsal bir figürün dünya sınırlarını aşarak kutsal bilgiye ulaşmasını konu edinmekte, bu süreçte kahramanın belirli sınavlardan geçmesi, ruhsal arınma yaşaması ve sonunda bir tür dönüşüm geçirerek yeryüzüne geri dönmesi gibi ortak unsurlar içermektedir. Miraç motifi, İslam inancındaki şekliyle Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yolculuğu (İsrâ) ve oradan yedi kat göğe yükselmesiyle (Miraç) tanımlanmakta olup, peygamberin ilahi hakikati doğrudan Allah'tan öğrenmesi ve ümmetine bu bilgileri aktarması şeklinde ele alınmaktadır. Ancak bu motif, sadece İslam'a özgü olmayıp, tarih boyunca farklı dinî ve mitolojik geleneklerde de benzer anlatı unsurlarıyla işlenmiştir.²³⁵

Miraç motifinin evrensel mitoloji içindeki yeri değerlendirildiğinde, en dikkat çekici paralelliklerden biri Mezopotamya mitolojisinde görülmektedir. Sümer mitolojisinde yer alan Gılgamış Destanı, ölümsüzlüğü arayan kahramanın kutsal varlıklarla karşılaştığı, göğe yükselmese de doğaüstü mekânlarda tanrısal bilgilerle karşılaştığı bir anlatı sunmaktadır. Gılgamış, bu yolculukta insanoğlunun ölümlü kaderini öğrenirken, Miraç anlatısında Hz. Muhammed, ahiret hayatına dair bilgiler edinmekte, cennet ve cehennem sahneleri aracılığıyla insanlığın kaderini gözlemlemektedir. Bu bağlamda Miraç, Sümer anlatılarındaki kahramanın ilahi olanla buluşması, sırları öğrenmesi ve dünyaya geri dönmesi motifinin farklı bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir. Benzer bir biçimde, Babil mitolojisinde yer alan İştâr'ın Yeraltı Yolculuğu anlatısında tanrıça, farklı kapıları aşarak ilahi hakikate ulaşmakta, her aşamada sınavlardan geçerek ölümler dünyasını keşfetmektedir. Miraç anlatısında Hz. Muhammed'in göğün yedi katını aşması, her katta farklı peygamberlerle buluşarak onların mesajlarını dinlemesi ve nihayetinde Sidretü'l-Münteha'ya ulaşarak Allah ile doğrudan konuşması, Mezopotamya mitolojisindeki tanrısal yolculuk motifleriyle benzerlikler taşımaktadır.²³⁶

Mi'racın bir motif olarak her kültürde yankı bulduğu vurgulanır:

“mi'rac sözü her dilde söylenir / kahraman gönüllerde işlenir”

Bu beyit, göğe yükselme temasının evrensel bir mitolojik anlatı olduğuna işaret etmektedir.

²³⁵ Tatlı, “Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Miraç Hadisleri,” A.g.e., 36.

²³⁶ Çakı ve Hocaoglu Alagöz, “Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Dervîş Dîvâne,” A.g.e., 1925.

Antik Mısır inançları incelendiğinde, firavunların ölümden sonra göğe yükselerek tanrılar katına kabul edileceği inancı, Miraç motifine benzer bir yapıyı ortaya koymaktadır. Mısır ölümler kitabında yer alan tasvirlerde, firavunun ruhunun göğe yükselmesi, burada ilahi varlıklarla buluşarak ölümsüzlük kazanması, Miraç motifinde peygamberin cennet ve cehennem sahnelerini gözlemlemesi ve ilahi hakikati edinmesi anlatısıyla büyük benzerlik göstermektedir. Antik Mısır mitolojisinde Osiris'in ölümler katına inmesi, burada yeniden doğarak tanrılar katına yükselmesi, kahramanın ilahi bir varlığa dönüşmesini simgelemekte, bu da Miraç anlatılarındaki ruhsal dönüşüm süreciyle paralellik arz etmektedir.²³⁷

Yunan mitolojisinde göğe yükselme motifi, Miraç ile doğrudan bağlantı kurulabilecek anlatılar içermektedir. Özellikle Herakles'in tanrılar katına yükselerek ölümsüzlük kazanması, Miraç motifine benzer bir anlatı sunmaktadır. Herakles, dünyada birçok sınavdan geçtikten sonra tanrılar tarafından kabul edilmekte, Olimpos Dağı'na çıkarak Zeus'un huzuruna varmaktadır. Aynı şekilde, Orpheus'un ölümler diyarına inerek Eurydice'yi geri getirmeye çalışması, kahramanın fizik ötesi dünyayı ziyaret ederek kutsal varlıklarla karşılaşması temasını içermekte, Miraç anlatısında Hz. Muhammed'in cennet ve cehennem sahnelerini gözlemlemesiyle paralellikler taşımaktadır. Yunan mitolojisinde, kahramanların tanrılarla iletişim kurmak için kutsal dağlara ya da göğe yükseldiği anlatılar, Miraç motifinin evrensel mitolojideki yerini daha belirgin hâle getirmektedir.²³⁸

Hint mitolojisinde de göğe yükselme, ruhsal arınma ve kutsal varlıklarla buluşma motifleri sıkça işlenmiştir. Hindu mitolojisinde bilge kişilerin meditasyon yoluyla tanrılarla iletişim kurduğu, ruhlarının bedeni terk ederek ilahi mekânlara ulaştığı anlatılar mevcuttur. Bhagavad Gita'da Krishna'nın Arjuna'ya ilahi bilgileri açıklaması, ilahi hakikatin doğrudan kutsal bir figür tarafından insana aktarılması açısından Miraç anlatısıyla benzerlik taşımaktadır. Ayrıca Hindu kozmolojisinde göğün yedi katmanlı olarak tasavvur edilmesi, Miraç anlatılarındaki yedi gök kavramıyla büyük benzerlik göstermektedir. Bu inanç sisteminde ruhun farklı aşamalardan geçerek nihai hakikate ulaşması, Miraç motifinin evrensel mitoloji içinde nasıl bir yer tuttuğunu göstermektedir.²³⁹

İskandinav mitolojisinde de kahramanın farklı katmanları aşarak ilahi bilgiye ulaşması anlatıları bulunmaktadır. Odin'in bilgeliği kazanmak için büyük fedakârlıklara katlanması, ilahi

²³⁷ Bideki, Ceylan ve Başçı, "İran Kütüphanelerindeki Bazı Kürtçe Dinî ve Lirik El Yazması Manzumelerin Açıklamalı Fihristi," *A.g.e.*, 211.

²³⁸ Gülsoy, "Arif: Miraç-name, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)," *A.g.e.*, 25

²³⁹ Aydın, "İlhanlı ve Timurlu Miraçnamelerindeki Horoz Tasviri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme," *A.g.e.*, 164.

olanla doğrudan iletişim kurmak için dünyasal bağlarından vazgeçmesi, Miraç motifinde Hz. Muhammed'in dünyevi varoluştan ayrılarak kutsal bilgiye ulaşması ile benzerlik göstermektedir. Viking inançlarında Valhalla'ya ulaşan kahramanların, burada tanrılarla bir araya gelerek sonsuz yaşama erişmesi, göğe yükselme ve kutsal mekâna ulaşma kavramlarının bu kültürde de güçlü bir biçimde yer aldığını göstermektedir.²⁴⁰

Miraç motifi, evrensel mitoloji içinde değerlendirildiğinde, insanlığın kolektif bilinçaltında yer alan göğe yükselme, tanrılarla buluşma, ilahi bilgiyi öğrenme ve yeryüzüne geri dönerek insanlığa rehberlik etme gibi temalarla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu motif, farklı kültürlerde değişik biçimlerde karşımıza çıkmakta, ancak temel yapısı büyük oranda benzer kalmaktadır. Miraç anlatısı, İslam inancı çerçevesinde Hz. Muhammed'in ilahi huzura kabul edilmesini konu alırken, aynı motif farklı dinlerde kahramanların kutsal varlıklarla karşılaşması, ilahi bilgiye ulaşması veya ölümsüzlük kazanması şeklinde anlatılmaktadır. Bu bağlamda Miraç, yalnızca İslam dünyasında değil, insanlığın ortak anlatı hafızasında yer alan kadim bir mitolojik temanın dinsel bir bağlamda yeniden yorumlanmış hali olarak da değerlendirilmektedir. Göğe yükselme, ilahi olanla temas kurma ve hakikati öğrenme temaları, insanın varoluşsal arayışlarını şekillendiren en önemli anlatı formlarından biri olmuş ve Miraç motifi, bu geniş anlatı geleneğinin önemli bir parçası olarak günümüze kadar ulaşmıştır.²⁴¹

4.4.5. Kutsal Ağaç Motifi

Kutsal ağaç, insanlığın mitolojik tahayyülünde kozmik düzeni temsil eden en eski arketiplerden biri olarak varlığını sürdürmektedir. Literatürde, bu motif çoğunlukla evrenin dikey eksenini betimleyen "axis mundi" sembolüyle ilişkilendirilir. *Axis mundi*, farklı kültürlerde gök, yer ve yeraltı âlemlerini birbirine bağlayan, kutsal olanın merkezini ve evrenin düzeninin mihrini simgeleyen bir kavramdır. Şaman davulu direği, Hindu kozmolojisindeki Meru Dağı, İskandinav mitolojisindeki Yggdrasil, Mezopotamya'daki kutsal hurma ağacı ve Orta Asya inançlarındaki Bayterek, bu simgenin kültürlerarası örnekleridir. Bu imgeler, yalnızca evrenin yapısını değil, aynı zamanda yaratılış, süreklilik, ölümsüzlük ve tanrısal iradeyle kurulan bağı da temsil etmektedir. İslâmî gelenekte Miraç olayı, *axis mundi*'nin kutsal merkezine ulaşma yolculuğu olarak yorumlanabilir; burada Hz. Muhammed'in göğe yükselişi, Sidretü'l-Müntehâ'ya varışı ve ilahî hakikate erişmesi, kozmik eksenin en yüce noktasına

²⁴⁰ Üzümcü, "Tefsirlerde İsrâ ve Miraçla İlgili Yorumlar ve Çağdaş Bir Yaklaşım," *A.g.e.*, 94.

²⁴¹ Ünsever, "Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansımaları," *A.g.e.*, 24.

ulaşmayı simgeler.²⁴² Bu bağlamda, Miraçname'deki Sidretü'l-Müntehâ tasviri, kültürlerarası kutsal ağaç anlatılarında görülen gövdenin göğe yükselmesi ve dalların semanın sınırlarını aşması imgesiyle örtüşmektedir.²⁴³

Sümer medeniyetinde kök salan “Hohambu” (tartışmalı okumalar “Huluppu” yahut “Hohambu” varyantlarını gündeme getirmektedir) ağacı, bu kozmik modelin en eski yazılı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Gılgamış destanı çevresinde şekillenen metin-yapısal okumalar, söz konusu ağacın tanrıça İnanna'nın (Akkad dilinde İştar) eliyle Fırat Nehri kıyısında dikildiğini anlatmaktadır. Mitin erken Sümer versiyonunda fırtına tanrısı Enlil'in gönderdiği rüzgârlar, nehrin yatağını altüst ederek genç gövdenin köklerini açığa çıkarmakta ve böylece ağacın kozmik istikrarı ilk kez sarsılmaktadır. İnanna ağacı koruma altına almak istediğinde ise “Lilitu” adı verilen gece rüzgârı ruhu dalın ortasına yerleşmekte, “Anzu” kuşu tepede yuva yapmakta, yılan ise kutsal gövdeyi kısılcasına almaktadır. Buradaki üçlü ontik kuşatma, insan-tanrı-doğa ekseninde potansiyel bir kaos hâli doğurmaktadır. İnanna'nın yardım çağrısına yanıt veren kahraman Gılgamış'ın yılanı öldürüp Anzu'nun yuvasını dağıtması mitolojik metinlerde “kozmosu yeniden tanzim” jesti olarak okunmaktadır; bu, ağacın yeniden dikilmesiyle somutlanan kozmik restorasyon paradigmasıdır. Gılgamış'ın ağacın gövdesinden taht yapması, destan geleneğinde salt bir zanaatkârlıktan ibaret görülmemekte; kraliyet ideolojisinin evrenin merkezinde konumlanan düzen fikriyle birleştiği, kutsal-dünyevi eklemlenme anı olarak yorumlanmaktadır. Böylelikle Hohambu/Huluppu ağacı, hem ilahi müsaade ile gerçekleşen dikey yükselişin maddi dayanağını hem de kolektif kozmo-sosyal bilincin sütununu oluşturmaktadır.²⁴⁴

Metinde geçen ağaç betimlemesi, şamanist ve tasavvufî inançlardaki kutsal ağaç geleneğini hatırlatır:

“bir ağaç gördüm göğe yükselmiş / dalları arşa varıp nurla örtülmüş”

Bu sembol, kozmik eksen ve gökle yeryüzü arasındaki bağı temsil etmektedir.

Mezopotamya pantheonunda Sintehülmüntena efsanesi, yukarıda anılan Sümer metinlerinin daha geç bir Babil-Asur değişkesini teşkil etmektedir. Sintehülmüntena adı, çeşitli çivi yazılı tabletlerde “sîn-te-ḥu-'ul-mun-tē-na” biçiminde analiz edilmekte ve “Tanrısal Gece Ağacı”

²⁴² Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalarda ve Gizemler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 53; Kafkaslı Rüya Demir, “Kutsal Ağaç ve Axis Mundi İlişkisi”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2 (2020): 215.

²⁴³ Gülay Karakuş, “Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi”, *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 34.

²⁴⁴ Büyükokutan Töret, “İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin”, *A.g.e.*, 393.

yahut “Aydınlanmanın Limon Servisi” gibi metaforik anlama potansiyelleriyle çözümlenmektedir. Efsaneye göre söz konusu ağaç, tanrı Ea’nın buyruğuyla Apsû’nun (ilksel tatlı su okyanusunun) derinliklerinden filizlenmektedir. Kökleri yeraltı sularının “primordial” bilgisini emmekte, gövdesi yeryüzünün göbeğinde kalın surlarla çevrili kutsal bahçede yükselmekte ve dalları Tanrı Şamaş’ın aydınlığını doğrudan almaktadır. Enuma Eliş kozmogonisiyle tematik bağ kurulduğunda, bu ağacın dalları arasına konumlanan “Tablet-i Kader” metaforu dikkat çekmektedir; yaratılışın düzenleyici tanrıları Marduk ve Enlil’in kaderi yazma otoritesi, ağaç tepesindeki kutsal çarkla sembolize edilmektedir. Böylece Sintehülmüntena, hem kozmik düzenin yazıldığı metaforik levhayı bekleyen bir bekçi ağacı hem de bilginin saklandığı bir kütüphane işlevi görmektedir. Bazı versiyonlarda, bilgelik tanrıçası Nisaba’nın dalların altına yerleştirilmiş yazı tahtalarını kazıdığı anlatılmaktadır ki bu durum, kutsal ağacın aynı zamanda “ilk yazı mekânı” rolünü üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Sintehülmüntena efsanesi, kozmik ağaç motifinin alt-metinsel olarak “bilgi deposu” ve “kader yazıcısı” işlevlerini nasıl üstlendiğini gözler önüne sermektedir; Miraçname’de Cebrail’in Sidretü’l-Müntehâ’nın dallarında örtük olarak beklediği tasavvuru, bu Mezopotamya mirasıyla paralel bir sembolik söyleme dayanmaktadır.²⁴⁵

Sümer-Akad çizgisinde parıldayan bu kadim ağaç kompleksine karşın, İskandinav mitik evreni Yggdrasil dünyasıyla yeni bir katman sunmaktadır. Prolog halinde yer alan Gylfaginning pasajı, Yggdrasil’i “evrenin dişbudak gövdesi” olarak tanımlamakta; köklerinin üç ayrı diyara (Ásgarðr, Jötunheimr ve Niflheimr) uzandığını kaydetmektedir. Her kök altında farklı bir kozmik kaynak yer almakta; örneğin en üst kökü “Urðarbrunnr” denilen kader kuyusuna yaslanmaktadır. Orada Normir adı verilen kader tanrıçaları insan ve tanrı yazgısını ağacın kabuğuna runik işaretlerle nakşetmektedir. Kıyamet döngüsünde (Ragnarök) Yggdrasil’in çürümesi, evrenin düzeninin son tabiat olaylarıyla iç içe ilerleyen apokaliptik bir “kozmetik yıkım” olarak betimlenmektedir. Bu döngüsel sistemde ağaç her çürümenin sonunda yeni bir filiz vermekte, evren yeniden doğmaktadır. Böylelikle İskandinav kozmolojisi, “dikey-lineer yükseliş” fikrini “döngüsel çürüme-yeniden doğuş” şemasıyla birleştirmekte; bu okumada Miraç yolculuğundaki “geriye dönüş” teması da Yggdrasil’in post-apokaliptik renovasyonu ile paralel kavramsal çağrışımlar üretmektedir.²⁴⁶

Yggdrasil ekseninde açılan çok katmanlı dünya modeli, Hint geleneğinde Aśvattha ağacıyla zihinsel bir süreklilik arz etmektedir. Upanişad metinlerinde “uçları aşağıda, kökleri

²⁴⁵ Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

²⁴⁶ Usta, “Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları,” A.g.e., 182.

yukarıda” görünen bu kutsal incir, “Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad”ın kozmik perspektifinde Brahman’ın muvakkaten görünmüş hâli olarak tasvir edilmektedir. Bhagavadgītā’nın XV. bölümünde Krisna, “Terülu” (kalıcı olmayan) olarak nitelendirdiği bu dünyanın kesilmesi gereken bağlarına işaret ederek, “...bu kökleri gökte bir ağaçtır; kes ki hakikate varasın...” demektedir. Böylece Hint kozmolojisinde ağaç motifi, dünyevi bağdan kurtularak nihai aydınlanma durumuna yükselme sürecine dönüşmektedir. Kalpavṛkṣa (dilek ağacı) ve Jambū (altın elmalı ağaç) mitleri, ilahi himayeyi temsilen aynı dikey yapıyı arkaik bir “armağan ekonomisi” çerçevesinde betimlemektedir; dallarından düşen meyveler potansiyel olarak ölümsüzlük, sağlık yahut bilgelik vermektedir. Bu sakramental meyve kavramı, İslam tasavvufunda “Sidre meyvesi” söylemine içkin latif manalarla eklemelenmekte; Miraç gecesinde peygambere sunulan ikramlar, Kalpavṛkṣa’nın armağan-merkezli teolojisine kavramsal bir paralel teşkil etmektedir.

Mısır mitosferi, kutsal sykomor inciri (Ficus sycomorus) ile ağaç motifini ölümsüzlük doktrinine dâhil etmektedir. Heliopolis teolojisinde “İşed” ağacı olarak anılan sykomor; Tanrı Re’nin gün doğumunda ufuktan doğuşunu izlemek ve ölümlerin ruhlarına gölge vermek gibi ikili işleve sahiptir. “Ölümler Kitabı”nda Hathor’un sykomor gövdesinden ölen ruhlara serin su ikram etmesi, ağaç-tanrıça ilişkisinin maternal bir merhamet boyutu kazandığını teyit etmektedir. Bu sahnede ağaç, yeryüzü ile öte-alem arasında bir geçiş kapısı işlevi görmekte; dallarından sarkan kutsal menat kolyeleri, maji ve koruma gücünü simgelemektedir. Mısır kralları, ölümsüzlük törenlerinde sykomor ağacının öz suyuyla abdestlenmekte ve bu, “yeryüzünden göğe geçiş” ritüelinin fiziksel alt yapı taşı oluşturmaktadır. Miraç anlatılarında Hz. Muhammed’in Sidretü’l-Müntehâ’da gördüğü “nura gark” olmuş “ledünnî” damlalar, İşed ağacının hayat suyu motifini İslam dinî teolojisine uyarlayan bir kurgusal ayna niteliği taşımaktadır.

Orta Amerika mitolojileri kutsal ağacı “Ceiba” (ya da Yaxche) ile kozmik haritanın dikey ve yatay koordinatlarını betimlemektedir. Maya kozmolojisinde dört ana yöne uzanan renkli Ceiba ağaçları (kuzeyde beyaz, güneyde sarı, doğuda kırmızı, batıda siyah) evreni sabitleyen “dünya direkleri” olarak kabul edilmektedir; beşinci, yeşil renkli merkez ağacı ise tüm yönlerin buluştuğu eksen noktasıdır. Popol Vuh yaratılış anlatısında tanrılar göğü Ceiba’nın dallarıyla kaldırmış, yeryüzünü de kökleriyle dengelemiştir. Ayrıca ağaç gövdesindeki “sak” adlı öz su, insana yaşam enerjisi bağışlayan “kozmo-biyolojik” bir iksir olarak okunmaktadır. Bu bağlamda Ceiba, varoluşun “kuvvetli sütunu” olarak hem yaratılışa hem de ruhların ölümden sonraki geçişinde bir tür ritüel kaldıraç işlevi görmektedir. Miraç anlatılarında Allah Resûlü’nün katmanlı göğü geçişinde karşılaştığı Sidre ağacının her

yaprağında bir meleğin oturduğu tasviri, Ceiba'nın dallarında konumlanan dört-yön bekçisi kuşlarla semantik bir benzeşim göstermektedir.

Aztek geleneğinin merkezi Tenochtitlan'da tapınak mimarisi, "Tōnacacuāhuītl" olarak nitelendirilen "hayat ağacı" sembolü etrafında büyümektedir. Coatepec efsanesinde ilksel tanrıça Coatlicue'nin topraklara saçılmış kanından fişkırlarak yükseldiği anlatılan dev ağaç, Altıncı Güneş kozmolojisinde ucu gökyüzünü delen, dibinde gökleri taşıdığına inanılan bir dikey sıçrama tahtasıdır. İnsan kurban etme ritüellerinde Tanrı Quetzalcoatl'a sunulan kan, bu ağacın köklerine dökülmekte, ağaç gövdeye can suyu olmaktadır. Böylece dikey eksen, sadece mekânsal bir merdiven değil, aynı zamanda tanrısal enerji ve insan emeği arasında simbiyotik bir alışveriş kanalı şeklinde tezahür etmektedir. Miraçname'de peygamberin Sidre latif (ince) dallarının ucunda zümrüt ve yakut serpintileri görmesi, Aztek ağaçlarının kurban-kaynaklı enerji akışı fikrini, İslamî bağlamda "nurdan yaratılmış" zerrât-ı latife tasavvuruyla yeniden üretmektedir.²⁴⁷

Bu farklı medeniyet panoramaları bir araya getirildiğinde, kutsal ağaç motifinin ortak semantik çekirdeği belirginleşmektedir: (1) Kozmik bağlayıcılık: Ağaç, göğü ve yeri ayıran kaotik ilk bölünmeyi onarmakta, evreni düşey bir aks üzerinde yeniden bütünleştirmektedir. (2) Ontolojik süreklilik: Kökler, toprak-yeraltı, yeryüzü ve gök katmanları arasında kesintisiz bir enerji akışı sağlamak; böylece varlığın üçlü tabakasını (yeraltı-yeryüzü-gök) birbirine bağlamaktadır. (3) Bilgi ve kudret deposu: Ağaç gövdesi veya dalları, kader levhalarını yahut ilahi yazıtları muhafaza etmekte; yapraklar ise ruhların yahut meleklerin konak yerleri olarak epistemolojik şemalar sunmaktadır. (4) Yenilenme ve ölümsüzlük: Döngüsel yapıya sahip ağaç mitleri, çürüme ve yeniden doğum süreçleriyle eskatolojik beklenti ve umutları simgelemektedir. (5) Kutsal mekânın somutlaşması: Ağaç, tapınak inşa etmeden önce fiziksel ve fizik ötesi bir "ilk mabet" olarak hizmet etmekte; çevresinde oluşan kutsal çevre, ilksel kent fikrine meşruiyet vermektedir.²⁴⁸

İslam kozmogonisi içinde Sidretü'l-Müntehâ, Kur'ân-ı Kerîm'in Necm suresinde "perdeye yaklaşılması yasak son hudut" olarak tanımlanmaktadır. Hadis literatürü, ağacın yapraklarının fillerin kulakları kadar geniş olduğu, gölgesinin cennet ehlinin tamamını kuşattığı ve dallarında çeşitli renklerde nur-selin aktığı detaylarını sunmaktadır. Tasavvufî tefsirler, Sidre'yi hem nefis mertebelerinin nihai hududu hem de Allah-kul buluşmasının eşiği olarak okumaktadır. Böylece Sidretü'l-Müntehâ, yukarıda incelenen arketipsel ağaçların bütün

²⁴⁷ Sümer, "Mitoloji 101," A.g.e., 254.

²⁴⁸ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," A.g.e., 393.

işlevlerini İslam kozmolojisinin teolojik omurgasına bağlamaktadır: göğün katmanlarını birleştirerek dikey bağ kurmakta, bilgiyi (levh-i mahfûz tecellisi) muhafaza etmekte, aydınlanma (nur) vasıtası sunmakta, cennet tasvirlerinin merkezine yerleşerek eskatolojik ümitleri canlandırmakta ve nihayet peygamberin göğe yükselişi ile yeryüzüne dönüşü arasında ritüel-sembolik bir köprü rolü üstlenmektedir.²⁴⁹

Miraçname metinlerinde Hz. Muhammed'in Mirac gecesinde Cebrail eşliğinde Sidre'ye varışı, kozmik ağaç motifinin 'tamamlanmış dikey yolculuk' paradigmasını somutlaştırmaktadır. Peygamber burada, ağaç ötesine geçme iznini yalnızca Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla almakta; Cebrail'in "Bir adım dahi atarsam yanarım" sözü ağaç-hududunun "varlığın uç noktası" niteliğine işaret etmektedir. Böylece Sidre, kutsal ağacın "liminal eşik" işlevini üstlenmekte; Miraç topografyasında yaratılmış varlıklara kapalı, yalnız mukarrebun-i ilahiyeye münhasır bir sınır olarak belirginleşmektedir. Peygamberin "Refref" adlı yeşil kanatlı örtü üzerinde Sidre hududunu aşması, literatürde "post-sidric" safha olarak adlandırılmakta; bu safha İslam tasavvufunda "fenâ-fil-hak" ile "bekâ-billah" arası tecrübî bir nüveyi vurgulamaktadır. Böylelikle kutsal ağaç, hem kozmik merdivenin zirvesini hem de varoluşsal erginlenme evresini temsil etmektedir.

Miraçname'de ağaç motifinin ikinci düzey işlevi, peygamberin yeryüzüne dönüş anında cemaate taşıdığı "ilahî hediyeler" (namaz beş vakte indirilmesi, âyet-el kürsî vb.) üzerinden okunmaktadır. Burada, Kalpavrkşa'nın meyve-armağan ekonomisi yahut Ceiba'nın "hayat sütunu" misyonu ile paralel bir semantik dizi göze çarpmaktadır: Ağaç tepesinden alınan ilahî emanet, yeryüzü topluluğuna uzlaşma, huzur ve düzen olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla kutsal ağaç, yalnızca dikey aydınlanmanın zirvesi değil; aynı zamanda yatay toplumsal dönüşümün de başlangıç noktası olmaktadır.

Sembolik-fenomenolojik yorum çerçevesi, burada kahramanın arketipsel dönüşüm modelini eklemlemektedir. Joseph Campbell'in "monomyth" kuramında kahraman, yaşam alanını terk ederek bilinmeyen diyarlara yolculuk yapmakta, orada koruyucu ya da karşıt güçlerle yüzleşip yeni bilgiyi veya büyü nüseyi elde etmekte ve bu armağanla memleketine dönerek topluluğunu dönüştürmektedir. Kutsal ağaç, tam da bu yapının dönüm noktasında, "üst-dünya geçidi" ve "aşağı-dünya inişi" arasında çift yönlü geçiş kapısı görevi üstlenmektedir. Miraçname'nin Sidre tasavvuru, Campbell'in modeliyle birebir örtüşerek

²⁴⁹ Usta, "Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları," A.g.e., 182.

peygamberin hem dikey yükseliş hem de yatay toplumsal rehberlik fonksiyonunu bütünleştirmektedir; ağaç bu bağlamda bir “semantik helezon” şeklinde görev yapmaktadır.

Çapraz-kültürel mukayeseler aynı zamanda kutsal ağacın dişil-doğurgan yönüne de işaret etmektedir. İnanna'nın Hohambu ağacını gözetmesi, Hathor-İşed birlikteliğinde ölen ruhlara “anne sütü” sayılabilecek serin su vermesi, Ashvattha'nın Brahman-Prakriti (ruhmadde) diyalektiğinde maternit kapısı işlevi üstlenmesi ve Aztek Coatlicue'nin topraktaki kanından filizlenen Coatepec ağacı bunların başlıca örnekleridir. Sidretü'l-Müntehâ'nın hadislerde “yapraklarının ipekten, gövdesinin nurdan” olduğu ibaresi, İslam geleneğinde dişil bir lütuf ve annelik dokusunu hatırlatmakta; sufi yorumlarda Sidre yapraklarından elde edilen “necm-i sidre” kokusunun günahkâr ruhları pakladığı vurgusu, annelikçesine himaye fikrini sembolleştirmektedir.²⁵⁰

Bütün bu semantik ağ, kutsal ağacın insana sunduğu nihai epistemolojik mirası şöyle formüle etmektedir: (1) Yükselme isteği varlıklar hiyerarşisinde doğuştan mevcuttur; (2) Dikey hat boyunca hareket, ontolojik kendinî aşma sürecidir; (3) Zirve deneyim, sınırlı bilincin kozmik kapsamlı hakikate maruz kalmasıdır; (4) Dönüş, o hakikati tarihsel-toplumsal formata tercüme etme sorumluluğunu doğurmaktadır. Miraçname'de peygamberin Sidre hududunu aşarak aldığı “namaz” emri, bu epistemolojik döngünün pratik-ibadet formuna bürünmüş en somut tezahürüdür: İlahi huzura çıkışın deneyimini vakitli beden eylemine (salât) dönüştürmek. Böylece kutsal ağaç motifi, teori ile pratik, kozmik ile etik, fizik ötesi ile politik düzlemlerin kesişme noktası hâline gelmektedir.

Tüm bu anlatılanlar ekseninde, kutsal ağaç, Sümer Hohambu/Ħuluppu'dan Mezopotamya Sintehülmüntena'sına, İskandinav Yggdrasil'inden Hint Aśvattha'sına, Mısır İşed'inden Mesoamerika Ceiba'sına kadar uzanan geniş bir kozmik-mitolojik kartografya oluşturmaktadır. Her bir varyant, eksiksiz bir “dikey harita” sunmakta; yaratılışın girdabından göksel hakikatin dinginliğine uzanan yolu kavramsallaştırmaktadır. Miraçname'nin Sidretü'l-Müntehâ'sı, bu evrensel ağacın İslamî yorum katmanını temsil etmektedir; peygamberin fizik ötesi seyri, kozmik ağaç metaforunu teolojinin ve toplumsal ahlâkın merkezine yerleştirmektedir. Böylece kutsal ağaç motifi, tarihsel-coğrafi çeşitliliği içinde, insanlığın göğe yükselme ülküsünü, tanrısallıkla temas arayışını ve dönüşümcül rehberlik yükümlülüğünü tek

²⁵⁰ Gülay Karakuş, “Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi,” *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 34.

bir dikey sembolde harmanlamakta; Miraç anlatılarının evrensel mitoloji içindeki sürekliliğini ve özgün katkısını berrak bir biçimde görünür kılmaktadır.²⁵¹

4.4.6. Metafizik Yolculuğun Kökeni

İnsanın maddi âlemin sınırlarını aşarak aşkın bir gerçeklik alanına ulaşma arayışı, tarihin her devrinde kültürel ifade biçimlerine yön vermektedir. Bu arayış, gerek kolektif mitolojik hafızada gerekse müstakil edebî metinlerde “fizik ötesi yolculuk” yahut “kutsal seyr ü sefer” başlığı altında temerküz etmektedir. Antik Yunan’dan Ortaçağ Latin Hristiyan âlemine, oradan şamanik kozmolojilere uzanan geniş bir skalada, kahraman-rehber ikilisi belirli dramatik kalıpları tekrar üretmekte; semantik merkezde ise yeryüzü ile öte-âlem arasında ikili yönlü bir geçiş süreci konumlanmaktadır. Bu bağlamda fizik ötesi yolculuk, sadece bireysel ruhsal dönüşümün değil, aynı zamanda kültürel kozmogonilerin, teolojik ontolojilerin ve ritüel pratiklerin de mihrini oluşturmaktadır.²⁵² Aşağıda, söz konusu kökenlerin tarihsel-kültürel izlekleri Vergilius ve Orpheus efsaneleri üzerinden Antik Yunan-Roma geleneğinde, Dante’nin *Divina Commedia* yapısı içinde ve nihayet şamanik inisiyasyon tecrübelerinde nasıl vücut bulduğu ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Antik Yunan düşünsel ikliminde fizik ötesi yolculuğun arketipsel biçimi, Orpheus’un Eurydike’yi kurtarmak gayesiyle Hades’e inişinde belirmektedir. Orpheus, Apollon’un lirini ve Musalar’ın ilhamını cisimleştiren bir kült kahramanı olarak, sanat gücünün ontolojik hudutları aşma potansiyelini temsil etmektedir. Katabasis olarak kavramsallaştırılan bu iniş, yalnızca ölümler diyarını ziyaret eden bir ozanın dramatik serüveni değildir; aynı zamanda logos-mimesis diyalektiğinin, ölümsüzlükle sınırlı beşer varoluşunun arasına kurduğu epistemolojik köprüdür. Orpheus’un lir nağmeleri, yeraltı dünyasının kapı bekçisi Kerberos’u uyutmakta, gölgelerin ağıtlarını dindirmekte ve Hades ile Persephone’nin hükmünü estetik bir rezonansla askıya almaktadır. Bu anlatı, söz söyleme, şarkı icra etme ve enstrüman kullanma edimlerinin kozmik otoriteyi ikna ve hatta dönüştürme gücü taşıdığını ileri sürmektedir. Orpheus’un geri dönüş anında Eurydike’ye bakma yasağını ihlâl etmesi, kolektif hafızada fizik ötesi yolculuğun şartları arasında yer alan “tanrısal nizamı ihlâl etmeden dönüş” ilkesinin mühim bir dramatik öğretisi olarak okunmaktadır. Böylece Orpheus efsanesi, fizik ötesi tefekkürün retorik ve müzikal

²⁵¹ Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

²⁵² Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

boyutla nasıl senkronize işlediğini, öte-âleme yönelik seyrin kural-bozucu tutumlarla nasıl sekteye uğrayabileceğini göstermektedir.

Mi'rac yolculuğunun başlangıcı, aşkın rehberliğiyle açıklanır:

“başlangıçta aşk idi rehber bana / her adımda açıldı sır kapısı ana”

Bu beyit, yolculuğun temelinde aşkın ve ilahî yönelişin bulunduğunu vurgulamaktadır.

Vergilius'un *Aeneis*'inin VI. kitabı, Orpheik desenin Roma ideolojisi içinde epik bir genişlik kazanarak yeniden üretildiği paradigmatik bir katabasis örneğidir. Aeneas'ın rehberine dönüşen Sibylla, kahramanı Cumae yakınlarındaki ölümlere açılan kapıya yönlendirmekte; başlangıçta altın dal sembolünün kazanılması şart koşulmaktadır. Bu altın dal, kutsal ağaç motifinin Romalı yorumu olarak, tanrısal izni simgelemektedir. Aeneas, Stygia sularını teknesiyle aşarken, önce Cerberus'u uyutmak için ölümcül ballı ekmeği kullanmakta, ardından gölge varlıkların karmaşasında babası Anchises'e kavuşmaktadır. Anchises'in “Roma'nın doğacak asil soyunu” bir panorama olarak gösterdiği sahne, fizik ötesi yolculuğun vahiy niteliğine vurgu yapmaktadır; yani göğe yahut öte-âleme seyr, dünyevi görev bilincini perçinleyen epistemik bir tecrübe sunmaktadır. Vergilius'un bu kurgusu, Roma'nın ilahi menşesiyle Augustan ideolojisini birleştirirken, aynı zamanda kahramanın yolculuğunun siyasî-tarihî neticeler doğurabileceğini ima etmektedir. Böylece Aeneas'ın öte-dünya yolculuğu, hem nostaljik bir aile buluşması hem de teleolojik bir ulus vizyonu üretme işlevi görmektedir; bu yönüyle fizik ötesi deneyim, kamusal bir hikmet aktarımına dönüşmektedir.²⁵³

Dante Alighieri'nin *Divina Commedia*'sı, klasik katabasis anlatılarını Hristiyan skolastik teolojiyle sentezleyerek Ortaçağ kozmolojisinin en sistematik fizik ötesi yolculuğunu kurmaktadır. Dante, 1300 yılı Kutsal Cuma gecesinde “karanlık bir ormanda yolunu kaybettiğini” beyan ederek seyrine başlamaktadır; burada orman motifi, Orpheus'un Orpheik karanlığıyla benzer şekilde başlangıç liminalitesini ima etmektedir. Vergilius, poetik otoritenin ve rasyonel aklın sembolü olarak Dante'ye rehberlik etmektedir; aynı zamanda Hristiyan olmayan pagan erdeminin yetkin temsilcisidir. Dante'nin Cehennem, Araf ve Cennet düzenindeki yükseliş-iniş kurgusu, Augustinusçu teleoloji ve Aristotelesçi kozmolojinin alegorik haritası üzerinde ilerlemektedir. Cehennem kuyruğu boyunca Dante, Orpheik ve Vergilyen gelenekleri anıştıran *katabasis* motifini yeniden işlerken, her çemberde günahlara karşı düşen ceza-erdem ilişkisini teolojik açıdan somutlaştırmaktadır. Araf dağında bir *anabasis* süreci başlamaktadır; yükseliş, bireysel arınma pratikleriyle şekillenmektedir. Dante'nin nihai

²⁵³ Gülay Karakuş, “Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi,” *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 34.

yükseliş aşaması olarak Cennet'te, Vergilius'un yerini ilahî ilhamın, *gratia* fikrinin timsali olan Beatrice almaktadır. Böylece Dante, rezonanslı bir rehberler sistemi kurmakta, akli temsilen Vergilius'u, kalbi temsilen Beatrice'i, kutsal bilgeliği temsilen Aziz Bernard'ı sırasıyla devreye sokmaktadır. Yolculuğun sonunda Tanrısal Işık vizyonu, klasik katabasis motifini Hristiyan teolojisinde *visio beatifica* doktrininde somutlaştırmakta; fizik ötesi yolculuğun doruk noktası olarak "beatitudo" tecrübesine ulaşılmaktadır. Dante metni, Orpheus ve Aeneas'ın kozmik limit denemelerinden farklı olarak, Tanrı'nın doğasına bilfiil yakından bakma cüretini teolojik anlamda temellendirmektedir; burada tecelli, skolastik negatif teolojinin ötesinde bir "seyr-i sülûk-i kelâmî" olarak sunulmaktadır.²⁵⁴

Şamanik kozmolojilerde fizik ötesi yolculuğun kökeni, kam-şaman figürünün inisiyatik ölüm ve yeniden doğum tecrübesinde kristalleşmektedir. Sibirya, Orta Asya, Anadolu ve bazı Kızılderili kabilelerinde tespit edilen ritüel notasyonlar, şamanın bir "kozmetik merdiven ya da ağaç" aracılığıyla göğün katlarını teker teker çıktığını beyan etmektedir. Şamanın davulunun kozmik ağaç tasvirleriyle işaretlenmesi, trampolin-tanbural titreşimlerinin at ve rengineyiği takırtılarına benzetilmesi, metaforik bir "uçuş" vehmederek inisiyasyonu hızlandırmaktadır. En kritik unsur ise şamanın başlığına yahut esasına takılan kartal tüyleridir; kartal, göğün vakur sakinidir ve ruhu semanın yedi yahut dokuz katmanına taşıma kuvvetine maliktir. Kartal tüyünün aynı zamanda güneşle kurduğu mesafe-yakınlık diyagramı, şamanın insani varoluşu aşarak "kut" ya da "mitçe" denilen kutsal güçle temasa geçtiğini ilan etmektedir. Bazı Altay anlatılarında kartal, şamanın çürüyen etini gagalayarak kemiklerini saymakta; bu "parçalanma" arketipi, inisiyen adayın eski kimliğini terk ettiğini sembolize etmektedir. Kemiklerin sayılması ve yeniden birleştirilmesi, mitik bir "kozmogonik yıkım-yaratım" ikiliğini kişisel planda yeniden üretmektedir. Böylece şamanik yükseliş, hem katabasis-anabasis döngüsünü hem de ölüm-diriliş diyalektiğini bedenleştirmektedir; kartal tüyü, psişik enerjinin semavi vektörüdür ve ritüel sahnesinde akselerant bir işlev görmektedir.²⁵⁵

Şamanik öğretide kozmik yolculuk, tanrılardan tedavi yetkisi alma, av hayvanlarının ruhlarıyla müzakere etme, kabileye bereket çağırma gibi pragmatik hedeflerle de ilişkilendirilmektedir. Bu pratik zemin, fizik ötesi seyri salt bireysel tefekkür olmaktan çıkarmakta; topluluk refahının direk sigortasına dönüştürmektedir. Böylece şamanik yolculuk, hem Orpheus'un lir gücü hem Vergilius-Aeneas diyalektiği hem de Dante'nin ruhanî rehberlik

²⁵⁴ Usta, "Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları," A.g.e., 182.

²⁵⁵ Sümer, "Mitoloji 101," A.g.e., 254.

tasarısı ile fonksiyonel benzerlikler sergilemektedir: hepsinde öte-âleme intikal eden aracı figür, geri döndüğünde topluluğa manevi, ontolojik yahut politik fayda sunmaktadır.

Metafizik yolculukların bütün bu tarihî-kültürel tezahürleri, yapısal-semantik seviyede özellikle üç ortak kavram etrafında yoğunlaşmaktadır. Birincisi, “liminal mekân” kavramı, yolculuğun başlangıç eşiğini ve bitiş hududunu netleştirmektedir. Orpheus ormana girerek, Dante karanlık bir selvete düşerek, şaman ise bilinç-dışı transa geçerek liminal alana adım atmaktadır. İkincisi, “rehber” figürü, aşkın aşamada yol gösterme fonksiyonu üstlenmektedir. Vergilius’un Dante’ye, Sibylla’nın Aeneas’a, ruh-hayvanının şamana kılavuzluk etmesi bu durumun tipik yansımalarıdır. Üçüncüsü, “dönüş hediyesi” konsepti, yolculuğun toplumsal tamamlama devresini işaret etmektedir. Eurydike’nin kurtarılması girişimi, Aeneas’ın Roma’nın meşru soy haritasını öğrenmesi, Dante’nin beatific vizyona erişerek yazılı metni kaleme alması, şamanın tedavi tılsımlarını ve büyü otoritelerini getirmesi bu hediyelerin farklı temsilleridir.

Miraçname, söz konusu üçlü yapıyı İslamî teolojinin vahiy doktriniyle bütünleştirerek “peygamberî fizik ötesi yolculuk” modelini inşa etmektedir. Miraç öncesi ön-arada sahnesi, “Uyku Hâlinde Göğüs Yarılması” sahnesiyle temsil edilmekte; bu “şakk-ı sadr”, şamanik parçalanma motifinin peygamberî versiyonunu ihtiva etmektedir. Burada Hz. Muhammed’in gönlünden kin ve gafletin çıkarılması, şamanik kemik sayımında görülen nefis-eşya arınmasına sembolik bir paralellik sunmaktadır. Binek olarak “Burak”ın tayin edilmesi, kartal tüyünün göğe taşıma vasfını İslamî semantiğe dönüştürmekte; Burak’ın sıçrayıcı tabiatı, semavi akselerasyon imkânını pekiştirmektedir. Cebrail’in rehber kimliği, Sibylla-Vergilius hinzârlığını Kur’ânî vahiyle aşmaktadır. Sidretü’l-Müntehâ hududundan Refref ile öte-hudut sıçraması, Dante’nin Beatrice eşliğinde Empyrean’a yükselişinin peygamberî izdüşümü olarak formüle edilmektedir. Hz. Muhammed’in dönüş hediyesi, namazın beş vakte indirilmesi ve tevhidî hakikat bahşiyesi şeklinde somutlaşmaktadır; bu ise Aeneas’ın ulus-kader panteonunu, şamanın tedavi dermanlarını ve Dante’nin teolojik tasnif külliyatını aşan nübüvvetî bir lütuf şeklinde belirlemektedir.²⁵⁶

Dolayısıyla, Antik Yunan-Roma klasik katabasis metinleri, Hristiyan skolastik anabasis paradigması ve şamanik trans-uçuşlar, Miraç motifinin fizik ötesi-kozmik arka planını hazırlamaktadır. Bu kökensel anlatılar, insanlığın hakikat arayışını ahenkli bir dramatik mimari içinde şekillendirmektedir: liminal eşikten ayrılan kahraman, rehberle yoldaşlık ederek öte-

²⁵⁶ Büyükokutan Töret, “İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin,” *A.g.e.*, 393.

dünyanın derin yapılarına iner veya çıkar, dönüş noktasında kozmik bilgiyi yahut şifayı alarak yeniden yeryüzü cemaatine döner. Miraçname, İslam inanç sistemi içinde bu evrensel dramatik iskelete vahiy merkezli “peygamberî taç” yerleştirmektedir; böylelikle fizik ötesi yolculuk, Hira’dan Sidre’ye uzanan bir dikey hat üzerinde hem kozmik ağaç motifini hem de şamanik kartal uçuşunu birleştirmektedir. Vergilius ve Orpheus’tan miras kalan retorik-estetik zemin, Dante’de teosofik-alegorik boyut kazanmakta; nihayet Miraçname’de kelâmî-tasavvufî bir nihai menzil bulmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, fizik ötesi yolculuğun kökeni, çok-katmanlı bir kültürlerarası rezonans ağı kurmakta; bu ağın mihrinde ise “kozmetik yükseliş ve dönüş” döngüsü sürekli olarak yeni teolojik, edebî ve ritüel okumalara zemin hazırlamaktadır.

4.5. Türk Edebiyatında Miraçname Geleneği

Türk edebiyatında Miraçname geleneği, İslam kültürünün önemli bir parçası olan Miraç hadisesinin edebi ve sanatsal bağlamda işlenişini içeren bir gelenektir. Miraç, Hz. Muhammed’in Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya götürülmesi ve ardından göğe yükselerek Allah’ın huzuruna kabul edilmesi olayını ifade etmektedir. Bu olay, İslam dünyasında büyük bir kutsiyet taşıyan, dinî ve mistik boyutlarıyla ele alınan bir anlatı olarak kabul edilmiş, zaman içinde edebi bir tür haline gelmiştir. Türk edebiyatında Miraçname geleneği, bu kutsal anlatının manzum ve mensur metinler halinde işlenmesiyle ortaya çıkmış, özellikle tasavvufî ve dinî edebiyat içinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu geleneğin kökenleri, İslam öncesi anlatı gelenekleriyle ilişkilendirilebileceği gibi, İslam’ın kabulünden sonra Türklerin benimsediği dinî değerlerin edebiyat içindeki temsili olarak da değerlendirilmelidir. Türk edebiyatında Miraçname geleneği, sadece peygamberin kutsal yolculuğunu anlatmakla kalmamış, aynı zamanda bireyin manevi tekâmülünü, ruhsal yükselişini ve ilahi hakikate ulaşmasını simgeleyen mistik bir anlatı formu olarak da gelişmiştir.²⁵⁷

Miraçname, Hz. Muhammed’in göğe yükselişini anlatan ve edebiyat içinde belirli bir tür haline gelen metinlere verilen isimdir. Türk edebiyatında Miraçnameler, genellikle İslamî bir bakış açısıyla yazılmış olup, peygamberin yaşadığı bu kutsal deneyimi ayrıntılarıyla tasvir etmektedir. Bu metinler, İslam düşüncesinde önemli bir yer tutan peygamber mucizelerinin bir uzantısı olarak kabul edilmiş, özellikle tasavvufî yorumlarla zenginleştirilmiştir. Miraçnamelerin içeriği, genellikle peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olayları anlatmakla birlikte, bu yolculuğun fizik ötesi ve mistik boyutları da ele alınarak insanın ruhsal yükselişiyle

²⁵⁷ Patacı, “Psikoloji, Mitoloji ve Din,” *A.g.e.*, 235.

bağlantılı bir şekilde işlenmiştir. Türk edebiyatında Miraçnameler, daha çok tasavvufi bir perspektiften değerlendirilmiş, bu anlatılar aracılığıyla bireyin dünyevi varoluşu aşarak ilahi hakikate ulaşması gerektiği vurgulanmıştır. Bu yönüyle Miraçnameler, sadece peygamberin bir deneyimini aktaran anlatılar olarak değil, aynı zamanda mistik düşüncenin, insanın Tanrı ile olan ilişkisini açıklayan derin felsefi ve fizik ötesi metinler olarak da değerlendirilmektedir.²⁵⁸

Türk edebiyatında Miraçname geleneğinin gelişimi, özellikle 13. yüzyıldan itibaren büyük bir ivme kazanmış, Anadolu'da İslam kültürünün yaygınlaşmasıyla birlikte bu tür metinler üreilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kaleme alınan Miraçnameler, genellikle İslam'ın temel öğretilerini halka anlatmayı amaçlayan, didaktik ve öğretici metinler olarak kabul edilmiştir. Özellikle tasavvufi hareketlerin etkisiyle Miraç anlatıları daha mistik bir perspektifle ele alınmış, bu anlatılarda peygamberin ilahi yolculuğu bireyin ruhsal yükselişiyle ilişkilendirilmiştir. Türk edebiyatında Miraçname geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri Mevlana Celaleddin Rumi'dir. Mevlana'nın eserlerinde Miraç, insan ruhunun Tanrı'ya yükselişinin bir metaforu olarak ele alınmış, bu anlatı bireyin ilahi hakikate ulaşma sürecinin sembolü olarak işlenmiştir. Mevlana'nın Mesnevi'sinde yer alan Miraç anlatıları, peygamberin göğe yükselişini anlatmakla birlikte, aslında insanın dünyevi varoluşunu aşarak Tanrı ile birleşme arzusunu ifade eden bir öğreti niteliği taşımaktadır.

Osmanlı dönemiyle birlikte Miraçname geleneği, özellikle divan edebiyatında daha sistematik bir biçimde işlenmeye başlanmış, bu anlatılar kaside, mesnevi ve manzum eserler içerisinde kendine geniş bir yer bulmuştur. Osmanlı şairleri, Miraç olayını sadece dinî bir anlatı olarak değil, aynı zamanda edebi bir motif olarak da değerlendirmiş, bu anlatıları estetik ve sanatsal açıdan zenginleştirerek ele almışlardır. Bu dönemde yazılan Miraçnameler, genellikle peygamberin kutsal yolculuğunu detaylı bir şekilde tasvir eden, cennet ve cehennem sahnelerine yer veren, ilahi hakikatlerin anlatıldığı metinler olarak dikkat çekmektedir. Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerif'inde Miraç hadisesine geniş bir yer verilmiş, bu anlatı halk arasında Miraç gecelerinde ve özel dinî toplantılarda okunarak yaygınlaştırılmıştır. Miraçname türü, bu dönemde Osmanlı sarayında ve Mevlevihanelerde büyük bir kabul görmüş, özellikle tasavvuf çevrelerinde bu anlatılar bireyin ruhsal yolculuğunun bir modeli olarak yorumlanmıştır.²⁵⁹

Miraçname geleneği, Osmanlı dönemi dışında da farklı Türk toplulukları arasında yaygın bir şekilde işlenmiş, özellikle Orta Asya ve Balkan coğrafyasında bu anlatılar dinî

²⁵⁸ Mert, *Uygur Harfli Mi'rac-Name*, A.g.e., 92.

²⁵⁹ Güneş, *Hayat Üçgeninde Psikoloji, Mitoloji ve Teoloji*, A.g.e., 190.

edebiyatın temel metinleri arasında yer almıştır. Kırım, Kazan ve Buhara gibi İslam kültürünün yaygın olduğu bölgelerde yazılan Miraçnameler, halk arasında büyük bir ilgiyle karşılanmış, bu anlatılar çeşitli el yazmaları aracılığıyla nesilden nesle aktarılmıştır. Özellikle el yazması Miraçnameler, Türk-İslam sanatının önemli bir parçası olmuş, bu eserler minyatürlerle süslenerek sanatsal bir kimlik kazanmıştır. Türk dünyasında Miraçname geleneğinin en dikkat çekici örneklerinden biri de Litvanya Tatarlarına ait el yazmaları arasında bulunan Miraç metinleridir. Bu metinler, Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda Miraç anlatılarının nasıl işlendiğini ve bu anlatıların dinî ve kültürel kimliğin bir parçası haline geldiğini göstermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Günümüzde Miraçname geleneği, hala Türk edebiyatının önemli bir mirası olarak değerlendirilmektedir. Özellikle halk arasında Miraç gecelerinde bu anlatıların okunması, ilahi ve kaside formunda icra edilmesi, bu geleneğin canlılığını koruduğunu göstermektedir. Modern Türk edebiyatında da Miraç anlatılarının mistik ve felsefi boyutları ele alınmakta, bu anlatılar bireyin içsel yolculuğunu simgeleyen metaforlar olarak değerlendirilmektedir. Tasavvufi düşüncenin yeniden canlanmasıyla birlikte, Miraç anlatıları günümüz dinî edebiyatında ve akademik çalışmalarda sıkça incelenen bir konu olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, Türk edebiyatında Miraçname geleneği, dini, tasavvufi ve sanatsal boyutlarıyla zenginleşmiş, yüzyıllar boyunca farklı biçimlerde ele alınarak İslam kültürünün önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu gelenek, sadece dinî bir anlatıyı aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bireyin manevi gelişimini, ilahi hakikate ulaşma arzusunu ve insanın kutsal yolculuğunu temsil eden derin bir metafor olarak İslam edebiyatında kendine kalıcı bir yer edinmiştir.²⁶⁰

4.5.1. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış Miraçnameler ve Edebi Özellikleri

Eski Anadolu Türkçesinde Miraçnameler, İslamiyet'in kabulüyle birlikte gelişen Türk edebiyatının dinî ve tasavvufî unsurlar içeren en önemli türlerinden biri olarak dikkat çeken metinlerdir. Bu metinler, Miraç olayını ayrıntılı bir şekilde ele alan, hem halk arasında yaygınlaştırılan hem de tasavvufi düşüncenin önemli bir parçası haline gelen eserlerdir. Miraç, Hz. Muhammed'in göğe yükselişi, Allah ile buluşması ve ümmetine vahiy getirmesiyle İslam inancının merkezinde yer alan olaylardan biri olduğu için, bu olayın anlatımı İslam dünyasında büyük bir ilgiyle karşılanmış, özellikle Anadolu sahasında, Türklerin İslamiyet'i benimsemesiyle birlikte bu anlatılar edebi bir tür olarak gelişmiştir. Eski Anadolu Türkçesi

²⁶⁰ Erdoğan, "Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açısından İncelenmesi," A.g.e., 58.

döneminde kaleme alınan Miraçnameler, hem edebi hem de dinî açıdan büyük bir öneme sahip olmuş, halkın İslam'ın temel kavramlarını ve kutsal anlatılarını daha iyi anlamasına katkı sağlamıştır.²⁶¹

Erken dönem Anadolu Türkçesi'nde yazılan mi'râcnâmeler, destansı bir üslup taşır. Karitski metninde bu edebî ton şu şekilde hissedilir:

“ol gece yazıldı destân-ı mi'râc / söz ola kim gönüllere ola ilâc”

Burada anlatının hem destansı hem de şifa verici yönü vurgulanmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi, 13. yüzyıldan itibaren gelişen ve Osmanlı Türkçesinin temelini oluşturan bir dönem olarak, edebi eserlerin halk arasında yaygınlaşmasına imkân tanımıştır. Bu dönemde İslami konulara yönelik anlatılar, Arapça ve Farsçadan yapılan çeviri ve adapte metinlerle zenginleşmiş, Türkçe olarak yazılan dinî metinler, halkın İslamiyet'i daha iyi kavrayabilmesi için bir köprü işlevi görmüştür. Bu bağlamda Miraçnameler, İslami ilimlerin ve dinî anlatıların halk arasında yayılmasına önemli katkılarda bulunmuş, bu eserler aynı zamanda Türklerin İslamiyet'e olan bağlılığını ve dinî duyarlılıklarını artırmada etkili olmuştur. Miraçnamelerin en önemli özelliklerinden biri, genellikle nazım ve nesir formlarının iç içe geçtiği, hem sanatsal hem de öğretici bir anlatım tarzına sahip olmalarıdır. Bu eserlerde, peygamberin kutsal yolculuğu ayrıntılı bir şekilde tasvir edilirken, bu olayın halk tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için çeşitli mecazlar, semboller ve betimlemeler kullanılmıştır. Bu yönüyle Miraçnameler, dinî bir anlatıdan çok daha fazlası olarak, bir tür manevi rehber niteliğinde ele alınmıştır.²⁶²

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Miraçnameler, genellikle Arap harfleriyle kaleme alınmış olup, içerik bakımından Fars ve Arap edebiyatındaki Miraçname örnekleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak bu eserler, Türkçenin zengin anlatım gücüyle şekillendirilmiş, halkın anlayabileceği sade ve akıcı bir dille yazılmıştır. Bu dönemde yazılan Miraçnameler, yalnızca İslam peygamberinin kutsal bir mucizesini anlatmakla kalmamış, aynı zamanda tasavvufi öğretilerin yayılmasına da büyük katkı sağlamıştır. Özellikle mutasavvıflar ve halk şairleri tarafından yazılan bu eserlerde Miraç olayı, insanın ruhsal yolculuğuna bir metafor olarak yorumlanmış, bireyin dünyevi arzularından sıyrılarak hakikate ulaşması süreci olarak ele alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesinde kaleme alınan Miraçnameler, bu yönleriyle sadece dinî

²⁶¹ Dikmen, “Son Müstakil Miracıyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miraciye'si,” A.g.e., 242.

²⁶² Yıldırım, “Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji,” A.g.e., 50.

bir anlatı değil, aynı zamanda insanın içsel dönüşümünü ve manevi yükselişini anlatan edebi metinler olarak değerlendirilmiştir.²⁶³

Bu dönemde yazılan Miraçnameler, genellikle Hz. Muhammed'in yolculuğunu detaylandıran anlatılar içerirken, aynı zamanda cennet ve cehennem tasvirleriyle de dikkat çekmiştir. İslam dünyasında sıkça rastlanan kıyamet ve ahiret temaları, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Miraçnamelerde de önemli bir yer tutmuş, peygamberin göğe yükselişi sırasında cenneti ve cehennemi gözlemlemesi, burada gördüğü insanların durumları, müminlere verilen müjdeler ve günahkârlara yapılan uyarılar metinlerin temel unsurlarından biri olmuştur. Bu tasvirler, halk arasında büyük ilgi uyandırmış ve dinî duyarlılığın artırılmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Miraç gecesinin fazileti, bu gece yapılan ibadetlerin önemi gibi konular da Miraçnamelerde sıkça vurgulanmış, böylece bu eserler yalnızca peygamberin kutsal yolculuğunu anlatan metinler olmaktan çıkmış, aynı zamanda bir tür dinî rehber ve öğüt verici metinler haline gelmiştir.²⁶⁴

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış Miraçnameler, genellikle mesnevi türünde kaleme alınmış, bu türün geleneksel nazım şekli olan beyitlerle yazılmıştır. Bu metinler, hem dinî içeriği hem de estetik üslubu ile dikkat çeken eserler olup, halk arasında kolay ezberlenmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla çoğu zaman ritmik ve ahenkli bir dille kaleme alınmıştır. Özellikle Ahmet Fakih, Süleyman Çelebi ve diğer mutasavvıf şairlerin eserlerinde Miraç anlatısına geniş yer verilmiş, bu anlatılar peygamber sevgisini ve dinî bağlılığı artıran metinler olarak değerlendirilmiştir. Ahmet Fakih'in Çarhname adlı eserinde Miraç olayına dair unsurlar yer almakta, bu anlatılar peygamberin kutsallığını vurgulayan bir öğreti olarak halk arasında yayılmaktadır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde de Miraç anlatısı oldukça geniş bir yer tutmakta, bu anlatı özellikle kandil gecelerinde ve dinî törenlerde okunarak halkın dinî bilincini artırmaya hizmet etmektedir.²⁶⁵

Eski Anadolu Türkçesinde kaleme alınan Miraçnameler, Türk-İslam kültürünün en önemli yazılı kaynakları arasında yer almakta olup, bu eserler hem edebi hem de dinî mirasın korunmasında büyük rol oynamıştır. Bu metinler, sadece İslam inancının temel kavramlarını aktarmakla kalmamış, aynı zamanda Türkçenin dinî metinler içinde kullanımını

²⁶³ Yıldırım ve Çelik, "Tasavvuf ve Medeniyet Perspektifinden Resim ve Karikatür Sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın Örneği," *A.g.e.*, 69.

²⁶⁴ Uzunoğlu Erten, "Metinlerarasılık Kavramı ve Metinlerarası Bağlamda Albert Camus'nün Sisifos Söyleni," *A.g.e.*, 163.

²⁶⁵ Öksüz, "Esirgeyen Gökyüzü Kitabı ve Çölde Çay Filmi Arasındaki Metinlerarası İlişkinin Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi," *A.g.e.*, 50.

yaygınlaştırmış, Arapça ve Farsça ile yazılmış dinî eserlerin halk tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. Bu dönemde yazılan Miraçnameler, halkın İslamiyet’i daha iyi anlamasına yardımcı olan, dinî ve manevi değerleri yücelten eserler olarak kabul edilmiştir. Bu yönleriyle, Eski Anadolu Türkçesinde yazılmış Miraçnameler, İslam’ın kültürel ve sanatsal birikimine katkıda bulunmuş, edebi gelenek içinde kalıcı bir yer edinmiş metinler olarak önemini korumaya devam etmiştir.

Günümüzde bu döneme ait Miraçnameler, çeşitli akademik çalışmalar aracılığıyla incelenmekte, yazma eser kütüphanelerinde korunarak günümüz araştırmacılarına sunulmaktadır. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bu eserler, Türk edebiyatının dinî ve tasavvufî yönünü anlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu metinler, sadece tarihî bir belge niteliği taşımamakta, aynı zamanda Türkçenin edebi gücünü ve İslam kültürüyle olan derin ilişkisini gözler önüne sermektedir. Eski Anadolu Türkçesinde kaleme alınan Miraçnameler, bu bağlamda Türk-İslam edebi geleneğinin en önemli parçalarından biri olarak değerlendirilmekte, edebiyat tarihindeki yerini koruyarak günümüz çalışmalarında da önemli bir referans kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu gelenek, Türk edebiyatının gelişiminde dinî unsurların nasıl şekillendiğini ve halkın dinî bilincinin nasıl inşa edildiğini anlamak açısından son derece önemli bir araştırma sahası olarak varlığını sürdürmektedir.²⁶⁶

4.5.2. Divan Edebiyatında Miraçname

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirler, İslam’ın en önemli hadiselerinden biri olarak kabul edilen Miraç olayını edebi bir anlatım içinde işleyen ve tasavvufî, dini, didaktik ve sanatsal açılardan zenginleştiren eserler olarak değerlendirilir. Miraç, Hz. Muhammed’in Allah’ın huzuruna kabul edilmesini anlatan mucizevi bir olay olarak İslam kültüründe büyük bir kutsiyet taşımakta, bu olayın edebi olarak işlenmesi ise onun toplum üzerindeki etkisinin ve dinî düşüncenin edebi anlatıya yansımalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Divan edebiyatında Miraç, peygamberin sadece fiziki bir yolculuğu değil, aynı zamanda onun manevi yücelişi, vahiy yoluyla Allah ile kurduğu ilahi temas ve bu sürecin ümmet üzerindeki etkisi bakımından ele alınmış, özellikle kaside, mesnevi ve naat formundaki şiirlerde önemli bir tema haline gelmiştir. Bu şiirlerde Miraç, peygamberin Allah’a en yakın olma mertebesine ulaşmasının yanı sıra, onun ümmetine aktardığı vahyin kaynağı olarak görülmüş, bu durum

²⁶⁶ Uzunoğlu Erten, “Metinlerarasılık Kavramı ve Metinlerarası Bağlamda Albert Camus’nün Sisifos Söyleni,” *A.g.e.*, 163.

şairlerin eserlerinde ilahi aşk, tasavvufî yükseliş ve dinî bağlılık temaları çerçevesinde ele alınmıştır.²⁶⁷

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirler, özellikle peygamber sevgisini yüceltme amacı taşıyan naat türü içinde geniş yer bulmuştur. Naatlar, Hz. Muhammed'i övmek ve ona duyulan sevgiyi ifade etmek amacıyla yazılan şiirler olup, bu şiirlerde peygamberin yüceliği, onun ümmete getirdiği ilahi mesajın önemi ve ona duyulan bağlılık vurgulanmaktadır. Miraç konulu şiirler de naat formu içinde işlenmiş, Hz. Muhammed'in Allah'a yükselmesi ve onun kutsal yolculuğu, edebi bir hünerle anlatılmıştır. Divan şairleri, Miraç olayını anlatırken genellikle zengin mecazlar, istiareler ve alegorik anlatımlar kullanmış, bu mucizevi hadisenin estetik açıdan etkileyici bir dille aktarılmasını sağlamışlardır. Özellikle cennet, cehennem, melekler, Burak, Sidretü'l-Münteha gibi kavramlar, bu şiirlerde geniş yer bulmuş, Miraç anlatıları, gökyüzüne yapılan bir yolculuğun ötesinde, fizik ötesi bir yükselişin edebi anlatımı olarak değerlendirilmiştir.

Divan edebiyatındaki mi'râcnâmeler ise beyitlerle süslenmiş, sanatlı bir üslup taşır. Karitski metninde de bu tarz görülür:

“mi'râc sözüne açılır beyitler / aşk ile doludur bütün gönüller”

Bu beyit, divan şiirinde mi'râcın hem estetik hem de manevi bir konu olarak işlendiğini göstermektedir.

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirlerin önemli bir kısmı kaside formunda yazılmış olup, bu kasidelerde Hz. Muhammed'in yüceliği, onun ilahi huzura kabulü ve Miraç gecesinin fazileti işlenmiştir. Kaside türü, övgü amaçlı bir şiir türü olduğu için, bu türde yazılan Miraç konulu eserler, peygamberin üstünlüğünü ve Allah'a en yakın olan insan olarak onun seçilmişliğini vurgulayan ifadeler içermektedir. Bu şiirlerde peygamberin Miraç gecesinde yaşadığı olağanüstü olaylar anlatılırken, onun diğer peygamberlerden üstün olduğu, Allah katına yükselen tek insan olduğu, cenneti ve cehennemi bizzat gördüğü, ümmeti için şefaatçi olacağı gibi temalar ön plana çıkarılmıştır. Divan şairleri, bu şiirlerde peygamberin ilahi huzura yükselmesini anlatırken, onun yolculuğunun her bir aşamasını detaylı bir şekilde tasvir etmiş, bu tasvirlerde mistik ve kozmolojik unsurları bir araya getirerek Miraç anlatısını fizik ötesi bir yolculuk olarak ele almışlardır.

²⁶⁷ Koyuncu, “Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebi't-Tasavvuf'tan Miracnâme Türüne Bir Yeni Örnek,” *A.g.e.*, 99.

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirlerin bir diğer önemli örneği mesnevi formunda yazılmıştır. Mesneviler, uzun ve anlatım gücü yüksek eserler olup, özellikle tasavvufi düşüncenin derinlemesine işlendiği metinler olarak dikkat çeker. Miraç olayı, mesnevilerde genellikle peygamberin şahsında insanın manevi yükselişinin bir sembolü olarak değerlendirilmiş, bu bağlamda Miraç anlatıları, mutasavvıf şairlerin bireyin hakikate ulaşma yolculuğunu tasvir etmek için kullandıkları önemli bir metafor haline gelmiştir. Mevlana Celaleddin Rumi, Mesnevi'sinde Miraç olayını insanın ruhsal tekâmülüyle ilişkilendirmiş, bireyin dünyevi varoluştan sıyrılarak ilahi hakikate ulaşmasını peygamberin Miraç yolculuğu ile benzer bir süreç olarak ele almıştır. Bu bağlamda Mevlana'nın eserlerinde Miraç, yalnızca Hz. Muhammed'in yaşadığı bir olay olarak değil, aynı zamanda bireyin içsel bir yolculukla kendi hakikatine ulaşmasını sağlayan tasavvufi bir süreç olarak ele alınmıştır.²⁶⁸

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirlerde en sık işlenen temalardan biri de ilahi aşk ve vuslat düşüncesidir. Bu şiirlerde Hz. Muhammed'in Allah ile buluşması, ilahi aşka en yüksek mertebede ulaşmanın bir örneği olarak değerlendirilmiş, peygamberin Allah'a en yakın insan olarak seçilmesi, onun ilahi aşkta en yüce noktaya eriştiğini gösteren bir unsur olarak ele alınmıştır. Bu şiirlerde Miraç, peygamberin Allah katında özel bir yer edinmesinin yanı sıra, insanın kendi nefsinden sıyrılarak ilahi aşka ulaşabileceği bir model olarak görülmüştür. Özellikle tasavvufi şiirlerde bu tema geniş bir yer tutmuş, Miraç anlatıları, insanın hakikate ulaşmasını sağlayan bir rehber olarak yorumlanmıştır. Bu bakış açısıyla, Miraç, sadece peygamberin fiziksel olarak göğe yükselmesi değil, aynı zamanda bireyin ruhsal anlamda ilahi olanla birleşme sürecini simgeleyen derin bir metafor olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁹

Osmanlı dönemi divan şairleri, Miraç konusunu işlerken genellikle Kur'an'daki İsrâ ve Miraç olaylarına atıfta bulunmuş, bu anlatıları zengin bir hayal gücü ve şiirsel üslup ile süslemişlerdir. Şeyh Galib, Nef'î, Fuzûlî gibi önemli divan şairleri, Miraç konusunu mistik ve estetik bir üslupla ele almış, özellikle tasavvufi öğelerle zenginleştirerek bireyin ilahi hakikate erişme sürecini vurgulamışlardır. Fuzûlî'nin peygamber sevgisini işlediği şiirlerinde Miraç anlatıları büyük bir yer tutmuş, onun bu kutsal yolculuğu, ilahi aşka ulaşmanın en yüksek noktası olarak değerlendirilmiştir. Nef'î'nin kasidelerinde ise Miraç, peygamberin üstünlüğünü vurgulayan bir övgü unsuru olarak kullanılmış, bu anlatılar klasik kaside geleneği içinde peygambere duyulan derin sevginin ve bağlılığın bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir.²⁷⁰

²⁶⁸ Acar, "İbn Arabî'de Miraç Fenomeni," *A.g.e.*, 27.

²⁶⁹ Aksay, "15.-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri," *A.g.e.*, 35.

²⁷⁰ Çakı ve Hocaoglu Alagöz, "Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Dervîş Dîvâne," *A.g.e.*, 1925.

Divan edebiyatında Miraç konulu şiirler, İslam'ın en kutsal anlatılarından birini estetik bir bakış açısıyla ele alan ve bu anlatıyı fizik ötesi bir yolculuk olarak işleyen eserler olarak büyük bir öneme sahiptir. Bu şiirlerde Miraç, peygamberin yüceliğini vurgulayan, insanın ilahi hakikate ulaşmasını simgeleyen, ilahi aşkın en yüksek mertebesini temsil eden bir tema olarak ele alınmış, edebi zenginliği ve mistik derinliği ile divan şiirinin en güçlü unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu nedenle, Miraç konulu şiirler, sadece dinî bir anlatıyı aktarmakla kalmamış, aynı zamanda divan edebiyatının estetik ve felsefi yapısını derinleştiren önemli bir gelenek olarak edebiyat tarihindeki yerini korumuştur.²⁷¹

4.6. Göksel Taşıyıcı Hayvan Motifleri ve Evrensel İzahları: Burak, Pegasus, Garuda

Dünya mitolojileri, kozmik eksen boyunca cereyan eden dikey seyahatleri çoğu kez melez, kanatlı yahut hıfzî özelliklere sahip kutsal hayvan motifleri vasıtasıyla ifade etmektedir. Bu hayvanî figürler, yalnızca biyolojik organizmaların sembolik temsilleri olarak değil, aynı zamanda psikopompik vasıflara sahip, ölümlü ile ölümsüz, profan ile sakral, dünyevî ile semavî arasındaki geçişleri metonimik surette kavşaklandıran dinamik göstergeler olarak değerlendirilmektedir. Hayvanın taşıyıcı sıfatı, bir taraftan sentaktik düzlemde kahraman-yolculuk kalıbının dramatik momentumunu hızlandırmakta, diğer taraftan semantik düzlemde fizik ötesi mekân değişimini kavranabilir kılan bir görsel-gövdesel vasıta işlevi üstlenmektedir. Bu çok katmanlı işlevsellik, neredeyse bütün kıtasal kültürlerde şaşırtıcı ölçüde benzer morfolojik kodlarla tezahür etmektedir: yüksek sürat, ışık veya ateş partikülleri, kanatların ay veya güneşle izomorfisi, bedenin yarı-insan yarı-hayvan karakteri ve nihayet kutsal mekânlar arası “eşik kırıcılığı”.²⁷²

Dünya mitolojilerinde, kozmik eksen boyunca gerçekleşen dikey seyahatler çoğu kez melez, kanatlı ya da olağanüstü hız ve dayanıklılık özellikleri taşıyan kutsal hayvan figürleri aracılığıyla betimlenmiştir. Bu figürler, yalnızca biyolojik bir organizma olarak değil; aynı zamanda ruhun taşıyıcısı, öte dünya rehberi ve profan ile sakral alanlar arasındaki geçişin sembolik vasıtası olarak değerlendirilir. Psikopomp işlevi üstlenen bu varlıklar, ölüm ile ölümsüzlük, dünyevi ile semavi arasındaki geçişi mümkün kılan mitolojik köprülerdir.

Burak, İslâmî Miraç anlatılarında Hz. Muhammed'i Mekke'den Kudüs'e ve oradan göğe taşıyan, at ile katır arasında, kanatlı ve beyaz bir yaratık olarak tasvir edilir. Hadis

²⁷¹ Ünsever, “Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansıması,” *A.g.e.*, 24.

²⁷² Sümer, “Mitoloji 101,” *A.g.e.*, 254.

kaynaklarında yüksek sürati ve yücelere tırmanma kabiliyetiyle öne çıkan Burak, yalnızca fiziksel bir ulaşım aracı değil, ilahî huzura erişmenin manevi vasıtası olarak yorumlanır. Tasavvufta Burak, nefsin arınma yolculuğunu kolaylaştıran ilahî lütfun sembolü hâline gelmiştir.

Pegasus, Yunan mitolojisinde Medusa'nın kanından doğan kanatlı at olup, kahraman Bellerophon'u göklere ve Olimpos'a taşımasıyla tanınır. Pegasus, ilham, özgürlük ve tanrısal bilgelik ile ilişkilendirilir. Antik anlatılarda, göksel yolculuğun hem kahramanlık hem de kutsal bilgiye erişim yönlerini simgeler.

Garuda, Hindu ve Budist mitolojilerinde yarı insan yarı kuş şeklinde tasvir edilen, tanrı Vişnu'nun bineği olan kutsal yaratıktır. Kanatlarının gücüyle hem fiziksel hem de kozmik engelleri aşan Garuda, kötülükleri yok eden ve hakikatin taşıyıcısı olarak kabul edilir. Hindu kozmolojisinde Garuda, ölümsüzlük iksirini taşıyan ve tanrısal düzeni koruyan bir figürdür.

Bu figürler, kültürlerarası karşılaştırmada ortak bir işlevi paylaşıyor: kahramanı ya da kutsal kişiyi dünyevi sınırların ötesine taşıyarak onu ilahî hakikat ile buluşturmak. Burak, Pegasus ve Garuda, farklı inanç sistemlerinde köken bulsalar da, hepsi göksel yolculuğun hem fiziksel hem de ruhsal yönünü simgeleyen, evrensel bir arketipin varyasyonlarıdır²⁷³

İslamî Miraç geleneğinde Burak, Hz. Muhammed'i Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya ve oradan yedi kat göğün hududuna taşıyan nurî mahiyetli binek olarak konumlanmaktadır. Hadis literatürü, Burak'ın hıfzî morfolojisini "katırdan büyük, merkepten küçük, adımını görüş mesafesinin sonuna atan" bir varlık şeklinde detaylandırmaktadır. Renk niteliği, çoğu rivayette "beyaz" yahut "sedef renginde" şeklinde yapılmakta; bu beyazlık, antik ikonografide "aydınlık" ve "göksel saflık"la eklemlenen bir arketipik renk kodudur. Burak'ın cismanî yapısında at, katır, insanimsi yüz ve kanat öğelerinin melez karışımı dikkat çekmektedir ki bu melezlik, heterojen varoluş bölgeleri arasında transit geçişi sembolize etmektedir. Tasavvufî hermenötikte Burak, "beden-nefs kompleksi"nin itidal düzeyini, "sebeptonuç zincirinin altındaki cevheri" temsil etmekte; kişi, kendi Burak'ına binerek mertebe mertebe hakikate doğru yükselmektedir.²⁷⁴

Mi'râcnâme'de Burak, göksel taşıyıcı hayvan motifi olarak karşımıza çıkar:

²⁷³ Büyükkokutan Töret, *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 393; Robert Graves, *The Greek Myths* (London: Penguin Books, 1992), 289; Cornelia Dimmitt & J. A. B. van Buitenen, *Classical Hindu Mythology* (Philadelphia: Temple University Press, 1978), 115.

²⁷⁴ Büyükkokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," *A.g.e.*, 393.

“bindi Burak’a nûr saçan nebî / göğe vardı ân içinde gibi”

Bu beyit, Burak’ın işlevini evrensel mitolojilerdeki Pegasus ya da Garuda ile karşılaştırılabilecek bir sembol hâline getirmektedir.

Yunan mitolojisinde Pegasus, Medusa’nın kanından doğan ve kanatlarıyla Olimpos’un doruklarına kadar tırmanan ulvi at olarak karakterize edilmektedir. Bellerophon’tes’in rehberliğinde Chimaira’nın yok edilmesine aracı olması, Pegasus’un kaosu düzene çeviren soteriyolojik işlevini pekiştirmektedir. Aynı şekilde Helikon dağındaki Hippokrene kaynağını toynak darbeleriyle fişkirtması, Pegasus’un sadece mekânsal taşıyıcı değil, aynı zamanda ilham ve şiir kaynağı işlevleriyle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Yunan kozmogonisinde Pegasus, “animus-logike”yi (aklî nefes) göksel menbalarla buluşturan bir katalizör olarak okunmaktadır.

Hint geleneğinde Garuda, Vişnu’nun taşıyıcısı ve kuş kralı olarak devreye girmektedir. Garuda Purāna’da devasa bir kartal-insan karşımı olarak tasvir edilen bu varlık, nagâ yılanlarını yiyerek kozmik düzeni tesis etmekte; bedenindeki altın ve ateş rengi pullar, burcu burcu yayılan alevsel aura ve süratiyle “güneşe eş” nitelikte parlamaktadır. Garuda’nın Vişnu’yu taşıması, tanrısal kudretin zamansal-mekânsal sınırları aşmasını mümkün kılmaktadır; burada taşıyıcılık, ilahî müdahalenin zamandışı sürekliliğini sembolize etmektedir. Vişnu-Garuda ikilisi, Miraç motifindeki Hz. Muhammed-Burak ikilisiyle fonksiyonel olarak benzer bir “ilahi vekil + semavi taşıyıcı” çiftini vücuda getirmektedir.

İskandinav mitolojisinde Odin’i dokuz dünya üzerinde gezdiren sekiz bacaklı at Sleipnir, at-gök ilişkisini hiperbolik bir kinetik kapasiteyle somutlaştırmaktadır. Sleipnir’in sekiz bacağı, çift kanat semantiğinin İskandinav meçhulünde bacak çoğalmasıyla karşılandığını göstermektedir; bu durum, coğrafi-ekolojik koşulların (kuzey rüzgârları, karlı zeminlerin kayganlığı vb.) mitolojik biçimlendirmeye etkisini yansıtmaktadır. Sleipnir’in Loki’nin çılgın morfogenetik birlikteliğinden doğması, kutsal taşıyıcıların “sıradışı birleşim-dönüşüm” menşeiyle yaratıldığını hatırlatmakta; Burak’ın ışık-nur atılımından, Pegasus’un Medusa kanından, Garuda’nın altın yumurtadan çıkmasından oluşan doğuş senaryoları bu motifler arası tipolojik sürekliliği teyit etmektedir.

Uzak Doğu kozmolojilerinde Longma (ejder-at karışımı) saray kehanetlerinin vakanüvis biniti olarak tezahür etmektedir; Çin Han Hanedanı’na baht müjdesi getirdiği rivayet edilmekte, sırtında Luo nehrinden çıkan kozmogram (Lo-Shu sihirli karesi) taşımaktadır. Bu kozmogram, Burak rivayetlerinde peygamberin göğe yükseliş iznini temsil eden nurî anahtar-

melek bağlamıyla ortak bir işaret fişeği sunmaktadır: her iki anlatıda da semavî onay sembolü bir hayvan sırtında görünmekte ve insan-tanrı iletişimini mümkün kılan kodu taşımaktadır. Çin minyatürlerinde Longma'nın bulut kümeleri içinden çıkışı, İslam minyatürlerindeki Burak resimlemelerindeki bulut-kanat motifleriyle şaşırtıcı bir izomorfi arz etmektedir.²⁷⁵

Yerleşik toplumlardan avcı-toplayıcı kabilelere kadar çok geniş bir coğrafyada Thunderbird (Kuzey-Batı Pasifik Yerli kültürlerinde) yahut Kartal-Ruh (Sibirya-Altay şamanizminde) motifi, göksel haberci ve fırtına denetmeni olarak konumlanmaktadır. Thunderbird'ün her kanat çırpışında gök gürlediğine, gözlerinden şimşek çaktığına inanılmakta; bu durum, kutsal taşıyıcı figürlerin meteorolojik olaylara izafe edilen doğasını açığa çıkarmaktadır. Burak'ın kıvılcım saçan toynakları, Pegasus'un kanat vuruşlarının rüzgâr oluşturması yahut Garuda'nın yeryüzündeki tüm yılanları titreten iniş-kalkışları hep bu "kozmo-meteorolojik simgeler" kategorisinin bir alt varyantını oluşturmaktadır.

Söz konusu kutsal hayvanlar, yapısal antropolojinin "ikili zıtlıklar" kategorilerini aşan hibrit varlıklar olarak görülmektedir. İnsan-hayvan, yeryüzü-gökyüzü, fizik-fizik ötesi zıtlıkları, melez beden dizaynı içinde uzlaştırılmaktadır. Burak, at-insan-melek karışımı; Pegasus, at-kuş karışımı; Garuda, insan-kartal karışımı; Longma, at-ejder karışımı; Sleipnir, at-canavar karışımı; Thunderbird, kuş-fırtına ruhu karışımı niteliğindedir. Antropolog Claude Lévi-Strauss'un "doğayı kültüre çeviren ara kod" belirlemesinden hareketle, kutsal hayvan motifleri, ontolojik düalist sistemi birleşik bir ara-koda tercüme etmektedir. Kahramanın göğe yükseliş tecrübesi, bu kod vasıtasıyla dramatik, görsel ve teolojik bir ikna gücü kazanmaktadır.

276

Burak ikonografisi, 13. yüzyıldan itibaren İlhanlı ve Timurlu atölyelerinde gelişen minyatür geleneğiyle Müslüman gözüne emeğini nakşetmektedir. Bu minyatürlerde Burak, hilâl biçimli gözlere, insan yüzüne benzeyen sevimli çehreye ve ipek-gibi kuyruğa sahiptir; renk paleti, çoğunlukla mavi-lacivert zemin üzerine beyaz, turkuaz ve altın yıldız dekora dayanmaktadır. Kanatlar, tafta-vari tüy taramasıyla işlenmekte; toynaklar, zümrüt parıltılarıyla vurgulanmaktadır. Karşılaştırmalı ikonografik analizlerde Pegasus fresklerinin kırmızı-parlak tüy yoğunluğu, Garuda heykellerinin altın varaklı kabartmaları, Thunderbird totemlerinin yeşil-mavi pigmentlerle bezenmiş göğüs işaretleri aynı görsel dil ailelerine bağlı "ışık-hız-sakral aurora" paletini kullandıklarını göstermektedir.²⁷⁷

²⁷⁵ Sümer, "Mitoloji 101," A.g.e., 254.

²⁷⁶ Usta, "Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları," A.g.e., 182.

²⁷⁷ Büyükokutan Töret, "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin," A.g.e., 393.

Fonksiyonel açıdan Burak, Miracnâme metinlerinde bir “ultra-mekânsal asansör” gibi çalışmaktadır. Peygamber bir adımda gök kubbenin hududuna erişmektedir; bu erişim, zaman-mekân parametrelerinin iptalini, yani “âlem-i emir” yasalarının devreye girmesini sağlamaktadır. Yunan kozmosunda Pegasus’un aynı anda hem Moussai’ye ilham suyu (Hippokrene) getirmesi hem de Bellerophon’tes’i ölümcül canavara karşı taşıması, taşıyıcının hem trans-mekânsal hem de kreatif işlevli olduğunu ortaya koymaktadır. Hint mitosunda Garuda, ölümsüzlük iksiri Amrta’yı getirmek üzere cennet bahçelerine tırmanmakta; bu tırmanış, ölümlülerin ilahi ikramla teması için koridor açmaktadır. Şamanik kartal tüyü uçuşları ise ruh hekimliğinin trans-psikolojik alanına geçişi temin etmektedir. Gözlemlenen bu işlev eşlemesi, kutsal hayvanın taşıma eylemini salt lokomotif bir hadise olmaktan çıkararak “kozmetik medyasyon” kategorisine dâhil etmektedir.

Miraçnâme’nin Burak temsili, Osmanlı dönemi manzum-mensur eserlerde “baş belgesel” işlevi görmektedir. Nâcî, Bursavî, Âsım Efendi gibi müellifler, Burak anlatısını “beden-nefha tezatlarının uzlaşma sahnesi” olarak yorumlamaktadır. Keza Mevlevî literatüründe Burak, “ney nağmesiyle şerh olunan Hazreti Ruh”un binicisi şeklinde tavsif edilmektedir. Tasavvufî gelenek, Burak’ı nefis merdiveni, Sidre’yi akıl hududu, Refref’i kalp ufku diye üçleme yapmaktadır. Buna mukabil Pegasiyen-Garuda ikonolojileri, Yunan-Hint rönesanslarında “estetik ilham, şiir esintisi, göksel şiir kaynağı” temalarıyla zenginleşmektedir. Bu olgu, taşıyıcı hayvanın nihai olarak “epistemik enerji transferi” gerçekleştirdiği fikrine işaret etmektedir; Burak namaz vahyini, Pegasus şiir pınarını, Garuda ölümsüzlük nektarını, Thunderbird yağmur bereketini taşımaktadır.

Kutsal taşıyıcı figürlerin doğuş mitleri de paralel bir “kaos-içinden-kozmos” şablonuna oturmaktadır. Burak nurdan veya ilâhî ışık parçacıklarından halk olunmaktadır; Pegasus, Medusa’nın kesik başından fişkırarak kanla yaratılmaktadır; Garuda, yumurtadan çıktığında güneşi bile gölgede bırakan bir parlaklık yaymaktadır; Sleipnir, hilekâr Loki’nin kundurakâr hamlesiyle saçma sayılabilecek bir hibrit gebelikten doğmaktadır; Thunder-bird, gök gürültüsünün kendinî görünümüne bürüyen formudur; Longma, Luo-Shu karesiyle birlikte nehirden yükselmektedir. Tüm bu doğum senaryolarında olağan dışı koşullarla cisimleşen taşıyıcılar, insan aklının kavrayış skalasını aşan bir “tekvinî dinamizmi” sembolize etmektedir.

278

²⁷⁸ Gülay Karakuş, “Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi,” *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 34.

Jungyen arketip teorisi, kutsal hayvan motifini “psychopomp” kategorisine dâhil etmektedir; yani bu figür, bilinç-dışı alanla bilinç alanı arasında mesaj taşıyan simgesel bir mekik vazifesi görmektedir. Burak ve diğer benzer figürler, kolektif bilinçdışındaki “Yüce Baba” veya “Gölge” arketipleriyle değil, “Kahraman-Rehber” ve “Kutsal Transfer” arketipleriyle eşleşmektedir; böylece çizgisel zaman-mekan sınırlarını ihlâl eden epik hareket, psişik dönüşüm metaforu olarak tekrar tekrar sahneye çıkmaktadır.

Burak motifinin literatürde ele alınışı, 19. yüzyıl oryantalist metinlerden itibaren “arkeolojik-filolojik” perspektifle sınırlı kalmaktan ziyade, son dönem disiplinler arası çalışmalarla ritüelistik-ikonolojik boyutlara evrilmektedir. Örneğin Seyyed Hossein Nasr, Burak’ı “ukhrevî geometri”nin mümessili olarak sunmakta; Henry Corbin, “malakût kozmografyası”nda Burak’ın kâinâtın imajinal düzlemine açılan kapı olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde Mircea Eliade, “kozmetik merkez” kategorisini açıklarken Şamanik uçuşla Burak seyrini tipolojik olarak aynı “dikey eksen” diyalektiğine yerleştirmektedir. Bu tipolojik çapraz okumalar, kutsal taşıyıcı hayvan motifinin “interkültürel konstant” olarak kavramsallaştırılmasını mümkün kılmaktadır.²⁷⁹

Miraçnâme’de Burak’ın sah nefasında “şarkî mesafe” ile “garbî mesafe” arasında geçmesi, zaman-mekân iptali doktrinini çalışma prensibi hâline getirmektedir: biri “göz-kırpımında” kat edilen zemindir, diğeri “huşû’ anında” varılan menzildir. Bu durum, modern fizikte “ışık hızında seyahat-zaman bükülmesi” analojisine yakın bir metaforik zemin sunmaktadır ve kozmo-muhayyileye dair antropolojik izlekleri güçlendirmektedir.

Kutsal taşıyıcı hayvan motifleri, Burak merkezli Miraç evreninden Pegasus ve Garuda’nın klasik-doğu mecralarına, Sleipnir ve Longma’nın kuzey-doğu kozmografilerine, Thunderbird ve Kartal-Ruh’un trans-atlantik efsanelerine kadar uzanan küresel bir “epistemik-narratif harita” oluşturmaktadır. Bu harita, insan zihninin mekanik ulaşım araçlarını icat etmeden çok önce “fizik ötesi ulaşım prototipleri” tasarladığını, mitik düşüncenin fiziksel sınırları idrak edebilmek için hayvanî beden tasavvuruna başvurduğunu göstermektedir. Taşıyıcı hayvan, göğe yükselişin dramatik katalizörü olmaktadır; gök kubbeyi yarıp geçen, yıldız kümelerini dolaşan, dönüşte kozmik hediyelerle yüklenen bu figür, evrensel anlatı ikliminde “ilahi iletişim lojistiği”nin vazgeçilmez bir sembol zeminini teşkil etmektedir. Miraçnâme’nin Burak tasavvuru, bu evrensel motifler dizisinin İslamî ufukta neşv-ü nemâ bulmuş en yetkin örneklerinden birini oluşturmakta; Burak, ontolojiyi aşmakta; epistemolojiyi

²⁷⁹ Sümer, “Mitoloji 101,” A.g.e., 254.

aydınlatmakta; eskatolojiyi umutlandırmaktadır. Böylece 2.7 numaralı bu bölüm, metinler arası ve kültürlerarası bir perspektifle Miraç anlatısının kadim göksel taşıyıcı geleneğiyle olan sürekliliğini ortaya koymaktadır.²⁸⁰

²⁸⁰ Usta, “Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları,” *A.g.e.*, 182.

SONUÇ

Miraçname türü, İslam dünyasında yüzyıllardır kutsal kabul edilen ve mistik anlamlar içeren eserler arasında yer almakta olup, sadece dinî bir anlatı olarak değil, aynı zamanda kültürel, edebi ve mitolojik açılardan da derinlikli bir metin türü olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi'ni temel alarak, eserin tarihsel ve edebi bağlamı, metinler arası göstergeleri, sembolik yapıları ve mitolojik unsurları derinlemesine analiz edilmiştir. Bu analiz sürecinde ortaya çıkan temel sonuçlardan biri, Miraçname anlatılarının, İslam kültürü içerisinde şekillenmiş olmasına rağmen, aslında insanlığın kolektif bilinçaltını yansıtan evrensel bir anlatı formu olduğu gerçeğidir. Bu bağlamda göğe yükseliş motifinin yalnızca İslam dünyasına özgü olmadığı, aksine pek çok farklı kültürde ve mitolojide benzer anlatıların yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Miraç anlatısının, dinler tarihi açısından diğer kutsal anlatılarla nasıl iç içe geçtiğini ve ortak semboller üzerinden nasıl yeniden üretildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Miraçname türü, İslam edebiyatında ve tasavvuf düşüncesinde peygamberin fizik ötesi yolculuğunu tasvir eden en önemli anlatılardan biri olarak kabul edilmektedir. Hz. Muhammed'in İsra ve Miraç hadisesini konu alan bu eserler, hem dinî hem de edebi bir yön taşımakta, fizik ötesisel deneyimleri şiirsel ve anlatısal bir form içinde okuyucuya sunmaktadır. Bu noktada, İbn Abraham Karitski'nin Miraçnamesi, sadece bir dinî metin değil, aynı zamanda bir edebi ve kültürel miras olarak değerlendirilmelidir. Eserde kullanılan dil, üslup ve anlatım teknikleri, Miraçname türünün klasik özellikleriyle örtüşmekle birlikte, esere özgü bazı anlatı unsurları da içermektedir. Özellikle anlatının mitolojik öğelerle iç içe geçmiş olması, eserin dinî olduğu kadar edebî ve folklorik açıdan da zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, Miraçname'de yer alan mitolojik ve sembolik unsurların geniş bir perspektifte ele alınması, eserin kültürel ve dinî anlamlarını daha derinlemesine kavramaya olanak tanımıştır. Göğe yükseliş, kahramanın yolculuğu, ruhsal arınma, doğaüstü varlıklar ve sembolik mekânlar gibi temel motiflerin sadece İslam edebiyatına özgü olmadığı, aksine diğer dinlerde ve mitolojilerde de benzer anlatılarla temsil edildiği görülmüştür. Bu bağlamda, Burak figürü, kanatlı at ya da kutsal araç motifiyle Antik Yunan mitolojisindeki Pegasus'a, Hindu mitolojisindeki Garuda'ya ve Zerdüştlük'teki kutsal varlıklara benzer bir anlatı işlevi görmektedir. Aynı şekilde, Miraç anlatısındaki ışık ve nur metaforu, Tanrı'nın ilahi ışığı ve kutsal bilgiyi temsil eden pek çok farklı inanç sisteminde karşılık bulmaktadır. Budizm'de Buda'nın nirvanaya ulaşırken ışık formuna bürünmesi, Antik Mısır'da tanrı Ra'nın ışık tanrısı olarak bilinmesi ve Hristiyanlıkta İsa'nın göğe yükselirken ilahi bir ışıkla çevrenmesi gibi

örnekler, Miraç anlatısında yer alan sembollerin ne denli geniş bir mitolojik bağlama oturduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Miraçname, yalnızca İslam düşüncesinin bir ürünü olmakla kalmayıp, insanlığın ortak bilinçaltında yer etmiş arketipsel motifleri de bünyesinde barındıran bir anlatıdır.

Miraçname’de yer alan gökyüzü katmanları, cennet ve cehennem tasvirleri ve peygamberin yolculuk süreci, farklı kültürel metinlerle karşılaştırıldığında oldukça benzer yapılar göstermektedir. İslam düşüncesinde yedi kat gök inancı, Mezopotamya, Hint ve Zerdüş geleneğinde de benzer şekillerde tasvir edilmiştir. Ardavirafname’de geçen ruhsal yükselişin aşamalar halinde gerçekleşmesi, Hindu inancındaki ruh göçü kavramıyla örtüşmekte ve Miraç anlatılarındaki ilahi yolculuk ile benzer bir çerçeveye oturmaktadır. Bunun yanı sıra Dante’nin İlahi Komedyası’ndaki cennet, araf ve cehennem tasvirleri, Miraç anlatılarında karşılaşılan mekânsal düzenlemelerle büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bu tür karşılaştırmalar, Miraçname türünün yalnızca dinî bir metin olarak değil, aynı zamanda edebi ve kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir anlatı formu olduğunu gözler önüne sermektedir.

İbn Abraham Karitski’nin Miraçnamesi’nin korunma durumu da çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Metnin günümüze ulaşan versiyonunun yazıldığı dönem ve kopyalandığı ortam göz önüne alındığında, Litvanya Tatarlarının kimliklerini koruma çabası içinde bu tür metinlere sahip çıkmalarının, dinî ve kültürel aidiyetlerini sürdürebilmeleri açısından kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Miraç anlatısının, bir ibadet metni olmasının ötesinde, toplumun kolektif hafızasını inşa eden ve inanç sistemlerini besleyen bir unsur olarak işlev gördüğü açıktır. Bu yönüyle Miraçname, yalnızca bir anlatı metni değil, aynı zamanda dinî kimliği ve inanç değerlerini yaşatan bir belgedir.

Sonuç olarak, İbn Abraham Karitski’nin Miraçnamesi, hem içeriği hem de biçimsel yapısıyla İslam edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak değerlendirilmeli, ancak bununla sınırlı kalmayarak geniş bir mitolojik ve edebi bağlam içerisinde ele alınmalıdır. Çalışmada yapılan analizler, eserin sadece dinî bir anlatı olarak görülmemesi gerektiğini, aksine farklı kültürlerle etkileşim içinde şekillenen çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Miraçname anlatıları, İslam dünyasının manevi mirasının en önemli parçalarından biri olmakla birlikte, diğer kültürlerle ortak semboller ve anlatılar üzerinden bağ kuran, kolektif bilinçaltının bir yansıması niteliğindedir. Göğe yükseliş, kutsal ışık, ilahi rehberler, ruhsal dönüşüm ve kutsal mekânlar gibi temalar, yalnızca İslam’a özgü anlatılar olmayıp, evrensel mitoloji ve dinler tarihinde tekrar eden arketipsel motiflerdir. Bu nedenle Miraçname türü,

yalnızca bir inanç metni olarak değil, aynı zamanda insanlığın ortak anlatı geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmeli, farklı disiplinler tarafından incelenmeye devam edilmelidir.

Bu bağlamda, çalışmanın ortaya koyduğu temel bulgulardan biri de Miraçname türünün, yalnızca teolojik bir metin olmanın ötesinde, kültürel bir fenomen olarak ele alınması gerektiğidir. Eserde yer alan semboller, anlatım tarzı ve metinler arası ilişkiler, Miraçname’yi mitoloji, edebiyat ve kültür tarihi açısından incelenmesi gereken bir anlatı formuna dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu tür eserler, İslam edebiyatı içinde özgün bir yere sahip olmakla birlikte, aynı zamanda insanlığın evrensel anlatılarla kurduğu bağın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yapılan bu incelemeler, Miraç anlatılarının ve bu bağlamda İbn Abraham Karitski’nin Miraçnamesi’nin yalnızca geçmişin bir mirası değil, aynı zamanda günümüz düşünce dünyasını besleyen bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Abraham Karitski’nin *Miraçname*’si, İslâm edebiyatı içerisinde hem içerdiği dini-tasavvufi boyut hem de kültürel ve edebi zenginliğiyle öne çıkan, nadir rastlanan metinlerden biridir. Yapılan inceleme, eserin yalnızca bir dini anlatı değil, aynı zamanda çok katmanlı bir kültürel ürün olduğunu ortaya koymuştur. Karitski, Hz. Muhammed’in Miraç hadisesini aktarırken, klasik İslâmî kaynaklara bağlı kalmış; ancak bunu yaparken kullandığı dil, üslup ve semboller aracılığıyla anlatıyı hem tasavvufi hem de folklorik unsurlarla zenginleştirmiştir. Özellikle Burak’ın betimlenmesinde, gök katlarının sıralanışında ve Sidretü’l-Müntehâ sahnesinde kullanılan ayrıntılı tasvirler, hem dönemin edebi anlayışını yansıtır hem de okuyucunun hayal dünyasında güçlü imgeler oluşturur.

Eserde yer alan tasavvufi yorumlar, Miraç olayını yalnızca tarihsel bir mucize olarak değil, insanın manevi tekâmül sürecinin sembolik bir yansıması olarak sunar. Örneğin, yedi kat göğe çıkışın her basamağı, nefsin yedi mertebesiyle ilişkilendirilerek, müridin ilahî hakikate ulaşma yolculuğu olarak yorumlanmıştır. Karitski, bu noktada metne ayet ve hadis iktibasları ekleyerek dini otoriteyi pekiştirirken; dualar, salavatlar ve zikir ifadeleriyle metnin manevi atmosferini güçlendirmiştir.

Folklorik unsurlar ise eserin halk kültürüyle olan bağını ortaya koymaktadır. Cennet tasvirlerinde geçen “bal, süt ve şarap ırmakları” ya da cehennem sahnelerinde yer alan “ateşten kuyular, zincirlenmiş günahkârlar, yılan ve akrep figürleri” gibi imgeler, hem sözlü kültürde hem de halk anlatılarında yaygın olarak kullanılan öğelerdir. Bu unsurlar, metnin yalnızca medrese çevresinde değil, geniş halk kitleleri arasında da etkili olmasını sağlamıştır.

Mitolojik açıdan bakıldığında, Burak figürü ile Pegasus, Garuda ve Tulpar gibi farklı kültürlerdeki göksel taşıyıcı hayvanlar arasında dikkat çekici paralellikler bulunmaktadır. Sidretü'l-Müntehâ'nın kozmik ağaç motifiyle benzeşmesi, Karitski'nin anlatısının evrensel mitolojik arketiplerle olan ilişkisini göstermektedir. Böylece eserdeki semboller, hem İslam dünyasına özgü hem de insanlığın ortak mitolojik mirasına ait bir dil üretmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak, Ali Osman. "Futbolun Gizemli Dünyasının Sosyo-Kültür, Kimlik ve Mitoloji Bağlamında Değerlendirilmesi: İki Kulüp Örneği." *Gazi Türkiyat*, Sayı 16 (2015): 51-69.
- Acar, Sadık. "İbn Arabi'de Miraç Fenomeni." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Aksay, Esra. "15.-16. Yüzyıl Timurlu, Türkmen ve Osmanlı Miraç Tasvirleri." Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2016.
- Aydın, Derya. "İlhanlı ve Timurlu Miraçnamelerindeki Horoz Tasviri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme." *Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi* 7, sy. 13 (2022): 163-172. <https://doi.org/10.55004/tykhe.1133620>.
- Barman, Ramazan. "Esâtîru'l-Evvelîn' Bağlamında Kıssa ve Mitoloji İlişkisi." *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8, Sayı 3 (2021): 632-661.
- Baş, Mehmet Şamil. "Bir Na't ve Elifnâme Örneği Olarak Aşkî'nin Der Na't-ı Mesnevî ve Sâhib-i Mesnevî'si." *Rize İlahiyat Dergisi* sy. 27 (2024): 149-169. <https://doi.org/10.32950/rid.1498508>.
- Bazyar, Cemile Kaptan. "Mitoloji ve Çağdaş Sanat." *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 0, Sayı 18 (2016): 113-130.
- Bideki, Hadi, Eral Ceylan ve Veysel Başçı. "İran Kütüphanelerindeki Bazı Kürtçe Dinî ve Lirik El Yazması Manzumelerin Açıklamalı Fihristi." *Kadim Akademi SBD* 2, sy. 2 (2018): 208-231.
- Büyükokutan Töret, Asli. "İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi İnceleme-Metin-Dizin." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, Sayı 26 (2017): 393-395.
- Çakı, Burcu Kaya ve Kadriye Hocoğlu Alagöz. "Manzum Dinî Hikâyelere Bir Örnek Hikâyet-i Dervîş Dîvâne." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 16, sy. 44 (2023): 1923-1948. <https://doi.org/10.12981/mahder.1373486>.
- Dağılma, İbrahim. "Ahmed Hasi'nin Mevlidinde Nûr-u Muhammedî." *The Journal of Mesopotamian Studies* sy. 16 (2024): 26-47. <https://doi.org/10.35859/jms.2024.1387888>.

- Develi, Hayati. "Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miraçname." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 28, sy. 0 (1998): 81-228.
- Dikmen, Melek. "Son Müstakil Miracıyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miraciye'si." *EKEV Akademi Dergisi* sy. 67 (2016): 237-260.
- Durgut, Hüseyin. "Litvanya Tatarları El Yazmalarındaki Türkçe Miraçnamede Bazı Arkaik Kelimeler Üzerine." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11, sy. 21 (2018): 105-114.
- Durgut, Hüseyin. *İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi & İnceleme-Metin-Dizin*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.
- Edward Conze, *Buddhist Scriptures* (London: Penguin Classics, 2003).
- Erdoğan, Emine. "Türk Mitoloji Kültürünün Sanatsal Açısından İncelenmesi." *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (2020): 56-69.
- Erten, Meltem Uzunoğlu. "Metinlerarasılık Kavramı ve Metinlerarası Bağlamda Albert Camus'nün Sisifos Söyleni." *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1 (2017): 162-178.
- Güleç, Güler Meriçkan. "Mitoloji Üzerine Bir Kitap." *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1 (2023): 126-129. <https://doi.org/10.30804/cesmicihan.1243920>
- Gülsoy, Nebahat. "Arif: Miraç-name, Vefat, İsimsiz Bir Mesnevi (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Sözlük)." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993.
- Güneş, Peyruze. *Hayat Üçgeninde Psikoloji, Mitoloji ve Teoloji*. Kadim Akademi SBD, Cilt 3, Sayı 2 (2019): 189-192.
- Hafizoğlu, Ayşegül. "Mitoloji ve İlahi Dinlerde İnsanın Yaratılışı." *Marifetname*, Cilt 9, Sayı 1 (2022): 217-244. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1064044>
- James D. G. Dunn, *The Theology of Paul the Apostle* (Grand Rapids: Eerdmans, 2003).
- Jon D. Levenson, *Sinai and Zion: An Entry into the Jewish Bible* (San Francisco: Harper & Row, 1985).
- Karahan, Tolga. "Hilmi Yavuz'un Söylen Şiirlerinde Mitoloji." *Edebi Eleştiri Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1 (2020): 119-136. <https://doi.org/10.31465/eetmektedir.686589>
- Karakuş, Gülay. "Sanat ve Mitoloji Bağlamında Elma İmgesi." *Akademik Sanat*, Sayı 16 (2022): 32-47.

- Klaus K. Klostermaier, *A Survey of Hinduism*, 3. Baskı (Albany: State University of New York Press, 2007).
- Koyuncu, Muhammed İkbâl. “Mitoloji, Kur’an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik.” *Milel ve Nihal*, Cilt 16, Sayı 2 (2019): 425-428. <https://doi.org/10.17131/milel.668499>
- Koyuncu, Zeynep. “Manzûme-i Nasâih Alâ Meşrebî’t-Tasavvuf’tan Miracnâme Türüne Bir Yeni Örnek.” *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3, sy. 3 (2017): 90-105.
- Kunduracı, Gizem. “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Murathan Mungan’ın Kırk Oda Dizisi Hikâyelerinde ‘Oidipus Mitosu’.” *Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Belgü Dergisi*, Sayı 7 (2022): 88-95.
- Loğoğlu, Elif. “Mitoloji ve Kadın.” *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Cilt 7, Sayı 39 (2016): 105-112.
- Martha Himmelfarb, *Ascent to Heaven in Jewish and Christian Apocalypses* (New York: Oxford University Press, 1993).
- Mermutlu, Mehmet Sait. “Kâmî-i Âmidî’nin Mirâciyyesi.” *Şarkiyat* 14, sy. 3 (2022): 1342-1363. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1183103>.
- Mert, Abdullah. *Uygur Harfli Mi ‘rac-Name*. İstanbul: Palet Yayınları, 2023.
- Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 53; Kafkaslı Rüya Demir, “Kutsal Ağaç ve Axis Mundi İlişkisi”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2 (2020): 215.
- Mişkiniene, Galina. “Litvanya Tatarlarına Ait El Yazmalarında Bulunan Miraçname.” *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 14, sy. 14 (2011): 225-239.
- N. T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Minneapolis: Fortress Press, 2003).
- Öksüz, İbrahim. “Esirgeyen Gökyüzü Kitabı ve Çölde Çay Filmi Arasındaki Metinlerarası İlişkinin Oryantalizm Bağlamında İncelenmesi.” *İletişim Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1 (2024): 49-69.
- Öz, Şaban. “Siyer Literatüründe Mitoloji Metinleri Üzerine.” *Akademik Siyer Dergisi*, Sayı 1 (2020): 2-20.

- Özbek Arslan, Necmiye. “Ardavirafnâme ve Miraçnâmelerde Yükseliş Mitinin İncelenmesi.” *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3, sy. 4 (2019): 420-446. <https://doi.org/10.34083/akaded.638598>.
- Patacı, Bilal. “Psikoloji, Mitoloji ve Din.” *Milel ve Nihal*, Cilt 16, Sayı 1 (2019): 234-244. <https://doi.org/10.17131/milel.585007>
- Peter Schäfer, *The Origins of Jewish Mysticism* (Princeton: Princeton University Press, 2009).
- Salkaya, Eren. “Sünnilik, Şiilik ve Alevilikte Miraç.” Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2022.
- Sümer, Necati. “Mitoloji 101.” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1 (2020): 253-258.
- Tatlı, Bekir. “Kütüb-i Sitte’de İsrâ ve Miraç Hadisleri.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Türkdoğan, Melike. “Rasim Özdenören’in 'Kuyu' Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 35 (2007): 167-189.
- Uluscu, Gizem. “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname (Metin-Gramer-Dizin).” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.
- Uluscu, Gizem. *Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Miraçname (Metin-Gramer-Dizin) / Miracname Written in Old Anatolian Turkish (Text-Grammar-Index)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2013.
- Usta, İbrahim. “Çağdaş Arap Şiirinde Mitoloji Temaları.” *Asya Studies*, Cilt 7, Sayı 24 (2023): 181-190. <https://doi.org/10.31455/asya.1280021>
- Ünsever, Ezgi. “Geleneksel Alevilikte Miraç Anlatısının İnanç ve İbadetlere Yansıması.” Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2024.
- Üzümcü, Abdullah. “Tefsirlerde İsrâ ve Miraçla İlgili Yorumlar ve Çağdaş Bir Yaklaşım.” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.
- Yıldırım, Birol ve İsa Çelik. “Tasavvuf ve Medeniyet Perspektifinden Resim ve Karikatür Sanatında Erol Akyavaş ve Hasan Aycın Örneği.” *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* sy. 6 (2019): 67-92.

Yıldırım, Nimet. “Kahramanlık Anlatıları, Efsane ve Mitoloji.” *Doğu Araştırmaları*, Sayı 7 (2011): 49-70.

EKLER

İbn Abraham Karitski Kitabı Miraçnamesi'nden 13 Beyit

*evvel allāh adını yād idelüm
'ışkını gönlümüzde bünyād idelüm*

*yaratdı yeri gögi ins ü melek
ay ve güneş müşterī yedi felek*

*emriyle ay gün doğar gün batar
her biri hükmün ister buyruk tutar*

*şu 'n ile ayı güneşi bağlar sūret
virür aña akıl u 'ışk u ma 'rifet*

*mustafânun mi 'râcına dut kulak
cânun uyar 'ışk ile kılğıl yarak*

*her bir tahtu bir dürlü balak urur
biribirine nūrıla envār kılar (İL 114b/8; AK 264/3)*

*bir tabağ elinde dutmuşdur
tabağ nūri 'arşa balak 'urur (İL 114a/1; AK 262/6)*

balak ururdu ekinçi sātır 'ayān

ki muḥammed resūlullāhü adı beyān (İL 109b/9; AK 252/3)

dek duru gel yā resūl baġla belüñ

ķābe ķavseyni irişdi münzilüñ (İL 109b/3; AK 253/6)

dek duru gel nebinüñ al selāmun

kim olasin şamu ‘azābdan emīn (İL 125b/1; AK 271/5)

eydür bular erleri üstine

ilersügin şeşerlerdi dōstına (İL 129b/5; AK 279/9)

ķaranġu idi göz nūrı görmezidi

ķorūs ötmez it daġı ürmezidi (İL 108a/5; AK 250/6)

cebrā’ıl eydür yā resūl řunu saña

ķaķ viribidi yā nebi bunı saña (İL 114a/5; AK 262/9)